

סגניאלוף י. בר

קרבות לטרון

(11.6.1948—25.5.1948)

(שרטוטים ראשונים מתוך ספר על תולדות מלחמת הקוממיות)

תוכן הענינים :

8	הקדמה
11	פרק א : הרקע
23	פרק ב : נתוני פתיחה לקרבות לטרון
28	פרק ג : מבצע "בן-נון" שלב א
45	פרק ד : הישגי קבע בתקופת בינים
48	פרק ה : מבצע "בן-נון" שלב ב
57	פרק ו : מבצע "יורם"
71	פרק ז : סיכום ולקח
89	נספחים

האמת הנה להסטוריה מה שכושר הראיה הנו ליצור חי.
תיטול מזה האחרון את העינים — והוא נכה ללא תועלת בו.
תרוקן את ההסטוריה מן האמת — והיא מחוסרת תכלית.
פוליביום

ה ק ד מ ה

לשם מה נכתב מחקר זה? מה היו הנימוקים לבחירת הנושא ולמועד פרסומו?
יתכן ששאלות אלה תשאלנה ע"י אחרים מקהל הקוראים.

כדי לענות עליהן אין המחבר יכול להימנע מחריגה מן המסגרת המקובלת של דברי-
אקדמה כלליים.

כאשר הוטל על כותב שורות אלה לנסות ולתרום לרישום רשמי של תולדות מלחמת-
הקוממיות, נאלץ לשקול לא רק את עוצם המשימה ורצינותה, אלא גם את הקשיים האוביקטיביים
אשר התיצבו בדרך ביצועה.

בין הקשיים אשר בלטו לעין היו שלושה עיקריים: —

א. מכיון שתעודתה של ההיסטוריה הצבאית היא ללמד את לקח העבר למען ההווה
והעתיד, חייבת היא לחתור לאמת בהקפדת-יתר, וסיפור-המעשה אשר בפיה מן-הדין שיהיה
מבוסס על עובדות מבוררות ורק עליהן. השגת מטרה זאת אינה מן הדברים הקלים אף בקרב
צבאות גדולים וותיקים, שלרשותם מנגנון מנוסה ושיטה בדוקה לעקוב אחרי מבצעייהם הם
בהתהוותם — בקרב צבאות השומרים בהקפדה למען ההסטוריון והחוקר כל מסמך וכל עדות.
על אחת כמה וכמה מורכבת מלאכת ליבון העובדות ואימותן לגבי פעולות מלחמת-
הקוממיות.

צבא ההגנה לישראל, קם וצמח תוך כדי אותה מלחמה עצמה ולכן מובן וטבעי הוא כי
בשטחים רבים הגיע רק בהדרגה לידי התפתחות שלמה. בין היתר, רק באטיות יחסית יכול היה
לסגל לעצמו את הרגליהם של צבאות ותיקים באשר לדיווח מסודר, גיהול יומני-מלחמה, שמירת
מסמכים וכיו"ב.

הסוג העיקרי של מקורות שבעזרתם ניתן לרקום סיפור-מעשה נאמן חסר, איפוא בחלקו
לגמרי, ובחלקו טרם רוכז. קיימות פרצות רבות ב"תורה שבכתב" זו — והשתקפות העובדות
מתוך סיכומי ישיבות, מצעים, תכניות, פקודות-מבצע, דו"חות וכיו" הנה לקויה.
ואם כזה המצב לגבי כוחותינו-אנו ומפעלותיהם — הרי במידה רבה בהרבה סתומות
הפרשות באשר לנעשה במחנה האויב.

ב. מקושי זה גובע קושי שני. המבקש לחקור את מאורעות מלחמת-הקוממיות מוכרח
לפנות יתר-על-המידה אל סוג אחר של מקורות — והוא "התורה שבע"פ", החויה הסוביקטיבית
של הפרט, עדותו בהתאם לזכרונו.

כל-כמה שרבה חשיבותו של מקור זה כהשלמה למקור האשון, כמילוי החסר בשלב-
היסודי שנשען על דוקומנטציה — כן מוטל בספק ערכו שעה שהוא מנפיע כגורם היחיד, או
העיקרי, עליו נאלץ לסמוך ההסטוריון, הסיבה לכך נעוצה בטבע האנושי.

פל אדם מתקשה להקיף בראיה שלמה בהכרה חודרת את מלוא משמעותו של מאורע,
ופרטי התרחשותו, אפילו בעצם התהוותו. על-אחת-כמה-יוכמה טועה ומטעה זכרון-הפרט לאתר
זמן, כאשר מטשטשים ומתערפלים חוליות המעשה ושלבי או אף המעשה עצמו. או חל תהליך
אופייני: מתערבבים המצוי והרצוי, המציאות והשאיפה, אשר קרה למעשה — ואשר חפצו
אותה שעה כי יקרה.

בתוקף חולשות אלה של זכרון-בני-אדם יקרה לא פעם שרקמה של אגדה מתרקמת סביב מעשה, אם גדול אם קטן — עד כי בסופו של דבר כמעט בלתי-אפשרי להפריד בין השנים.

ג. זאת ועוד. אם מרחק רב בזמן מן-ההכרח הוא כי יטשטש במידת-מה את עצם העובדות ואת בהירות ראייתן, הרי קוצרו של מרחק-הזמן שחלף משעת המעשה גופה לא תמיד עשוי לתקן מגרעת זו. יש ונהפוך הוא.

היות וטרם עברה תקופה ארוכה מאז התרחשה מלחמת-הקוממיות, אשר היתה המאורע המרכזי והמכריע לא רק בחיי הדור בכללו, כי אם גם בחייהם אנשים פרטים רבים בו, נמצא שהיחס אל מבצעה ומסעיה — הן יחסה של הציבוריות בכללה, והן יחסם של אישים בודדים — הנו יותר יחס רגשי-סובייקטיבי מאשר מקצועי-אובייקטיבי.

יתר על כן, היות שבדרך-הטבע רבים השתתפו במלחמה כלוחמים וכמפקדים ברמה של לחימה-ישירה, בעוד שמעטים-מאוד, יחסית, הם אלה שהיו מעורים בהנהלת ההאבקות ברמותיה האופרטיביות והאסטרטגיות, מובן-הדבר שתשומת-הלב של חוגים רחבים ביותר נמשכה בראש-וראשונה אל המעשה הטקטי הבודד — תוך התעלמות, לרוב בגלל מעוטי-ידיעה, ממקומו ומשמעותו האמתית של אותו מעשה במסכת שלמה, המהווה שלב של כלל ההתמודדות.

המנסה לכתוב את תולדות מלחמת-הקוממיות נאלץ, איפוא, להאבק בקשיים גדולים אלה, שכמעט ואין לראות כיצד ניתן להתגבר עליהם, לא יפלא על-כן כי בטרם יעז המחבר לגשת אל עצם המלאכה, החליט, מתוך ספק ביכולתו לגבור על קשיים אלה, לערוך מעין מבחן — גם לעצמו, גם לכלים אשר לרשותו וגם לטיב „חומר-הגלם“ בו יהיה עליו לחצוב.

הוא בחר בנושא למבחן, מעין „חזרה לפני עצם המבצע“, בפרשת קרבות לטרון — ובחר בה לא-במקרה. שרשרת-קרבות זאת אינה יכולה להשתוות (ובזאת דמתה לשאר מבצעי מלחמת-הקוממיות) מבחינת היקפה, הכוחות שהופעלו בה משני הצדדים, והקרבות אשר תבעה, עם אחת המערכות הגדולות שבדברי-הימים של צבאות אחרים. אולם במסגרת מלחמת-הקוממיות מהווה ההאבקות אשר התנהלה בעמק-אילון, מ-25 במאי ועד ל-9 ביוני 1948, את אחד המפגשים המכריעים שבאותה התמודדות בכללותה.

כבר בשל משמעותה זו, ובשל הלקח העשיר והרב-גוני המקופל בה, ראויה פרשה זאת כי ינתחה וילבנה, במלוא היקפה — דבר אשר, לא כקרבות ומערכות אחרים מהתקופה ההיא, טרם זכתה לו עד כה.

אולם אין-להעלים, שאחד הנימוקים לבחירת הנושא הנ"ל, להעלותו דוקא כעת, הוא פרק-לקח מסוים, אשר השתלשלות-הדברים המתוארת בגוף המחקר מבליטה אותו, במיוחד, האמת הגנוזה בו רבה חשיבותה להשכלתו ולחינוכו של המפקד העברי, וביחוד עתה.

אמת זו אומרת: כשם שיהיה תלוש ממציות-המלחמה המסרב להכיר בכך שהמעשה-הטקטי — הקרב — הנישא על שכמי העוצבה, היחידה, ובסופו-של-דבר על שכמי הלוחם-הבודד, הוא העובדה הסופית בהאבקות המזוינת — באותה מידה-עצמה רק ראייה צרת-אופק וקרתנית תתעלם מיחסי-הגומלין ההדוקים והמכריעים שבין הרמה-הטקטית לבין הרמות הגבוהות-יותר. על אמת זו יהיה צורך לחזור בגוף המחקר עצמו — אמת האומרת מצד-אחד שהמבצע-הטקטי אינו אלא קציר הורעים שנורעו ברמה האופרטיבית והאסטרטגית. מאידך-גיסא אין להוציא משפט על קרב כתופעה בודדת, מבלי לחשוב ולברר כיצד הוא השתקף בהתפתחות הפעולות שברמות אלו, ובמה הוא השפיע בסופו של חשבון.

בחרנו בפרשת לטרון כבנושא-מבחן לאפשרויות האובייקטיביות וליכולת הסובייקטיבית לתיאור תולדות מלחמת-הקוממיות באמצעים היסטוריים-מדעיים גם מתוך סיבה נוספת: — הקשיים המתציבים על-דרך ביצועה של משימה מעין זו. כבר הוזכרו לעיל: מחסור בחומר

דוקומנטרי מוסמך ; אי-הבטחון בעדות אישית כמקור-ידיעה עיקרי ; הצורך להפריד בין עובדה ואגדה ; הרגישות הציבורית למאורע היסטורי קרוב, המערפלת תכופות את בהירות הראיה — כל הקשיים האלה קיימים לגבי פרשת-לטרון, אולי במידה רבה יותר מאשר לגבי פרקים אחרים במלחמת-הקוממיות. המחבר קיווה, תוך כדי המלאכה, לגלות דרכים כיצד להתגבר על קשיים אלה.

לא נעזו לומר שנמצאו כבר הפתרונות הנאותים לסוגיות השונות הקשורות בקרבות-לטרון בכלל, או אפילו בחלקם. לפיכך נבחרה לכתיבת המחקר, לפי-שעה, שיטה נסיונית וארעית, והיא : — לבססו על מקורות-שבכתב בלבד. במקורות אלה נכללים : היומנים והארכיון של שר-הבטחון, הארכיון ויומן-המלחמה של אגף-המבצעים אשר במטה-הכללי, ספר-הפלמ"ח, חומר לספר הטיבת "גבעתי" (העומד לפני פרסומו), יומן-המלחמה של חטיבה "שבע", מספר מחקרים אשר חוברו על מבצעה של עוצבה זאת ביזמתו של ענף-ההיסטוריה אשר באגף-ההדרכה של המטכ"ל, — בכלל חייב המחבר חובת תודה לסיוע הרצוף שהוגש לו ע"י מוסד זה תוך מהלך העבודה.

לעזר רב היתה העבודה שהתפרסמה על חלקים מסוימים של מבצע "בן נון" שלב א' ב"מערכות" חוב' נ"ט, וכן הספרים "בעיני אויב" ו"מאתורי הפרגוד", שהופיעו בהוצאת "מערכות".

החומר הנ"ל נוצל כאן בעיקר לתכלית אחת — לליבון העובדות ולאימותן, ותחלטנו לציין כגירסא פתוחה כל מאורע ומאורע אשר לא אושר ע"י לפחות שלושה מקורות שונים ונפרדים, מתוך הנחה שיש להעדיף את הדיוק בפרטים על שלמות-לכאורה של תמונה, שלא תהיה אמיתית.

בסיכומו של-ידבר, יש להתיחס למחקר זה לפי כונתו המוגדרת — כשרטוט ראשון, כעבודת-מבחן נסיונית, כשלב ארעי, לתיאור מושלם יותר שיבוא במועדו ובמקומו.

פרק א' הרקע

לכה של הממלכה היהודית המתהווה. אך לא כן מעמדה האסטרטגי; בזה חל שינוי מוחלט. הרי כוז היהודי שהוחדר לתוך ההר הערבי, חוצה בו כטריוז וכקרש-קפיצה גם יחד; הוא מאיים בפוטנציה על עורקי-התנועה הצבאיים של ארץ-ישראל הערבית, מערבה ומזרחה מן הירדן, אף אחד מהפולשים הערבים במלחמת ישראל-ערב לא היה מגיח מן ההרים לחוף ומשאר מצודה זאת בלתי-מרוחקת בערפו ובאגפו. נוסף על כך, לא יכלו ההנהגה המדינית והצבאית הערבית בראשית המלחמה ואף זו של עבר-הירדן בהמר שכה לעמוד בפני הפיתוי להקדיש את מאמצן העיקרי בראש וראשונה לנסיון של השתלטות על בירת-הארץ, כדי להנחית את המהלומה ה-כבדה ביותר לכוח-העמידה המוסרי של היהודים, לפני ההסתערות הסופית על מקורות הכוח הפיסי אשר ברצועת-החוף.

כך הפכה ירושלים, בימי מלחמת-הקוממיות, למשמר-קדמי אסטרטגי המחפה על הבסיס המוצק, מרתק אל עצמו כוחות-אויב — ומסיחם מן הלז. לב-הישוב הנהו בעת ובעונה אחת אף המגן על הישוב.

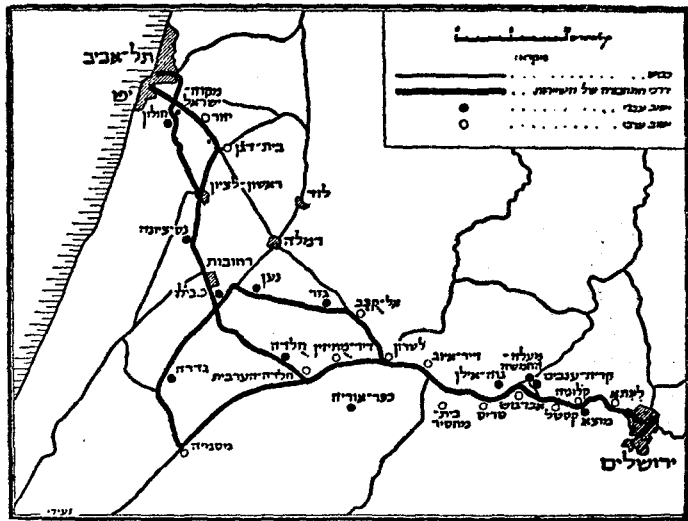
„טוברוק“ יהודי זה, כפי שמשקיפים צבאיים זרים-כינו את העיר, היה עשוי (בדומה לאותו מבצר בריטי מפורסם בקירינאיקה, אף כי הוא לא נהנה כמוהו מדרכי-גישה ימיות פתוחות) להשפיע באופן מכריע על מהלך המלחמה בשאר החזיתות, בשלבים ההגנתיים השונים של האבקתנו, מילאה ירושלים, כאמור, תפקיד של רתק ובלם, מבחינה ממשית ופסיכולוגית גם יחד, לגבי התוקפים הערביים, שאלמלא כן היו יכולים להתיצב במלוא כוחם ותנופתם לפני שערי תל-אביב; ואילו בשלבי המלחמה שבהם עברה היוזמה לידינו הפכה העיר ליתד קדמי של טריוז עמוק אשר החדירו הכוחות העבריים אל תוך שטח האויב.

מקום המערכה על ירושלים במסגרת האסטרטגיה של מלחמת-הקוממיות

אי אפשר לנו לתאר ולהעריך אל-נכון את הקרבות סביב לטרון אלא אם נראם כחלק מאחת המערכות הגדולות והגורליות של המלחמה כולה; המערכה על ירושלים.

במשך תולדות היאבקותו על קיומו העצמאי בארצו, נאלץ עם ישראל לנהל מערכה זו פעמים לא מעטות, והתוצאות שונות היו. אולם בהתחדש המאבק בדורנו, כאשר שוב התחוללה אחת המערכות המכריעות על ירושלים, היו תנאיה הגיאוגרפיים והאסטרטגיים שונים לגמרי ממה שהיו בימי בית ראשון ושני. או, כידוע, נמצא מרכזה של הממלכה היהודית בהרי יהודה ושומרון, ולבה המדיני-הצבאי ואף הרוחני — ירושלים. בתקופות מסוימות היה עיקר בעקתה של האסטרטגיה העברית להגיח ממבצר-ההרים המוצק לים, לעמקים, לגליל ולדרום, ובתקופות אחרות — להגן על המבצר ועל לבו, בפני פולש, אשר ברוב המקרים, אם גם לא בכולם, ניסה לחדור מכיוון החוף אל תוך ההר. אולם בימינו, בראשית מלחמת-הקוממיות, התהווה מצב אשר לא רבים היו התקדימים לו בתולדות הצבאיות של ארץ-ישראל, — לא בימים שבהם שלטו בה אבותינו ולא בזמן שהחזיקו בה זרים. מרכז מקורות כוחנו, הבסיס המוצק שלנו, מש-תרע לאורך החוף, בין רחובות לחיפה, וכן ב-עמקי-הצפון וממנו ההסתעפות לגלילות ולנגב הצפוני, ואילו ירושלים, על אף היות מאה-אלף יהודים מרוכזים בה, הריהי מצודה מבודדת בתוך ההר הערבי, מצודה מוקפת נקודות-הת-ישובות ומשען מעטות, אשר הן אף הן, יחד עם העיר, מנותקות מן השטח היהודי הרצוף, ונוסף על כך נתונה כל אחת מהן לניתוק מירושלים עצמה.

אכן אין מעמדה הרוחני והמדיני של ירושלים בימי בית שלישי, לאחר שהוקם, שונה ממעמדה בימי בית ראשון ושני; היא נשארה

דרכי השיירות לירושלים

הנה כי כן הפכה עמידתה האיתנה של ירושלים לאחת הבעיות המרכזיות של האסטרטגיה של מלחמת-הקוממויות, לא רק בגלל ערכה הדימוסי והמדיני של העיר ומתוך חרדה לגורל מאה-אלף היהודים השוכנים בה, אלא — ולא פחות מכן — בשל חשיבותה הצבאית הממשית. ואולם, עמידתה של העיר עצמה, ומיצוי היתרונות האסטרטגיים הכרוכים במצבה הגיאוגרפי היו תלויים בפתרון של שתי בעיות אופרטיביות יסודיות:

- א. הספקת אמצעי המחיה והלחימה בהיקף הדרוש לישוב הירושלמי;
- ב. גיבוש מערך-הגנה יציב וללא-פרצות, בעיר וסביבתה הקרובה.

שתי בעיות אלו והקשיים הגדולים שפתרון היה כרוך בהם, העסיקו את מתכנני ה"הגנה" במועד מוקדם-יחסית — זמן לא-רוב לאחר מארס-עות 1936—1939; ואולי לא מקרה הוא שאותו איש שנועד להיות אחרי-כך מפקד חטיבה "שבע", החטיבה שנאבקה מרה על פריצת מסילה לעיר, היה בימים ההם בין הראשונים במסגרת "חיל-השדה" המתהווה של ה"הגנה", אשר בדקו אז את האפשרויות של הבטחת העורק בין ירושלים והשפלה, — עורק העובר כמעט כולו בשטח ערבי רצוף. כבר אז נסתבר, שפתרון יסודי של הבעיה מחייב כיבוש והתבססות מתמדת בערך באותם המשלטים הגיאוגרפיים ש-

בהם החזיקו גם הרומאים בזמנם, והצלבנים אחריהם, כאשר נאלצו לפתור את הבעיה של הבטחת הקשר בין העיר לבין החוף; באיזור נחל-שורק—חולדה, באיזור עמק אילון, באיזור לטרון, באיזור שער-הגיא ובאיזור הקסטל, מאלין מוכן שמתכנני ה"הגנה" בזמנם לא יכלו להעלות על דעתם את האפשרות לחבר את ירושלים לשפלה באמצעים צבאיים ממש; קיים היה רק הסיכוי לבצע את המשימה הזאת ב-אמצעות הנשק העיקרי שלנו לכיבוש הארץ בזמן ההוא

— היינו, באמצעות ההתישבות. אבל בשל סיבות שונות לא עלה בידינו, במשך התקופה שבין התכנון הראשון והוא ועד לפרוץ מלחמת-הקוממויות, לקדם באמצעי זה את הבטחת הדרך לירושלים במידה המניחה את הדעת. נקודותינו הותיקות ואף החדשות שקמו — מוצא קרית-ענבים, מעלה-החמישה, גוה-אילן — לא היו מסוגלות לאפשר את שליטתנו על העורק לעיר, אלא בקטע מוגבל בלבד.

המצב הטקטי של ירושלים עצמה לא היה קל יותר: שכונותיה הערביות מפרידות בין איזורי המגורים השונים של היהודים, הרובע היהודי בעיר העתיקה מנותק בפועל מן העיר החדשה, והעמדות השולטות בהרים מסביב, ב"עיקר בהרי-הצופים ובגבעה הצרפתית, נתונות בידי הערבים.

הערכות-מצב לגבי פתרון בעיות ירושלים כראשית המלחמה

בסוף מארס 1948, בפעם הראשונה בחינת ירושלים, הביאה התפתחות הקרבות לידי משבר. במשך ארבעת החדשים הראשונים של המלחמה גדלו והתעצמו הכוחות הערביים באופן מהיר יחסית, בעיקר תודות להזרמת יחידות הצבא-סדיר, רות, נשק ותחמושת מן הארצות השכנות. בהיתר הבריטים שעוד שלטו אז בארץ, אמנם למרות כל אלה נכשל האויב ברוב מבצעיו ביתר החזיתות, אבל באותה שעה נהנה יפה מהיתרונות הגיאוגרפיים לגביו של מצב ירושלים גופא.

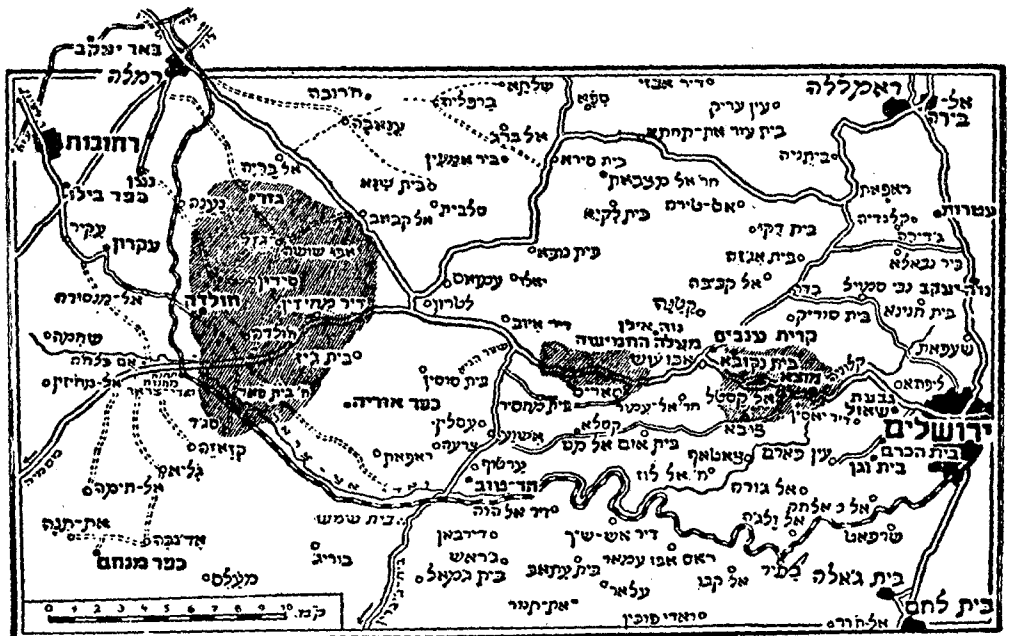
נשמעים קולות כי הכרחי לבקש מן האנגלים שישארו בירושלים; או לחפש דרך להסדר עם הערבים. היות ושביחת נשק או צבא בין-לאומי אינם אפשריים... הכרחי מאמץ עליון למען חי' דוש התחבורה עם תל-אביב, ריכוז מלאי מזון, קונסולידציה של כוחות ההגנה, הנהגה ציבורית חזקה בעיר".

העברת הפוטנציאל המלחמתי של הישוב מן הכוח אל הפועל נמצאה עוד באותה שעה בשי- לביה הראשונים. יחידות חיל-השדה היו בתהליך הגיוס וההתארגנות. עתודתו הארצית הקטנה — הפלמ"ח — היתה נתונה ברובה בליווי השי- ירות ובהחזקת ישובי-הנגב. חימוש שנרכש ב- חייל לא הגיע עוד ובאותו פרק-זמן רותקה מרבית כוחי-האדם והנשק שברשותנו למערכת ההגנה הסטאטית בערים ובהתישבות. לנוכח עובדות אלו, ופעילותו המתמדת של השלטון הבריטי העוין, לא ייפלא איפוא שבקרב המטה הכללי של ההגנה" ומומחים צבאיים אחרים, היו פקפוקים מסוימים לגבי השאלה אם אנו מסוגלים לאותו מאמץ שהמצב בחזית ירושלים בשעה ההיא דרש מאתנו. ברור היה שמאמץ מעין זה דורש ריכוז כוחות וחימוש והוא יכול להיעשות רק בצורת פעולה תוקפנית ישירה וגלויה, במגמת כיבוש משלטי-המפתח לאורך

ואף של הדרך אליה. גבר והלך הלחץ על השי- כונות המנותקות בתוך העיר; מעשי טירור וטבח המוני — כגון הפיצוצים ב"פלסטין פוסט", ברחוב בן-יהודה ובבנין קרן-היסוד — החרידו את המוני התושבים.

עד סוף מארס נעו שיירות מצומצמות בהי- קפן, ובשיטת-ההבטחה הבלתי-יעילה של ליווי צמוד, שמטרתן היתה להזרים אספקה ליר- ולים, ולו גם לימים מספר בלבד; והן אמנם הבקיעו לעצמן את הדרך בפני התקפות ערביות בלתי-פוסקות ובפני הפרעות לא פחות חמורות מצד השלטון הבריטי. אבל כתום אותו חודש הופסקה אף תנועה זו: בין 24 ל-26 בו כותרה שיירה גדולה לגוש-עציון על-יד נבי-דניאל, וע- מה אבד רוב כלי-הרכב המשוריינים שי- קיימו את הקשר לירושלים. מאחר שנכשל גם הנסיון להעביר שיירה מחולדה, נחסמה סופית הדרך לבירה, ובמשך עשרה ימים עמדה זו ללא כל אספקה מן השפלה.

והו לשון הודעתו של חבר המחלקה המדינית היושב בבירה אל ראש הנהלת הסוכנות ב-29 במארס: "המצב בירושלים החמיר ביותר. הת- בוסה בכביש עציון ערערה את רוח הציבור... העצבנות עקב המחסור במצרכים ובנפט גרמה לבהלה, בהעלם החלב וראשית העלם הלחם...

ספת אזורי הפעולה בהכצע (חשוון)

דרכו של פתרון צבאי חיובי מצדנו לבעיה זו.
מך-המותר לפעול למען פירוחה.

כל הפקפוקים האלה נידחו באופן מוחלט
על-ידי ראש הנהלת הסוכנות, שסיכם את דע-
תו במושב הועד-הפועל הציוני יומיים לאחר
התחלת מבצע „נחשון“ (שעליו הוחלט עוד קודם
לכן), וזו לשונו: „ערכה של ירושלים לא ניתן
להימדד ולא להישקל ולהיספר, כי אם יש
לארץ נשמה — הרי ירושלים נשמתה של ארץ-
ישראל. המערכה על ירושלים היא מכרעת, ולא
מבחינה צבאית בלבד. יש להבטיח לא רק את
הדרך לירושלים והגנת עמדותינו בחוכה, אלא
יש לחזק את מעמדה בכלל... קודם-כל עלינו
להבטיח את הצרכים הבוערים של ירושלים —
מזון, מים ודלק לכמה חודשים...“

יש לאפשר לירושלים לעמוד זמן ממושך
גם אם תהיה נצורה...“

דברים אלה מוכיחים בראש וראשונה את
הערכת הפיקוד העליון לגבי החשיבות האסטר-
טגית המכרעת של ירושלים. במסגרת המערכה
כולה — דבר שממנו התעלמו „מקצרי-הקיום“
למיניהם.

וכן מוכיחים הם כי, מאידך גיסא, לא התעלם
הפיקוד העליון מגורם כושר-הביצוע הממשי
של כוחנו לנוכח כלל התפקידים האופרטיביים

הדרך לעיר והחזקה בהם, כפי שחזה התכנון
המוקדם שנים רבות לפני המלחמה. היו כאלה
שפקפקו אם מבצע מעין זה אפשרי בכלל כל עוד
השלטון הבריטי בארץ. אחרים התלבטו בשאלה
אם מותר להחליש יתר על המידה את שמירתנו
על „הבסיס-המוצק“ ברצועת-החוף, פה ושם נש-
מעה אפילו הטענה, כי בהתאם לעקרונות התורה
הצבאית, מן הראוי הוא „לקצר את קונו“ הא-
רוכים והמשוטטים, תחת למתחם עוד יותר. אח-
דים חששו שגם אם נצליח לפרוץ פרווודור אל
העיר, הרי משימת החזקה בו תהיה למעלה
מיכולתנו, וזו עשויה ליהפך למין פח אסטרטגי,
בדומה לזה שלורנס ולוחמי-הגריליה הערביים
טמנו לתורכים בימי מלחמת-העולם הראשונה,
כאשר הכריחו אותם לפצל ולהתיש את כוחם
קמעה קמעה כדי להבטיח את קו-האספקה לעיר
הנצורה מדינה בחיגיאנו. כן היו שיקולים שגם
אם נשקיע את ראשית גיוס כוחנו במאמץ-עיקרי
מסוים אחד, הלא כדאי לכווננו לגזרות שבהן
נשקף סיכוי של הכרעות יותר מהירות לגבי
המשך המלחמה — ולאודיוקא לחזית ירושלים.
יחד עם הספקות הצבאיים נשמעו גם גימוקים
מדיניים שניסו להתבסס על העובדה שבתכנית
תחלוקה של האו"ם נקבע לירושלים מעמד של
עיר בין-לאומית, ולפיכך בהתחשב בקשיים שעל

שעמדו על הפרק ושניראו באופק מרוחק יותר, וכי הוא קיבל את נימוקם של האחראים לאגף-המבצעים, שטענו, כי עדיין אין בה בעצמת-כוחותינו כדי יצירת חיבור-קבע בין הכירה והשפלה, וכי אפשרית רק פריצה זמנית של הדרך ופתיחתה לתנועה לתקופה מוגבלת.

תפיסה זאת של הפיקוד העליון, שאין להע-תיק יותר מדי את עצמתנו מחזיתות וממגמות חיוניות אחרות לחזית-הכירה, אך עם זאת יש לנקוט בכל הצעדים הדרושים לניצולם של הית-רונות הגנוזים במעמדה הגיאוגרפי-הצבאי לטו-בת כלל-המערכה — תפיסה זו הוגדרה כבר בימי מבצע „נחשון“, ובזמן ההפוגה הראשונה ניתן לה שוב ביטוי בהוראתו של שר-הבטחון למוסדות משקיים וכספיים ולאגף-האפסנאות של המטה הכללי: „אם לא יהיה בקרוב מלאי לירד-שלים, לכל הפחות לחדשיים, עלול הדבר לחבל בתכניות האסטרטגיות שלנו. במקום לנהל את המלחמה בחזית רצויה, נצטרך שוב לרכו כוחות בפריצת דרך ובהובלת מזונות, וכל יום העובר

עכשיו מבלי העלאה מכסימלית, עלול להתנקם בנו ולגרום לתוצאות פאטאליות“.

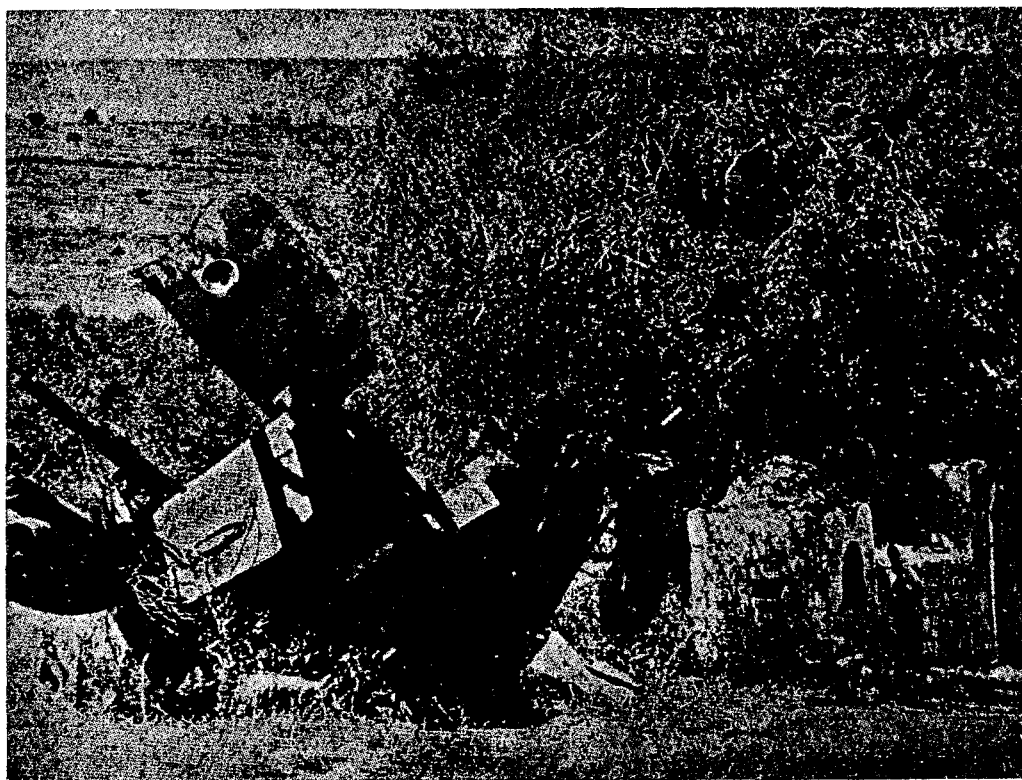
ברור איפוא שהמשימה שעמדה בפני כוח-חינו בראשית אפריל 1948 היתה לפתור אחת משתי הבעיות האופרטיביות היסודיות של חזית ירושלים שצויינו לעיל: הכשרת העיר לעמידה כמשמר-קדמי מבודד.

משימה זאת חולקה לשתי משימות-משנה, האחת מהן טקטית, — פריצת הדרך והחזקתה הזמנית — והשניה ארגונית-אפסנאית, — ניצול פתיחת העורק להזרמת אמצעי-מחיה-ולחימה ב-קצב ובהיקף הגדול ביותר האפשרי. ברור הוא כי במלוי משימת-משנה זו היתה תלויה בעיקר השגת כלל-המשימה, בו בזמן שהמבצעים הטק-טיים רק יצרו את התנאים לה.

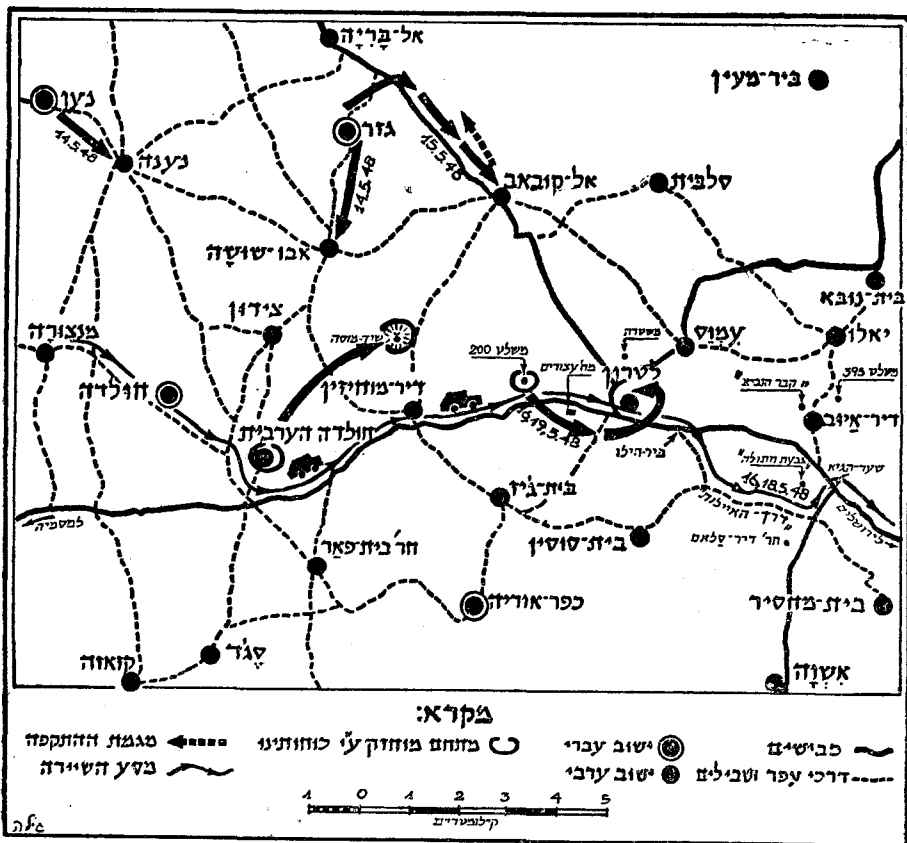
הישגים וכשלונות בשלב הראשון של

המערכה על ירושלים

בין 4 באפריל ל-17—18 במאי, — (המיעד בו התבסס הלגיון הערבי, תוך כדי פלישתו לארץ, במשלטי לטרון וחסם שוב את הדרך ל-

משורין פגוע בשער הגיא

מבצע "מכבי" שלב ב' (גזרה מערבית)
 (התצים השחורים: כיווני תנועה ופעולה של כוחותינו)

הסוחרים הרגילים וסמכו על מקצועיותם ויושרם... כמובן שחלק ניכר של המלאי, מזון יקר וחשוב, הלך לאיבוד מחוסר טיפול מתאים. טונות של מרגרינה נתקלקלו וכן עשרות טונות של תפוחי-אדמה נרקבו במחסנים וחלק נעלם ומופיע עתה בשוק השחור. אותו מקור מצייני, שגם המשק החי וגם המחסן של רמת-רחל (150) ראש-בקר, 5000 עופות, עשרות טונות של קמח וכו'), הושחתו ללא תועלת בגלל הקרבות, הואיל והיה פיגור בפיונים, וכן הוא מצייני כי מלאי רב, אשר נמצא בשכונות הערביות שנכבשו, בעיקר בזמן מבצע "יבוסים", בוזבו.

גם אם יידרש גילוי של חומר נוסף ואימות-יתר של נקודות מספר כדי שנקבל תמונה כוללת ומוסמכת, בכל זאת כיום כבר בידינו עובדות ומסמכים שלפיהם נוכל להסיק כי מהשלב הראשון של המערכה על ירושלים ועד לפלישת צבאות-ערב הם-דירים לא נפתרה הכעיה האופרטיבית-ת-

חמתי הכולל שלנו בשלב ההוא, במה שנוגע לגיוס כלירכב ונהגים ולארגונם, לריכוז מלאי ולהכנתו וכו'. לא מן הנמנע שנמצא גורמים אחרים בליקויים הנהלתיים של מוסדות-הבטחון שהיו אחראים לביצוע המשימה, החל מליקויים בשיטת הטעינה והפריקה של המטען וכלה בהיעדר גיהול נמרץ ומהיר של השיירות עצמן. כי זאת לזכור, שעד אז לא היה להגנה ולמפקדיה כל נסיון בביצוע משימות מעין אלו ובהיקף כפי שגדרשו, והם אף לא התכוננו לכך. יש גם מקורות מן הימים ההם, שאין לעמוד עדיין על אמיתותם המלאה, שלפיהם היה אי-סדר בשמירת המזון שהגיע לירושלים ובחלוקתו, וכן חוסר-ניצול ואפילו בזבוז של מקורות-אספקה בעיר עצמה. במכתב של איש הסוכנות מן ה-31 במאי אנו קוראים: "גם לאחר שכבר החלו להביא מלאי בשיירות, תחת מטר יריות ותוך אבדות בנפש, לא דאגו למרות ציבורית מלאה על המובא, אלא השאירו את הטיפול בידי

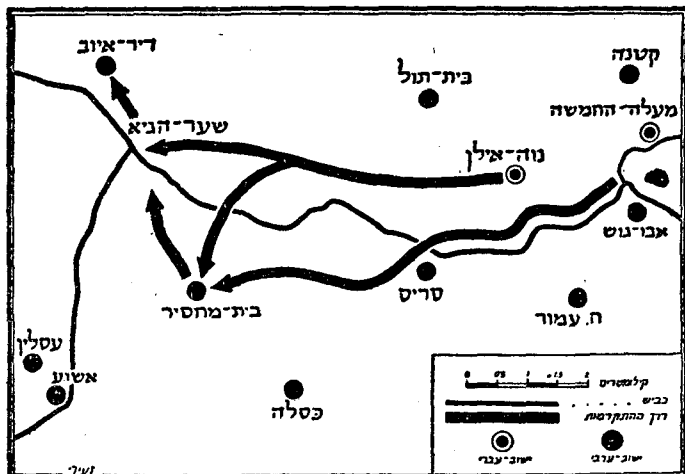
כה גדולה לחבר הפיקודי של "ההגנה" ושל צה"ל, ואף ליחידות הפלמ"ח; לעומת זאת חסר היה במידה רבה ביסוס עממי רחב לכוח הבטחון המתנדב בירושלים, וכן גם היקף מספרי, בהשראה ושטחים אחרים בארץ. נוסף על כך, יש להביא ב"חשבון חזיון, אשר אמנם היה קיים בארץ כולה, אולם משי מעותו חמורה באופן מיוחד לגבי ירושלים: דוקא ה"גרענים הותיקים של ה"הגנה", המאומנים וממוש" מעים ביותר ביחס, נשחקו

במידה רבה בחדשים הראשונים של המלחמה. האבידות אותן סבלו גרענים אלה, גרי מו לרפיון במסגרות שקלטו את הגיוס הכללי, הבלתי מאומן ובלתי מחונך באחוזו הגדול. חזיון זה היה בולט יותר בכירה מאשר בגזרות פעולה אחרות.

עובדה זו, וכן דלות החימוש שהיתה בעוכרי כלל הכוח העברי בשלב זה של המלחמה, ונו"סף על כך היתרונות הגיאוגרפיים המכריעים של הערבים בעיר מחד גיסא, ומאידך גיסא — השפעתו והתערבותו של הגורם הבריטי, אשר בירושלים היו גדולות מאשר במקומות אחרים, — כל אלה גרמו לכך שחטיבת ההגנה "עציוני" לא יכלה למלא, בעצמה ולבדה, את המשימה האופרטיבית ההכרחית השניה במערכה על ירושלים: גיבוש מערך ההגנה רצוף ויציב.

זה הוא, ללא כל ספק, הרקע לאותו מברק ששיגר מפקד "עציוני" ב"18 באפריל לפיקוד העליון, אשר בו נאמר בין השאר: "בית החולים הגרמני על הר הצופים נתפס על ידי הערבים; הם מתבססים בקרבת האוניברסיטה... תוך ימים קרובים ביותר יפנו הבריטים חלק גדול מעמ"דוניהם בעיר... אני תובע לשלוח מיד 4 פלור גות מאומנות על נשק... באם תישלחנה 8 פלור גות כנ"ל אפשר להכות בירושלים מכה ניצחת... כל יום יקר, גורל מלחמתנו בירושלים תלוי במידת העזרה שאתם שולחים".

כתשובה לכך נצטתה חטיבת "הראל" לעזוב

מבצע מכבי (גזרה מזרחית)

יסודית הראשונה: הכשרתה של העיר מכ-חינה לוגיסטית לעמידה כמבצר מבודד.

ההתפתחות הקרבית בתוך ירושלים לעומת זאת, האם הצלחנו באותם הימים להתגבר על הבעיה האופרטיבית השניה שצוינה: גיבוש מערך ההגנה יציב וללא פרצות בעיר ובי-סביבתה הקרובה?

כדי לענות על שאלה זו עלינו תחילה להת-בונן מעט באופי כוחותינו ובהרכבם בשלב זה של המלחמה.

מבחינה מבנית ומהותית לא בוצע עוד באו"תה תקופה המעבר מארגון "ההגנה" לצבא ה"גנה, ממסגרת מצומצמת, שבהתנדבות יסודה, למסגרת המונים המבוססת על גיוס חובה. מכאן שעצמתן והרכבן של שש חטיבות היסוד של ה"הגנה" (בתוספת גדודי פלמ"ח, שהלכו והתגבשו אף הם לחטיבות אותה שעה) נקבעו במידה רבה על-ידי התנאים המקומיים ועל-ידי שיעור הצלחתה של הפעולה הארגונית והחינוכית של "ההגנה" במקום מסוים בשנים שקדמו למלחמה. מבחינה זו השפיעו התנאים הירושלמיים ה"מיוחדים" (העדות הרבות, השפעתם של חוגים דתיים אנטי-ציוניים שונים, פעילות הארגונים הפורשים וכו') על דמותה וכוחה של המסגרת הארגונית-הקרבית של ארגון "ההגנה" במרחב זה — חטיבת "עציוני". אפשר לאמר שה"הגנה" הצליחה להשתרש בשכבות מעולות באיכותן של הנוער הירושלמי, ומפני כן תרמה העיר תרומה

לצידם. אבל גם בעצם תקופת-המצור, לאחר שכבר שופר מצב הנשק בעיר במידה ניכרת על-ידי מאמץ יוצא מן הכלל של שירות החי-מוש במטכ"ל ושל חיל-האוויר שהטיס את המש-לוחים, אפשר לאמר שלא הופקה מכך התועלת המלאה, וכן לא נוצל כליל כוח-האדם, הגדל והולך, אשר ברשות החטיבה. הסיבות למצב זה של הדברים, שלא נפרטם הפעם, היו נעוצות בחלקן בטיב הפיקוד הירושלמי ובחלקן בליקוי-יים בסדרי התיאום, על-ידי הפיקוד האופרטיבי הארצי.

מכל מקום, עובדות אלו — נקודות-ה-תורפה במערך ההתגוננות של העיר וחול-שתה היחסית של החטיבה הפועלת בה — הביאו אותה שעה לידי מסקנה אחת רבת השפעה על המשך המבצעים בחזית הירו-שלמית. חטיבת פלמ"ח, הראל" שהיתה מיועדת, לפי התכנית המקורית, לפעול ב-קטע המזרחי של פרודור-ירושלים, נאלצה תחת זאת, להשקיע את רוב כוחותיה כע-תודה לבירה בשעת משכרים.

האם תוחמצה חזרמנות ?

מערך כוחותינו בפרודור ירושלים בעת עלישת

צבאות-ערב.

הוזכר לעיל, כי בימים שבין ה-15 ל-17 במאי, בעת סיום המבצע הנקרא "מכבי" שלב ב', היה לנו לכאורה סיכוי ליצב את שליטתנו על הדרך אל העיר. או נוצר חלל, כשכוחות קאוקג'י יצאו את סביבות ירושלים בדרכם להתארגנות בסוריה, בעוד שהלגיון נע באיטיות מערבה כדי לתפוס את המקומות שנעזבו על-ידי "צבא ההצלה", ובגזרה רחבה למדי על ה-דרך לירושלים לא נמצאו אלא כוחות מקומיים בלבד. לא ידענו זאת אותה שעה, הואיל ומכ-שירי המודיעין שלנו היו עדיין בלתי-משוכל-לים (על תוצאותיו של מצב זה בקשר להמשך המערכה עוד ידובר להלן). אולם, למעשה, כפי שכבר צוין נמצאו בידינו בימים ההם עמדות-המפתח לצדי העורק לבירה, וביניהם משלטי לטרון ודיר-איוב. הם נתפסו או באופן זמני בלבד בהתאם לתעודותו של מבצע "מכבי" שלב ב', כדי להבטיח מעצר לשירות. נשאלת השאלה האם היה באפשרותנו להפוך שליטה זמנית זו להתבססות-קבע באותם הימים? תשובה ממשית

את משלטיה בפרודור ועלתה לעיר למבצע "יבוס"י, שתעודתו היתה לעזור לחטיבת "עצ-יוני" בפתרון הבעיה האופרטיבית, שהיא בכור-חות עצמה לא יכלה לה. בתכנית המבצע נקבעו 4 מטרות עיקריות: א) כיבוש משלט-המפתח נבי-סמואל, כדי ליצור שטח עברי רצוף בצפון-מערב העיר; ב) כיבוש שכונת שיד-ג'ראח, כדי לפתוח את הדרך להר-הצופים; ג) כיבוש קטמון, כדי לחבר ללב העיר את השכונות העבריות הדרומיות המנותקות; ויד) המשכת ההתקדמות מהר-הצופים עד תפיסת בית-החולים הגרמני, "הגבעה הצרפתית" וכפר אט-טור. אין ספק ש-אילו היו כוחותינו משיגים מטרות אלו, לא זו בלבד שהיתה נוצרת טבעת-התגוננות יותר מר-צקה מסביב לבירה, אלא, קרוב לוודאי, שהמער-כה בה היתה מוכרעת באופן מוחלט לטובתנו עוד לפני פלישתם של צבאות-ערב הסדירים; כי התבססותנו משיד-ג'ראח ועד לבית-החולים הגרמני ואט-טור היתה נותנת בידינו את השלי-טה על העיר העתיקה, ונוסף על כך היו בידינו בסיסי-זניקה-ואיום לגבי שני עורקים ראשיים של האויב — כביש יריחו מזה וכביש המאללה מזה. אולם, מארבע המטרות הושגה למעשה רק אחת — כיבושה של קטמון. משכונת שיד-ג'ראח, אחרי לכידתה, הוצאו כוחותינו על-ידי פעולה בריטית צבאית ישירה, ואילו ההתקפות על נבי-סמואל ובית-החולים הגרמני נגמרו ב-כשלון.

מפני כך, בשעה שצבאות-ערב פלשו לארץ, היו במערך-ההתגוננות של ירושלים נקודות-תורפה מסוימות. החשובות ביותר ביניהן — הרובע היהודי המנותק בעיר העתיקה, וכן הר-כס החולש על העיר (מהר-הצופים עד הגבעה הצרפתית, פרט לבניני "הדסה" והאוניברסיטה המקופים); אלה היו בידי הלגיון, אשר נהנה אף מאפשרות של חופש תמרון ותנועה בכל העור-קים החיוניים בצפון, בדרום ובמזרח.

חטיבת "עציוני" אמנם התחזקה במידת-מה, אך בהדרגה. בשעת הטלת המצור על ירושלים היה נשקה מועט; הוא לא כלל אלא 6 מרגמות 81 מ"מ עם 100 פצצות לכלי, 6 מקלעים ב-י-טוניים עם 18000 כדור, 50 מקלעים קלים, 500 רובים ו-600 תת-מקלעים, עם כמות תחמושת מצומצמת, ובינתיים מספר הלוחמים המגויסים הוא כפול ואף משולש מן הכלים שבהם אפשר

בשעתו משגה חמור על-ידי המתכנן של המטה הכללי, אשר הוסיף לחטיבה זו, שהיתה מיועדת להגנה על חבל-ארץ דרום-יהודה ושהורכבה ב- עיקרה מאנשי אותו מרחב, משימה אופרטיבית עיקרית שנייה, בגזרה המערבית של פרודור-ירושלים. משגה זה, שהיה בראש וראשונה תור צאה של מיעוט הכוחות שעמדו באותו זמן לרשות הפיקוד האופרטיבי המתכנן (דבר שחייבו למתיחת-יתר של תחומי שטח-הפעולה) — לא תוקן בעיצומם של הקרבות והיה למכשול במשך הזמן בצורות שונות.

לכך נוכל למצוא רק תוך התבוננות בגורמי העצמה וההערכות וכושר-הביצוע של כוחותינו אותה שעה.

העוצבות שפעלו בגזרה זו הן: מצד אחד, חטיבת פלמ"ח "הראל" במזרה, שבסיסה הם קרית-ענבים, מעלה-החמישה, נוה-אילן, והיא תופשת משלטים גם דרומית וצפונית לכביש ירושלים; ואילו הגזרה המערבית, שבסיסה נען וחולדה, והיא משתרעת עד דיר-מוחזין ועד אל-קובאב, שייכת לשטח-הפעולה של חטיבת "גבעתי". בחלוקה זו של שטח-הפעולה נעשה

להגיה. שלא עמד לרשות הפיקוד האופרטיבי כל כוח פנוי כדי להתבסס בחלל של 10—12 הק"מ שבין בסיסינו במערב ובמזרח — כוח. שעצמתו לא יכלה להיות קטנה מעצמת שני גדודים בערך. מה גם שהמגמה הכללית ההכרחית של הפיקוד האופרטיבי אותה שענה היתה: ריכוז כל הכוחות לשם השגת חופש-התמרון הגדול ביותר האפשרי לקראת הפולשים, תחת פיצול ודיתוק ל-החזקת משלטים. כפי שקרה פעמים אין-ספור בתולדות המלחמות, התברר אף בהזדמנות זאת שלא הסיכוי האוביקטיבי הוא הקובע, אלא הכושר הממשי לנצלו בעתו ובמקום הדרוש. אך הואיל וכושר כזה לא היה ברשותנו, החלו הלגיון הערבי ויחידות-העזר שלו, ב-18 בחודש, להפוך שוב את לטרון ואת המשלטים הסמוכים לה למבצר-חסימה בדרך לבירה.

השלב הראשון של המערכה על ירושלים הסתיים איפוא, למרות הישגים טקטיים רבים, ללא השגת מטרותינו האופרטיביות העיקריות. עמידתה מבחינה לוגית-טיית, לא הוכתחה כמלואה וכן לא חושל מערך-ההתגוננות של העיר במידה שתבטיח כי יעמוד בפני כל נסיון לערערו. עובדות אלו בהכרח נתנו אותותיהן בשלב השני של המערכה, ובהכרח היו צריכות להשפיע על השיקולים וההכרעות של ההנהגה האסטרטגית ועל המהלכים של הפיקוד האופרטיבי בשלב זה.

מכל מקום, כאשר הציג מפקד חטיבת "הראל" בין ה-16—17 לחודש, לראש אגף-המבצעים של המטה הכללי, להציב בנקודה זו הצבת-קבע גדוד של חטיבת "גבעתי", (שהחזיק אותה שעה באופן זמני במשלטי לטרון), לא יכול הנ"ל להיענות לדרישה זו כיון שהיה הכרח לרכז את כל כוחות החטיבה הדרומית ולהפנות לפולש המצרי שחדר לארץ אותה שעה.

ואילו חטיבת "הראל" לא מצאה אפשרות להכליל בתוך המערך הקבוע שלה את דיר-איוב, (מקום ששימש מספר פעמים קודם לכן בסיס להתקפות גדולות על שיירותינו ושהשליטה עליו היתה כלי ספק מקילה בהרבה על פעולותינו בעתיד נגד המתחם של לטרון ומשלטי יאלו הקשורים לו), לפי שעה אין לדעת אל-נכון מה היו כל הנסיבות שהניעו את חטיבת "הראל" לנטוש נקודת-מפתח זו, אבל יש להניח שבין הגורמים לשיקול זה היתה החולשה המספרית של החטיבה, כתוצאה מהאבידות הרבות שסבלה במבצע "יבוס", וכן העובדה, שחלק ניכר מ-יחידותיה נקראו שוב, יומיים לאחר מכן, ב-18—19, לתוך העיר ירושלים, כדי לנסות ולחלץ את הרובע היהודי בעיר העתיקה, על-ידי פעולת הפריצה בשער-ציון.

בסיכומי של דבר, לאור העצמה הכללית של כוחותינו באותה תקופה, וצורך הערכותם בצירי הפלישה השונים, שעליהם עוד ידובר להלן, ניתן

נתוני פתיחה לקרבות לטרון

ההתפתחות האופרטיבית בשבועיים הראשונים לפלישת צבאות-ערב;
צירת חטיבה "שבע" ומסיבותיה.

לשם מילוי תפקיד זה הוצבו, בתהליך השתל-
שלות המאורעות עד ההפוגה הראשונה, יחידות
אחדות שלה כגורה המערבית של החזית האח-
רונה, במבואות רמלה, במשלטי אבו-שושה ועוד.
בחזית הדרום עומדות חטיבת "גבעתי" ו-
חטיבת פלמ"ח "הנגב" מול הפולש המצרי.
בחזית ירושלים (חזית המרכז) מגינה חטיבת
"עציוני" על העיר גופא, וחטיבת פלמ"ח "הראל",
אשר בפרוודור המזרחי של הדרך, נאבקת יחד
עמה נגד הלגיון הערבי.

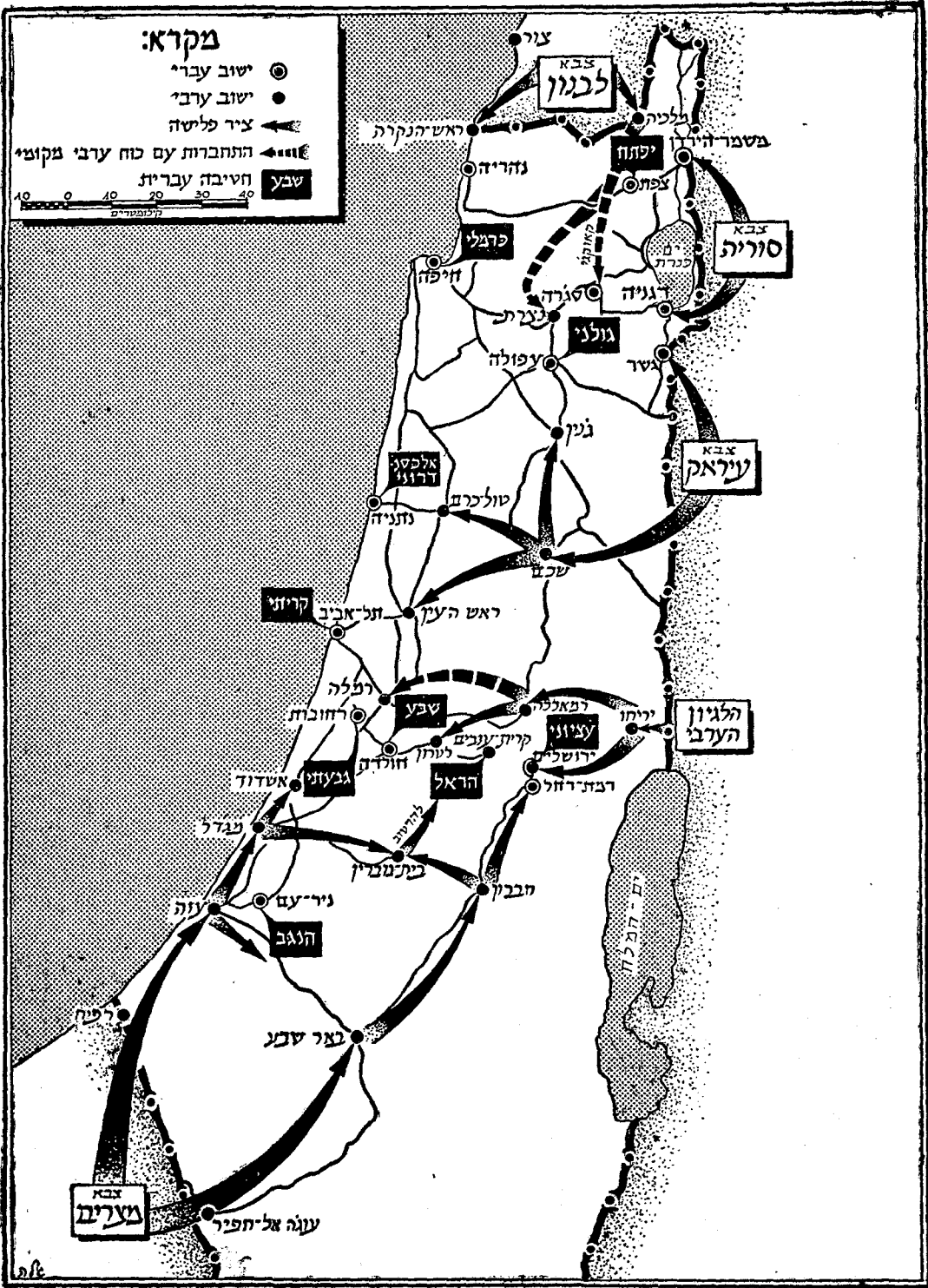
חטיבות אלו, שאורך גורות הפעולה של מר-
ביתן הוא, כקו אוירי, 20—60 ק"מ ואף למעלה
מוזה, כוללות בממוצע כל אחת 1500—2500
לוחמים, ואחדות מהן פחות מכך. הן חמושות
בנשק קל ובינוני של חיל רגלים בלבד, ואף
זאת לא בשעור המקובל של צבא סדיר. אותה
שעה הן חסרות לגמרי ארטילריה, אויריה (פרט
לצי האויר של ה"פרימוסים" המפורסמים שלנו),
שריון (פרט לסוגים קלים) וכן החסרות כמעט
לגמרי נשק נ"ט ונ"מ, מול אויב שלרשותו כל
הכלים האלה, וגם כמויות תחמושת מכל הסוגים,
העולים בהרבה על אלה שבידינו.

יתרונם זה בחימוש יבשתי ואוירי, היה ב-
משך תקופה-מסוימת יתרון מוחלט, אם גם (כפי
שהתברר בינתיים, דבר שלא ידענהו באותה עת
חממת העדר מודיעין אסטרטגי) לא עמדה ל-
רשות צבאות הפולשים העדיפות המספרית ה-
מספיקה להשגת המטרות התוקפניות שלהם. כן
אין עדיין לדמות את חטיבותינו באותם הימים
לגופים צבאיים סדירים. רובם היו חסרים להם
לא רק סוגי החימוש, אלא אף אמצעי תנועה
ושליטה במידה ניכרת, הארגון הדרוש וכן מטות
עוצבתיים מאומנים די צרכם, כדי להיות מסוג-
לים למהלכי תמרון אופרטיבי מקיפים ומאיריים.
כדי ליצור את משקל-הנגד הדרוש לעדיפות
אויבינו בנשק חדיש ובמסגרות מאורגנות לפי

הערבות-יכוחות מול הפלישה
בחמישה עשר במאי, כשהוכרו על כינון מדי-
נת ישראל, התיצבו ששת חטיבות חיל השדה
ושלוש חטיבות הפלמ"ח (המונות ביחד 24000
איש בערך מכלל העצמה המגויסת של 36500)
— כשהן נשענות על מערכת הישובים המבוצרים
של ההגנה המרחבית באשר הם שם — מול
צבאות ערב הסדירים החודרים ארצה מכל עבר.
בחזית הצפון הוצבו חטיבת פלמ"ח "יפתח"
בגליל המזרחי, חטיבת "גולני" נמתחה מ-
הגליל התחתון, לאורך עמק הירדן ועמק בית
שאן על הגבול הצפוני של המשולש ועד לפני
מבואות חיפה, חטיבת "כרמלי" פעלה אותה
שעה לשחרור הגליל המערבי המנותק ולכיבושה
של עכו, ועם סיומם המוצלח של מבצעים אלה
שוגרה לעזרה לתוך מרחב "גולני". גופים אלה
היו מיועדים לעמוד מול צבאות סוריה ולבנון
והצבא העיראקי, ששלוחותיו הראשונות הופיעו
בתחילה בקו הירדן, וזמן קצר לאחר מכן בתוך
המשולש. בין התפקידים שהוטלו על העוצבות
אשר בחזית הצפון ושהשפיעו על הערכותן,
היבאה גם בחשבון עמידה נגד צבא ההצלה של
קאוקגי ונספחיו המקומיים (נצטברו השערות
שהוא נמצא בגליל המרכזי, אם גם התברר כי-
משך הזמן כי הוא הגיע לשם רק שבועות מספר
לאחר התחלת הפלישה, עם גמר התארגנותו
מחדש).

בחזית התיכונה (חזית המזרח) הוצבה חטיבת
"אלכסנדרוני" ברצועה הצרה והרגישה של ה-
שומרון והשרון, לקראת גסיון שנראה כודאי לפי
הערכתנו בזמן ההוא, שהצבא העיראקי יגיח,
לשם ביתור המדינה לשנים, מן הבסיסים אשר
תפס במשולש.

חטיבת "קרית" הקטנה והחלשה מכולן, מבי-
טחה את תל-אביב וסביבתה, ומהווה את חולית
החיבור בין חזיתות התיכון, הדרום וירושלים.

כוני חדרת הפולשים הערבים
(מאי-יוני 1948)

יקטיבי הקשה ועצמת עוצבותיהם המצומצמת ש' תוארה לעיל, וגם מפאת שלא השכילו אותה שעה להבין את ערכה של עתודה אופרטיבית יעילה למהלך כלל-המערכה.

מצב זה משתקף בדבריו של ראש הנהלת הסוכנות באותם הימים: «אין אנו שליטים ב' מידה מספיקה, כפי שזה הכרחי בשעות מלחמה, על המפקדים והיחידות שלנו. מפקד במקום פלו' נ' סבור שהוא יודע טוב מן הפיקוד העליון, ואולי הוא צודק ביחס לתנאי-המקום, אך אין הוא רואה את המערכת כולה, ואין הוא מבין מדוע, מתוך חשבון כללי, צריך לעשות כך ולא אחרת».

המאמצים המוקדמים אמנם לא נשאו פרי של ממש, אך עם פלישת צבאות-ערב הפכה יצי- רתה של עתודה אופרטיבית לצורך השעה ש' בשום פנים ואופן אין לדחות יותר. לכן הח' ליט הפיקוד העליון לנקוט בצעדים שהם אמנם בלתי-רגילים במידת מה בצבאות סדירים וב' מלחמות רגילות, אך מקובלים ביותר במלחמות- שחרור ובצבאות כמו שלנו, שקמו תוך כדי ה' קרב על יסוד מסגרת מליציונית לא-סדירה, כ' פי שאנו למדים מתולדות האבקויות מסוג זה, החל ממלחמת-העצמאות של ארצות-הברית וכ' לה במלחמת-האזרחים בספרד.

ב-15 במאי 1948 ניתנה הפקודה ליצור את החטיבה החדשה "שבע", אשר הקמתה תוכננה תודש לפני כן, כמוזכר לעיל. חטיבה זו הורכבה מן היסודות הבאים: את מרבית דרגות הפיקוד הנמוך והבינוני היות סגל מדריכי בתי-הספר שבאגף-ההדרכה של ה"הגנה" וכן מ"כים וסמלים של החטיבות הותיקות שהיו מיועדים לקורס לקצינים ארצי. מפקדת החטיבה, הפיקוד על שני גדודים ומספר תפקידים מנהלתיים וקרבניים ב' יחידות-המשנה נמסרו למפקדים שרכשו את נס' יונם הצבאי העיקרי בתחום זה בבריגדה ויחידות עבריות אחרות בצבא הבריטי.

בין לוחמי השורה נמצא כות-אדם משלושה סוגים: הראשון היה של עולים חדשים — בעיקר מארצות מזרח-אירופה, אשר מרביתם הגיעה לארץ אחרי ה-15 במאי מן המחנות בקפ' ריסין, מקום שם אורגנו ארגון צבאי, והודרכו באימון צבאי ראשוני על-ידי שליחי ה"הגנה". הסוג השני כלל חיילים ותיקים יותר, ש"נת- רמו", בהתאם לפקודה שהוזכרה לעיל, על-ידי

מתכונת סדירה, לא היתה לנו או ברירה אלא למתוח את כל העוצבות של צבאנו במערך-הגנה דק לאורך הגבולות, להשקיעם ולרתקם מול צירי הפלישה, וכיד הפיקוד העליון לא נותר כוח יורבי כלשהו. דבר אשר היה לא רק בעוברי חופש-הפעולה והתמרון האופרטיבי בכלל, אלא היחף באופן מיוחד כחרב המתהפכת, במקרה שיתהוו משבר באחת החזיתות.

ההכרח ביצירת עתודה אופרטיבית ביד הפיקוד העליון

על הבעיה הבערת של יצירת עתודה אופר- טיבית, העיר ראש הנהלת הסוכנות את תשומת לבו של מנהלת העם עוד ב-12.5 באמרו: "...עד עכשיו לא ניצלנו, לדעתי, במידה מספיקה את האפשרויות להפוך רבים מכווחתינו לכוח נייד. יותר מדי אנשים מרותקים עתה למקומותיהם". עוד זמן רב קודם לכן עמלו הוא ועוזריו ואנשי המטה הכללי, לפתרון הבעיה הבערת הזאת, כבר באמצע אפריל פורסמה הצעה של אגף המבצעים להקים חטיבה זרובית ממונעת שתכלול גם גדוד רכב שריון קל, ואשר יצורפו אליה אותם כלי סיוע כבדים שניסו ליצרם ב' ארץ או שקיוו שיגיעו בהדרגה ממחסני הרכישה בחוף לארץ. בשבועות האחרונים של אותו ה' חודש אושרה הצעה זאת ע"י הפיקוד העליון ופורסמה כפקודה, אולם התגשמותה נתקלה ב' קשיים לא מעטים.

גיוס-החובה של הגילים 19—35 אשר עליו הוכרו בחודש פברואר, נתן את פירותיו באיטיות יחסית בלבד. כות-אדם רב נדרש בהפיכת אר' גון ה"הגנה" לצבא-ההגנה ובהקמת חילותיו החד- דשים — כגון חיל האויר, חיל-הים, חיל-התותח- חנים, חיל-השריון — וכן בהרחבתם של חיל- הקשר וחיל-ההנדסה, והשירותים המנהלתיים ה' רבים וההכרחיים (ובמקרים מסוימים — אף מוגזמים בהיקפם, מחמת חוסר הנסיון הארגוני); אבל, לעומת זאת, כל איש מאומן, ואפילו מאומן- למחצה, נדרש או לחטיבות הלוחמות.

כמצוקה זו של כות-אדם ניסה הפיקוד העל- יון ליצור עתודה אופרטיבית על-ידי תוצאת יחידות ממסגרת החטיבות הקיימות, ולמטרה זו ניהל "שיחות שכנוע" עם מפקדיהן בסוף אפר- ריל ובראשית מאי, אולם אלה, בין אם היו אנשי-ה"הגנה" ותיקים ובין אם היו חניכי צבא סדיר, לא נענו לדרישה, הן מפאת מצבם האוב-

בת-העתודה החדשה. הובאו בחשבון אפשרויות-פעולה, שונות, אך כולן היו מכוונות, בצורה זו או אחרת, לכיוון ה"משולש" — אותו המרחב, שבגלל אפשרויות התנועה בקוים הפנימיים שבו הוסיף לאיבד יתרונות רבים מבחינת הערכות ותמרון, ואשר ממנו יכול להגיע לשטח-המדינה החיוני-גיים אסטרטגית מחד גיסא, ולהגביר את לחצו על משמרה הקדמי האסטרטגי — על ירושלים — מאידך גיסא.

השבועיים הראשונים של הפלישה — החמרת המצב בחזית ירושלים

בעוד שתכניות אלו נמצאו בשלב-ההתחיה הראשוני והטיבה "שבע" עדיין בראשית התאר-גנותה, נתגלה הצורך להגיב ללא דיחוי על אותן עובדות שנוצרו בתקופה שבין ה-15 במאי ל-23 בו.

בימים ההם התנהלה מערכת-בלימה רחבת ידים בחזית הצפון, החל בכביש-ישע ומלכיה, — הדגניות, גשר, כאוכב-אל-האוא — וכלה בראש-הנקרה — נגד הפולשים הסורים ותלבי-גונים ונגד גישושי הראשונים של הצבא העי-ראקי. מתוך מאמץ עליון הצליחו כוחותינו לה-דוף את ההתקפות, ועתה ציפו הם לחידושן. באותו שבוע התקרבו יחידות החלוץ של הצבא העיראקי אל המשולש הצפוני והמרכזי כדי להערך בו.

בחזית הדרום נעו שדרות הצבא המצרי צפ-נה, התכתשו בכפר-דרום ונידים, הסתערו על יד-מרכזי והתגברו עליה.

ובחזית ירושלים התלקחה אש-הקרבות עוד יותר. ב-15—16 במאי פוגו עטרות וגוה-יעקב, — משמרות-החוף האחרונים של הבירה באותו איזור. בליל ה-19—18 במאי פרצה חטיבת "הר-אל" את הדרך לעיר העתיקה בשער-ציון, אך היא נאלצה להיסוג ושוב התהדקה חגורת-החנק סביב קומץ המגינים ברובע היהודי. באותו היום פתח הלגיון בהתקפה על צפון-ירושלים וכבש את שייך-גיראח (אשר תפסטה עם יציאת את הבריטים) ואת בית-הספר לשוטרים. אחי-משלא הצליח הלגיון, בתנופה הראשונה, לה-שיג את מטרתו, לחדור אל לב ירושלים החד-שה, ונהדף ע"י מגיני השכונות העבריות הרא-שונות — חידש את מאמציו, ב-23 בחודש, ב-שני צירים: האחד — מכיוון צפוני-מזרחי, נגד

שתיים מתוך שש חטיבות-היסוד של ה"הגנה". לפי דברי אחד המגינים של חטיבה "שבע" — החטיבות שלחו לא-ירדוקא מטיבי הייליהן ורובם הוחזרו משום שלא הלמו את תוכן הפקודה אשר בשמה באו. מכוח אדם זה הורכבו שני גדודי-הרגלים — 1/ש ו-2/ש. הסוג השלישי נמצא בגודד הממוכן 3/ש; זה היה מושתת על גרעין אנשי פלמ"ח, עובדים טכניים ונהגים יוצאי הצבא הבריטי, ואף בו נמצא אהו ניכר של עולים חדשים.

בשמעו ספיקות גם מאלה שערערו על ההח-לטה לפרק, ועל-ידי כך לשחק לתקופת-מה, את מנגנון ההדרכה של הצבא הם טענו בעיקר ש-דבר זה עלול להתנקם בנו אם המלחמה תימשך תקופה יותר ארוכה. אולם, הפקידה ושליחותה של ההנהגה האסטרטגית בכל מלחמה הם — לבור מתוך כל דרכי הפעולה החמורות את דרך הפעולה המכרעת לגבי כלל-ההאבקות. אחד ה-גורמים שבהם היה תלוי גורל-המערכה כולו — גורל המדינה והעם — היה דבר קיומה של עתודה אופרטיבית בידי הפיקוד העליון. ואילו היה גורל זה מוכרע לרעתנו כי אז לא היינו נושעים גם על-ידי מוסדות-ההדרכה המשוכללים ביותר. אבל מאחר שההצלחה האירה לנו פנים בשבועות-המבחן, אפשר היה להקים מחדש את המסגרות המפורקות הללו — ואמנם הוקמו.

עוד החטיבה החדשה מתארגנת והפיקוד ה-עליון כבר נאלץ לשקול את אופן הפעלתה, אף כי במשך הדיונים הראשונים לא היה ברור עוד כי שעת-הפעלתה, מפאת ההכרח שבהתפתחות האופרטיבית, תהיה כל כך קרובה.

תפיסתו של הגוף האחראי להנהלה ה-מערכתית הממשית של המלחמה, של אנף-המבצעים במטה הכללי, היתה תמיד תפיסה זאת של הגנה פעילה, תוקפנית, לאור זה, ובפרט בהתחשב עם הדלילות היחסית של מערך-ההגנה הקבוע שלנו, היתה זמן-מה לפני פלישת צבאות ערב שאיפה לתכנן מהלומות-המחה-ושיבוש, אשר יונחתו באפ-שרות המוקדמת ביותר, כדי להפריע בעד ההערכות המסודרת של צבאות-ערב, לסלף את תכניותיהם ולמנוע מהם, במידת האפ-שר, יצירת מאמץ-עיקרי מכוון ותכלית.

מובן מאליו שאנף המבצעים יעץ להנהגה האסטרטגית להשקיע במבצע מעין זה את הטי-

בוז יש אולי לראות את הסיבה האמתית לדרישת הערבים לדחות את הפסקת-האש ב־36 ש־עזת.

מצד אחד יש בהם בקטעי-מסמכים אלה כדי להבהיר במקצת את המצב הטקטי והפנימי ואת האווירה באותם הימים, אבל עובדות מפוֹרטות על מצב האספקה או אין בידינו, לפי שעה. בינתיים, נוכל להסיק מסקנות על מצב זה מ־הודעותיו של ד"ר ג'וזף, שבאו זמן לא רב לאחר מועד זה. באחת מהודעותיו נאמר: "ניאלץ להוריד את מנת-הלחם עד 160 גרם לנפש, ובוזו שלמ־חרת היום נאמר: 'אם לא נקבל קמח — יהיה בעיר רעב ממש, ואז התוצאות ברורות'."

הואיל וזה היה המצב בכירה הנצורה, וכיון שכל יתר הכוחות היו מרותקים במ־ערכות-התגוננות מרות בחזיתותיהם ובגוֹרותיהם, ניתנה הוראה על-ידי הפיקוד ה־עליון להטיבה "שבע" החדשה, (רק אחר־ששה-שבעה ימי התארגנות), לזון, בין ה־20 ל־21, אל שמה-כינום כנען, ואח־כ־ להעריך ב־איזור חולדה, כדי לבצע את מכצע, כ־גוֹן."

מגמתו, לפי תעודת אג"ם מיום 23 במאי, היתה "לשחרר את העיר ירושלים ואת הדרך אליה מלחץ כוחות-האויב מצפון ומדרום..." וב־אותו מסמך נקבעה השיטה כדלקמן: 1. את המגמה יש להשיג על-ידי פעולה ישירה במגמת כיבוש של ריכוזי-האויב בלטרון, והחזקת-קבע בשטח אחרי הכיבוש; 2. ריכוז כוח החילי; באי־זר קרית-ענבים והמשך הפעולה בתיאום עם חטיבת הראל."

מבצר נטר־דאם והשני — מהדרום נגד ה־קיבוץ רמת-רחל, שם פעלו גם האחים המוס־למיים המצרים, וגם כוחות הלגיון, מסביב ל־נקודה זו התחוללו קרבות עזים ביותר בין 22 ו־25 במאי, היא עברה פעמים מספר מיד ליד, ושוב נשלחו יחידות "הראל" לעזרת החטיבה הירושלמית.

קריאת-עזרה שונות הגיעו מן העיר להנהגה האסטרטגית של ישראל. ב־17 בחודש שיגרו נציג הסוכנות, א. דובקין, ושליח ההסתדרות, ז. אהרונוביץ' (הוא אשר ארן כיום), את הדברים הבאים: "מחובתנו לתזהירכם בכל לשון של אזהרה כי לשם החזקת מעמד כיום ולשם הגנה על עמדותינו הכרחית תוספת מידית של כוח לוחם מבחוקי". לאחר יומיים חזרו על דברים אלה ביתר-תוקף: "הצלת העיר העתיקה מגורל שיך-ג'יראח מחייבת משלוח מידל לירושלים של כוח לוחם מבחוקי. הגה הזהרנוכם..." ב־22 ב־חודש באה זעקתם של הרבנים בעיר העתיקה הנצורה: "הישוב על סף הטבח. בשם האוכלו־סיה — קריאת-עזרה נואשת... הרובע תחת מטר יריות ופגזים. זעזעו את המוסדות העליונים ואת העולם כולו ויצילו אותנו!" ב־24 מוסר איש מרכזי של משרד החוץ כדברים האלה: "...לפי יזמת הקונסולים מתנהל משא־ומתן ב־עמאן על הפסקת-אש בעיר ואם הערבים יסכימו היא תחל ביום רביעי, 26 במאי, אולם, הבוקר נודע כי הקונסול הבריטי בירושלים מוסר, שיש לחכות לכניעת העיר העברית תוך כדי 24 שעות.

(1) המלה "חיל" כאן — פירושה חטיבה. בימים ההם עדיין לא נקבע מינוח צבאי ברור והשתמשו לעתים, ובאופן מיוחד במסמכים של אג"ם, במושג זה.

מבצע "בניון" שלב א'

(ההתקפה הראשונה על לטרון ב-24—25 במאי)

זירת הקרב

הפעולות לשם פריצת הדרך לירושלים מחדש התחילו בלילה שבין ה-24—25 במאי והסתיימו ב-11 ביוני. הן התנהלו כגזרה שרוחבה הממוצע ממערב למזרח הוא 7 ק"מ, בערך, ועומקה, מדרום לצפון, גם הוא בערך כך.

מצודה הניצבת מעל הגישות מן השפלה להרי יהודה, כשרכסי בית-ג'יו ובית-סוסין משמשים מעין משמרות-חוץ טבעיים למצודה זו לעבר דרום. בעורפה, מצדה השני, נשענת המצודה על השטח ההררי של בית-נובא, בית-ליקיה ועוד. לפי תכונותיה, נוחה יזרה זו בדרך-כלל למת-גונן הן בשל האפשרויות הטובות של שליטה בתצפית ואש, בעיקר מרכסי לטרון ויאלו, — והן מפני אפשרויות ההסוואה, פני הקרקע וצמיחיה, ואולם קשה כאן הקרקע להתחפרות, וכדי להאחו בה האחוזות טובה זקוק המתגונן לזמן ועליו לעבוד עבודה קדחתנית. לעומת זאת, מכ-בידים פני השטח על מלאכת התוקף, בפרט אם הוא נאלץ לעלות מן המישור להרים, מדרום-מערב לצפון-מזרח.

קשיים אלה להתקפה מכיוון זה בולטים באופן מיוחד בשעות היום אם כי אפשר להתקרב לי-יעדים עד מרחק מסוים בעזרת שריון, אולם לכידתם הסופית תהיה אפשרית רק בעזרת חיל רגלים.

בלילה יכול כוח המתכון ללכוד את מצודת לטרון וסביבתה, להגות מאפשרויות הסתננות מוסתרת בין הגבעות והגאיות הקטנים שחוצים אותן, בתנאי שכוח זה יהיה בעל רמת אימון גבוהה.

תנאי זה — תקפו יפה עוד יותר לגבי אפ-שרויות-גישה אחרות למשלטי לטרון-יאלו ונס-יונות לאגפם איגוף עמוק: — מכיוון צפון-מערב, דרך הכפרים אל-קובאב — סלביה; ועוד למעלה מזה — מכיוון צפון-מזרח, מן הבסיסים שלנו בהרי-יהודה.

האויב

בשלבים הראשונים של המלחמה יהיה צבא עבר-הירדן — "הלגיון הערבי" — באופן רשמי חלק של כוחות השלטון הבריטי. דבר זה, כמובן, לא מנע אותו מהשתתף מדי פעם בפעם בתקופה

גזרה זו נחצית על-ידי בקעה שבה עובר הכביש הראשי אל הבריה, העולה מנחל שורק אל באב-אל-ואד (שער-הגיא). צפונית לבקעה זו מתמשכים רכסי לטרון ורכסי יאלו ששלוחותיהם מגיעים עד למרחק של כמה מאות מטרים מן הכביש וחולשים עליו באופן מוחלט. העצמים הבולטים ברכסים אלה הם הכפר לטרון, מצודת-המשטרה, מחנה-המעצר, תחנת-השאיבה ושל-לטרון והמגור — בפינה הדרומית-מערבית של הרכסים — והם חולשים על צומת הכבישים שמוליכים לירושלים, לרמלה ולרמאללה. הכפר דיר-איוב שוכן בפינה הדרומית-מזרחית של הרכסים, והוא חולש על באב-אל-ואד, שבו עובר העורק אל הבריה, וכן נמצא לידו מסעף הדרך אל הרטוב. בעומק הרכסים נמצאים הכפרים עמואס — במערב, ויאלו — במזרח. פני-הקרקע הגבעיים של איזור זה מבותרים ומכוסים צמחיה שונה וחודרות מספר, בעיקר בסביבת המגור והכפר לטרון מזה, ומשלטי יאלו מזה.

דרומית מן הבקעה, בה עובר העורק לבריה, שוב מתרוממת הקרקע לרכסי בית-ג'יו ובית-סוסין (ומן הכפר הראשון עוברת דרך-שדה לכביש הראשי, על-יד צומת לטרון), וכן לשורת הגבעות הצמודות לכביש באב-אל-ואד — הרי-טוב.

מערבה מגזרה זאת, לכיוון הישובים דיר-מותיזין וחולדה, מקבל השטח אופי מישורי פתוח יותר — שטח שבמאי 1948 היה כולו שדות-תבואה.

מבחינה טקטית מהוים רכסי לטרון ויאלו

קוף את מכצר-החסימה של משלטי לטרון-יאלו.

לקראת התקפה זו, שהאויב ציפה לה בודאות-מוחלטת, התארגן כמתחם-התנוננות בשיטתיות רבה, — שהיא בעיקר תוצאתו של האימון היסודי שחיילי הלגיון (משרתי-קבע כולם), ובאופן מיוחד הפיקוד הנמוך והכינוני, קיבלו מידי הבריטים. הם יכלו להאחו בקרקע ולבצר את מתחמם ללא לחץ-זמן וללא הפרעה מצדו.

והרי קטעים מתיאורו של קצין מטה-הגדוד על אופן התכוננות זו:

...בפינה החולשת על הכביש הראשי הוצבו תותחים נ"ט. מצפון להם, מתחת לעצים סבוכים, פקדו פיקוד 2 מרגמות בנות 3 אינץ'. מאחורי המרגמות ישבו הצוותים, הכינו תחמושת וניקוה. כיתות חיילים נראו נעות מתחת לעצי המגור בכיוון דרומי כדי לתפוס עמדות חדשות. בנין תחנת-המשטרה בלטרון הוקף גדרות-חיל סבוכות. רבו בבנין עמדות מגן ושקייחול, ששימשו כביצורים, בעיקר בקרבת הכניסה הראשית... על המגדל המערבי של המשטרה הוצב מקלט "ויקס" ועליו הוטל לכסות באש את כל האיזור המערבי ואת תורשת המגור. מקלט-בינוני אחר, שהוצב על המגדל הצפוני, נועד לכסות שטח גדול יותר בכיוון הצפוני... לכיוון עמואס נראו חיילי הפלוגה-המסייעת של הגדוד, כשהם מצביים תותחים נ"ט שמערב לעמואס, בכיוון תחנת-המשטרה. בתורשת-העצים המקיפה את הכפר הוה נבחר מקום למטה-הגדוד... בהתאם לתנאי-הקרקע וחשיבות-העמדות חולק חלק נכבד של הפלוגה-המסייעת בין פלוגות-הרגלים השונות... מן הראוי להעלות כאן על גס את העזרה הגדולה והסיוע היעיל שהוגשו לכווחת חיל-הרגלים מצד חיל-התותחנים. אין ספק כי הנציגונית הגדולים בגזרת שער-הניא מקודם בסיוע הטוב בזמנים המתאימים של חיל-התותחנים...

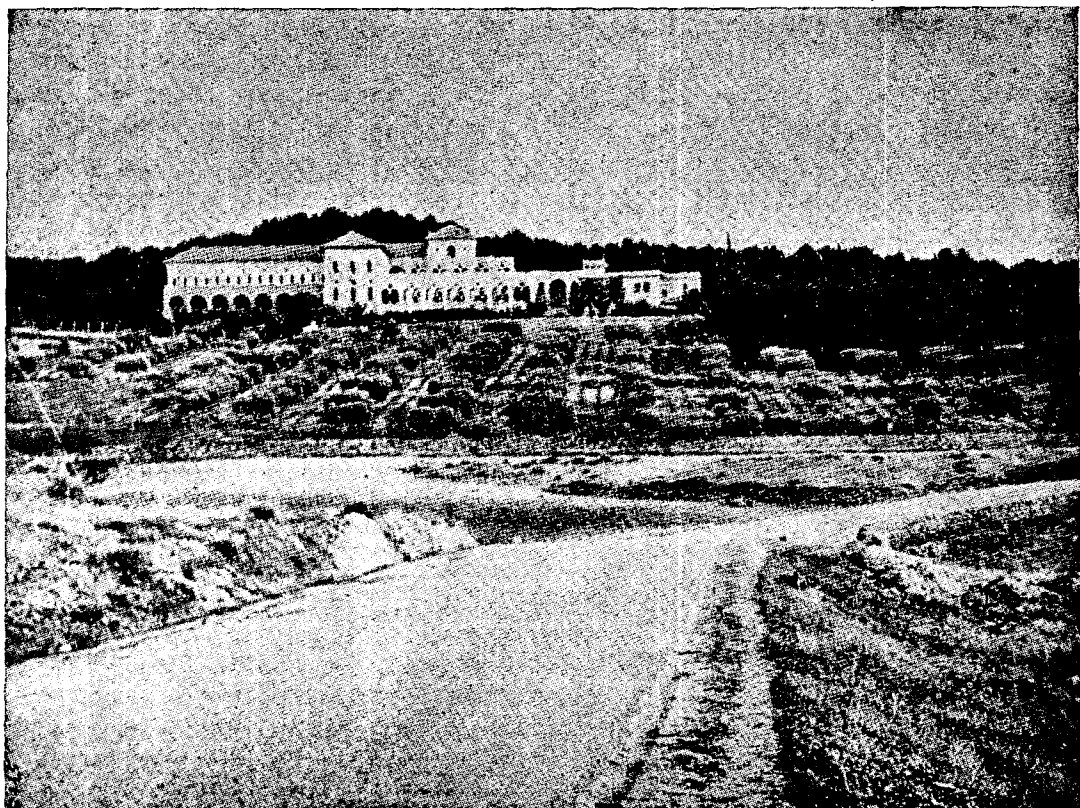
פיקוד הגדוד הרביעי של הלגיון, שהרגיש שעצמתו דלה באופן יחסי לעומת רוחב-הגזרה, ניצל את הזמן שהזיה ברישותו לאיגוד הלוחמים הבלתי-סדירים שנמצאו בגזרה, בחלקם בדוים ירדניים ובחלקם מקומיים, כדי להכלילם במערכו. מלוחמים אלה הורכבו מחלקות שצורפה, אחת אחת, לפלוגות הסדירות; כן נוצלו הבלתי-סדירים כדי להוות מסך קדמי למע-רך העיקרי, בעיקר דרומית מן הכביש, כרכסי בית-סוסין וכית-גית.

שבין ה-29 בנובמבר ל-12 במאי. בפעולות-איבה נגד היהודים. אולם בעיקר ניצל הלגיון את הזמן להכנות לקראת הפלישה. תוך כדי הכנות אלה שונה מבנתו של גוף זה, שהיה מושתת לפני כן — בהתאם לתפקידים שהלגיון מילא במסגרת הצבא הבריטי במזרח התיכון — על גדודים ממוכנים ופלוגות חיל-רגלים לצרכי שמירה. עתה הקים פיקוד הלגיון מסגרות חטיבתיות (בתקופה הנדונה כנראה שתיים, והשלישית בתהליך הארגון) כשכל אחת מהן כוללת מספר צנות-קרב גדודיים (2 או 3 במספר) המורכבים מחיל-רגלים, פלוגות נשק-מסיע ובהן מרגמות בינוניות ומקלעים בינוניים, תותחים נ"ט בני 6 ליטראות ומשוריינים נושאי-תותח בן 2 ליטראות. יחידות הסיוע של הלגיון כללו, כנראה, גדוד תותחי-שדה בני 25 ליטראות (24 תותחים), יחידה של מרגמות כבדות 4.2 (8 מרגמות), גדוד תותחים נ"מ קלים, פלוגת הנדסה ושירותים אחרים, לפי המתכונת הבריטית.

ב-12 במאי התחיל הלגיון בפעולת-האיבה "הרשמית" הראשונה בקנה-מידה גדול יותר — זו התקפה על גוש-עציון; ומן ה-15 במאי ועד ה-16 בו נכנס לארץ במלוא כוחו, כדי להשיג את המטרות האסטרטגיות של ההנהגה המדינית של עבר-הירדן והן — השתלטות על השטח הערבי-הרצוף של ארץ-ישראל וכיבוש ירושלים.

ראשית מעשה, לשם השגת מטרות אלה, היד-קו כוחות-הלגיון — שעצמתם היתה מצומצמת ולא יכלו לבצע את משימותיהם בבת אחת — את קשת המצור הבלתי-אמצעי על העיר עצמה, וכן הבטיחו את ה"משולש", לקראת כניסתו של הצבא העיראקי, לאחר שכוחות קאוקגי עזבו שטח זה באותם הימים. בגלל היותם טרודים תחילה בפעולות אלו, התהוותה תקופת הביניים בין ה-15 במאי ל-17 בו, בה היו לטרון ומשלטיה תפוסים על ידי כוחות מקומיים חלשים בלבד. אולם ב-18 בחודש שוגר לגזרה זאת צות-הקרב הגדודי מס' 4, אשר נערך בגזרה שהשתרעה מעמואס במערב עד יאלו במזרח.

הערכת המצב הנכונה של מפקדת הלגיון היתה, כנראה, כי כה כמידה שהלחץ על ירושלים יגבר ותנאי-האספקה של העיר יחמירו, נהיה אנו נאלצים לנסות לפלס את הדרך מחדש, ותוך כדי כך מן ההכרח שנת-

מנזר לטרון

ככל כוח צבאי מאומן, ובעיקר כזה שאומן בהתאם לדוקטרינה הבריטית, פיתח הגדוד הרביעי, לאחר שהתארגן במתחם, פעילות סיוודים נרחבה. לילה לילה יצאו פטרולים, הן של יחידות סדירות והן של בלתי-סדירות. כן הוקם, על-ידי פטרולים אלה, קשר עם משמר-קדמי מבודד של הלגיון שנמצא בהר-טוב, משמר-קדמי זה והפטרולים שימשו, ללא ספק, מקורי-ידעיות חשובה לאויב. ואין זה מן הנמנע כלל כי בצורה זו או אחרת גילו את חכונתנו להתקפה בימים 21—23.5. הנחה זו מחזקת עוד יותר על-ידי העובדה, שבין ה-23 ל-24 בחודש הועבר לגזרה זו גדוד נוסף של הלגיון, הוא הגדוד השני, והוא הקים מתחם ושהשתרע ממשלטי יאלו, מזרחה, כך שהגדוד הרביעי יכול היה לצופף את מערך-ההגנה שלו מסביב לעמואס ולטרון גופא. אין אפשרות, לפי שעה, לאמוד במדויק את העצמה המספרית הערבית באזור לטרון באותם הימים, אולם לפי התקנים של הלגיון ניתן להניח ששני הגדודים מגו לא פחות מ-1600 איש וקרוב לודאי אף את המרגמות של הרגלים.

1000 — 800 בגדוד לפי התקן). לזאת יש עוד לצרף כמה מאות בלתי סדירים, ירדנים ומקור-מיים, כך שלא מוגזמת תהיה הערכתו הכוללת של הכוח הירדני שפעל כאן בלמעלה מ-2000 איש. כן הוגברה אותה טעה האוטיילריה שבגזרה מסוללה אחת לשתי סוללות תותחים בני 25 ליטראות. את כלי-הסיוע לסוגיהם שבכל אחד משני הגדודים אפשר להעריך לפחות כדלהלן: מקלעים-בינוניים, מרגמות-בינוניות ותותחים בני 6 ליטראות — 6 מכל סוג לגדוד, נוסף על מקלעים-קלים ומרגמות-קלות שגם מספרם היה בהתאם לתקן הבריטי הסטנדרטי. לפחות משתים עד ארבע מחלקות של משורינים היוו כנראה את העתודה של המערך, ליד מפקדת החטיבה מס. 2 (אשר היא חלשה כנראה על גורת הכביש כולו), בבית טובא. בקרבת מקום לכאן נמצאות אף שתי סוללות תותחי-השדה הנוכרות, וכשקציני-תצפית קדמיים, היושבים במוצבים הפלוגתיים של חיל-הרגלים, מטוחים בימי-הכנה אלה את כליהם, וקרוב לודאי אף את המרגמות של הרגלים.

ירדו מן הפרק בשורות צה"ל, ושהוא עמל בהן עד היום הזה: האחת היא מויגת יוצאי בתי-מדרש צבאיים שונים וחניכי תורות צבאיות שונות, והשניה – מויגת יוצאי גלויות שונות עם ילידי הארץ.

למותר הוא להדגיש כי מילוי משימות אלו דרש מאמץ ממושך ומקיף. הואיל ובכל ההתפתחות המלחמתית, שתוארה כאן, על הסתעפויותיה, היה בלתי-אפשרי ליצור לחטיבה השכייעת את התנאים ההכרחיים להתגבשותה, היותה החטיבה בראשית קיומה דוגמא בולטת-במיוחד לכל אותם היתרונות והחסרונות שציינו את כוחנו הצבאי בימים ההם – כוח מן המי-פוס האופייני לרבות ממלחמות-השחרור, כוח אשר קם ומתגבש תוך כדי הקרבות עצמם, והנמצא במעבר מדמותו הקודמת, המיליציונית, הסדירה-למחצה, אל דפוסי-ארגון ודרכי-לחימה חדשים, לפי מתכונת סדירה.

לא בנקל יכלו אנשי מטה-החטיבה ומפקדי יחידות-המשנה, שחזרו עם נסיונם בשורות הצבא הבריטי, להתאים את מושגייהם, הרגליהם ונוהליהם, שנקנו במסגרת רחבת-ידיים, יציבה, עשירה ובעלת מסורת של מאות בשנים, למושגים, להרגלים ולנוהלים שהיו אופייניים לאותה קלחת-הערבוביה-הכללית אשר ליותר את ימי הולדתו של כוח-מוזון צעיר, בעיצומה של מלחמה, ואולם דוקא אישים אלה תרמו תרומה מכרעת לבנין החטיבה ולהפעלתה בקרב, בידיעו-תיהם הארגונית ובשליטתם על אמצעי-לחימה, – שטחים שבהם לא היה לאנשי חיל-השדה והפלמ"ח אלא נסיון מועט בלבד.

אלה האחרונים עצמם, הן אלה שהשתייכו לגרעינים הפיקודיים של גדודי חטיבה "שבע" והן אלה שנמנו על אנשי הפיקוד של הגדוד שצורף אליה כנ"ל, תרמו אף הם את תרומתם, שהיה בה הן מן השלילה והן מן החיוב שנבעו מדרכם בעבר. הירושה השלילית שהביאו עמם התבטאה בחוסר שגרה צבאית סדירה, במושגי-המשמעת המיוחדים שהיו בהוגים ב"הגנה" ובפלמ"ח, בא"מנות-יחידה", במובנו המוטעה של המושג – שכן היו מהם ששאפו, ואחדים אף שהצליחו, לחזור לחטיבות-היסוד שלהם תחת להטות שכם להקמת החטיבה החדשה. המפקדים אנשי ה"הג-

אלה היו פני האויב: כוח סדיר מאומן, מצויד בכמות גדולה יחסית של אמצעי-אש, המטווחים בדיוק רב לקראת כל כיווניה של ההתקפה שהוא מצפה לה, והוא מתארגן ומתכנן לקראתה בשיטתיות. פני-הקרקע מסייעים בידו וכוחותיו הבלתי-סדירים ופזי-רולי-הסיוור שלו מבטיחים לו את השליטה בשדה-הקדמי של המתחם ומהווים מקור-ידיעות מתמיד השומר את הכוח הניצב בלטרון בפני כל הפתעה.

כוחותינו

ובמשך אותה תקופה שבין ה-15 במאי ל-23 בו – מה עובר על החטיבה השביעית, המיועדת לתקוף אותו מערך-אויב שתואר לעיל? היחידות מהן תורכבו החטיבות של חיל-השדה ושל הפלמ"ח צמחו ברובן ממסגרות-קבע של ה"הגנה", שהתקיימו לעתים במשך שנים; על כל פנים, ניתנה להן שהות, תוך שלביה הראשונים של המלחמה, ומתוך לימוד משגיאות וכשלונות, לגבש את יחידותיהן בהדרגה, לאמן ולקלוט את המגויסים החדשים בעזרת הסגל הפיקודי הותיק יותר, לפתח נוהלים מנהלתיים וקרביים, אשר היו לפי רמת-ההתפתחותו של הכוח הצבאי שלנו אז, בלתי-אחידים, אך סיפקו פחות או יותר את הצרכים השונים.

ואולם חטיבה "שבע", כפי שצוין לעיל, הור-כבה תחת לחץ ההתפתחות האופרטיבית, בקצב מזורז מאד, והיא הכילה בציוצא מפקדים וחילים ששירתו בבריגדה וביחידות העבריות האחרות בצבא הבריטי, ותיקי מדריכים ב"הגנה" וב-פלמ"ח, ואף עולים חדשים אשר אך זה הגיעו לארץ. כדי לחזק את החטיבה לקראת מבצעה צורף אליה, ב-22 בחודש, גדוד 2/א של חטיבת "אלכסנדרוביץ", אחד הגדודים המגובשים והמנו-סיים-יחסית של "ההגנה", אף על פי שעד עתה התמודד רק בכוחות-אויב בלתי-סדירים וסדיר-רים-למחצה.

"עצמתו המספרית הכוללת של כוח זה (גדוד-דים ש/1, ש/2, ש/3 וגדוד 2/א) לא עלתה, קרוב לודאי, בהרבה על 2000 ג'ושאי גשק, אם גם במקרה זה (כמו במקרה של הלגיון) חסרים עדיין נתונים מדויקים.

לפני מפקדיה וחיליה של החטיבה החד-שה עמדה, איפוא, בפעם הראשונה אותן שתי משימות-יסוד אשר לטן היום ההוא לא

תהליך זה הושלם זמן לא רב לאחר המבצע הראשון, במהירות יוצאת מן הכלל ביחס. אשר לחבר הפיקודי — מן המגידים ועד למפקדי היחידות הקטנות — לרובם היתה הכשרה יסודית ולא מעטים ביניהם היו בעלי גסיון קרבי בלתי מבוטל, אם כי אחדים מילאו זו בפעם הראשונה תפקיד פיקודי בקנה-מידה זה. בין הלוחמים עלה אחוז הבלתי מאומנים על זה של המאומנים.

המגרעת העיקרית של העוצבה מבחינת הרכבה היתה ב"טריותה": העדר ליכוד יחידתי של הרגלי עבודה ופעולה מושרשים, הן בין הטורים אים ומפקדיהם הישירים, והן בפיקוד הגדודים ומטה החטיבה. כל הדברים האלה אינם אמורים, כמוכן, לגבי גדוד 2/2, גוף מגובש ותיק ביחס, אמנם, שיעילותו נפגמה ע"י כך שנקרע באופן פתאומי ממסגרת-האם ותוך הזמן הקצר לא הספיק להקלט במסגרת החדשה, תרופפת עדיין. עצמת החימוש, לסוגיו, שנמצא בידי החטיבה, וכן דרכי הצטידותה — אופיניים היו לתנאים החיצוניים והפנימיים ששררו באותו שלב בהתפתחותו של כוחנו וכמהלכה של המלחמה.

שלושה ימים לאחר שנקבע מחנה תל-השומר (אז — תל-ליטוונסקי) כבסיס להתארגנות החטיבה — נתקבלה הוראה, בשל חששות להפצצת המחנה ע"י חיל-האוויר המצרי, לנטשו (באותה תקופה שלט האויב באויר שליטה כמעט-מוחלט) עקב כך, הוצאו מן המחנה בחפזו הגדוד הממוכן וכל מחסני החטיבה והועברו למקומות אחרים. דבר זה הכביד כמוכן לא במעט על חלוקה מסודרת של הנשק ושל הציוד.

כוח-האש של החטיבה החדשה היה זהה ברמתו עם זה של יתר עוצבות ה"הגנה" אשר בימים ההם היו עוד דלות, אפילו בנשק של חיל-רגלים, בהשוואה לנהוג בדרך כלל בצבאות סדירים. מספר המקלעים-הקלים היה רק שני-שליש מן התקן המקובל, והקוטר שלהם, ותחמושתם, שונים היו מאלה של הרובים. מספר מצומצם של "פיאטים" ומוקשים היוו את הנשק ה"ט היחיד, לא לכל הגדודים של החטיבה היו פלוגות-מסייעות, וגם הגדוד של "אלכסנדרובי" הגיע ללא נשק-מסייע. אף מספר הכלים ביחידות ה"מסייעות הקיימות היה מצומצם, ובאופן מיוחד הכביד המחסור המוחלט במכשירי-כיוון כשביל

נה" והפלמ"ה, בני הארץ במרביתם, התגברו אך בהדרגה על הקשיים הרבים של קשר והבנה ביניהם לבין חייליהם העולים החדשים, כשאישי אינו מבין את שפת רעהו, אולם יחד עם זה הביאו הניכוי ה"הגנה" והפלמ"ה גם את ירושתם התיובית: הרמה הגבוהה בניהוג היחידה הקטנה מכיתה עד לפלוגה, עצמאות המחשבה הטקטית וגמישותה, הדביקות-במשימה שאינה ניתנת ל"ערעור, הערכים אותם הקנה להם חינוכם הקודם — מושגי נאמנות לחבר וכבוד לנשק, ועל כל אלה — הרצון העז ללמוד ולהוסיף ללמוד. כל התכונות האלה, לא פחות מסגולות חבריהם, יוצאי הצבא הבריטי, עמדו להם במבחן-האש. ואף אלה מבין הלוחמי-החטיבה שהיו עולים חדשים, אשר הארץ, אקלימה ושפתה היו זרים להם, אשר קיבלו רק אימון צבאי ראשוני בקפ-ריסין ותוספת מועטה לכך במספר ימי-הכנה — אף הם תרמו תרומתם נאמנה, כדברי אחד ממפקדיהם: "הרוח היתה טובה, והיתה אפילו כוננות. אצל רובם הורגשה הרגשת הרגע. ההיסטוריה הגדולה".

מכל גורמי-היסוד הללו, מן הדין היה שיוצר גוף קרבי בעל יכולת רבה, מן-הדין היה שתרומתם החיוכית המשותפת תתגבר על המחיצות והמכשולים השליליים, וכן אמנם היתה בחטיבה, שב"ע, כלכרתה בנתיב קרבותיה. אולם תהליך-גיבוש זה תבע בראש וראשונה זמן, ואילו תנאיה של המערכה הכללית דרשו שהחטיבה תעמוד למבחנה הראשון כשתהליך זה עודנו בראשיתה.

לאור כל העובדות שצוינו לעיל, דומה שלא נטעה באם נסכם את כושר הפעולה של החטיבה השביעית מבחינת טיב והרכב כוח האדם כדלהלן:

מפקדת החטיבה — גוף זה היה מורכב מאנשי שים בעלי גסיון צבאי ניכר ואחיד (מפעולתם בר"הגנה" ובצבא הבריטי) אולם לא היה בגסיון זה כדי להכשיר את רובם לתפקידים אשר נקראו למלאם אותה שעה, ובאופן מיוחד לא בתנאים הקשים הקיימים.

יתר על כן, מפקדה של עוצבה מצריכה כידוע תקופה עוד יותר ממושכת מאשר יחידה טקטית כדי להקנות לעצמה שגרה ושיטת עבודה יעילים. מובן מאליו שהימים הספורים של קיום מפקדת החטיבה לא הספיקו לתהליך הגיבוש, אם גם

לתקופה הזאת, אשר רכשו מימיות לחייליהם בחנויות פרטיות או חילקו להם בקבוקים במקור מן שרר אף מחסור בציד רפואי, בפרט באלוני קות. כן מצומצם עד מאד היה מספר כלי-הרכב. ואם, לעומת זאת, הלמו כמות מכשירי-הקשר וסוגיהם באופן יחסי את הצרכים — הרי שלא נמצאו קשרים מאומנים במידה מספקת.

הנה אלה היו פני כוחותינו: צבא צעיר היה זה, דל באמצעי-אש ובאמצעי-תנועה, מחוסר סדרים ונוהלים שיטתיים, מורכב מסוגי אנשים שונים שטרם התמזגו זה בזה, וכולל לוחמים רבים שאימונם בלתי-מספיק.

בכל מלחמה, רגילה" היתה עוצבה מעין זו מבלה תקופה מסוימת בעורף או לפחות בגזרה שקטנה, על-מנת שתתגבר על לי-קוייה, תמלא את החסר לה באימון ובציד ותתגבש גיבוש ראשוני, אולם במלחמה הבלתי רגילה" שלנו, מלחמת הקיום של עם-ישראל, מלחמה שבה לא היה כנמצא עורף בטוח וכל החזיתות התלקחו בשלה-בות-קרב — כעת ובעונה אחת — היה הכרח להציב את כוחנו זה, כמות שהוא, למול פני האויב כמות-שהוא.

בפתח הקרב

ברור, שהסיכוי היחידי לחטיבה "שבע" לבצע בהצלחה את התעודה שהוטלה עליה, כשהיא מחוסרת כל גורמי-העדיפות שהנם הכרחיים בדרך-כלל להצלחתה של פעולה תוקפנית — הן מבחינת העצמה המספרית, הן מבחינת אמצעי-האש, האימון ויתרונות-הקרקע — היה נעוץ בה שגת הפתעה, ואילו הפתעה כזו לא היתה עשויה להיוצר אלא כפרי של תכנון מתאים, המתבסס על ידיעות מקיפות ומדויקות באשר לזירת-הקרב וכן באשר לאויב והערכותו.

מה היו, אם כן, הנתונים ושיבדי המתכנן? בדרך כלל לא חסרו ידיעות על הקרקע, כי השטח היה מוכר בקויו הכלליים, ומספר מפקדים אף הכירוהו במיוחד, ביניהם אף מפקדי-החטיבה עצמו, שבילה זמן ממושך בלטרון ובסביבתה בימי שירותו בצבא הבריטי. אך לא כן היה הדבר באשר לידיעות על האויב.

הפיקוד האופרטיבי בראשית הפלישה — והמדויקין בשדה

אמת נצחית היא בתורת המלחמה —

המרגמות-הבינוניות, אופיינית לתנאי התקופה היא העובדה שמתוך יזמה פרטית של מפקד מסוים "אורגן" מכשיר-כיוון בריטי מאבזורי-האימון של אגף-ההדרכה, ועד מהרה חובר לאחד הכלים עליידי מסגרי-קובץ רב-פעלים, ומתקן זה שימש בכלי מכוון לכל יתר המרגמות של החטיבה, רק תודות לכוח-האדם המובחר שהתרכז דוקא ביחידות-הסיוע — כולם מדריכי "הגנת" ורובם ותיקי-הבריגדה — נתאפשרה הפקת היעילות המאה מן המקלעים-הבינוניים והמרגמות-הבינוניות המעטים.

הגדוד הממוכן היה מורכב מפלוגות משוריין-נים ופלוגת הצאיר-וחלים, וכן מיחידות-משנה לסיוע ושירותים, המשוריינים עצמם היו אימי-פרוביזציה של התעשייה-הצבאית הצעירה שלנו — מכוניות-סיוור בריטיות פתוחות שעליהן הורכב צריח-מקלעים, תוצרת עצמית — והיוו הישג טכני ניכר בתנאי הזמן ההוא. אולם בסיכומו של דבר היו כלים אלה כבדי-תנועה ומוגבלים בתמרון. בשעת היציאה לקרב היתה רק פלוגת-משוריינים אחת חמושה באופן מלא, בעוד ש-השניה עמדה עדיין בהתארגנותה בבסיס והצטרפה רק בשלב השני של המערכה.

הסיוע החטיבתי כלל שני תותחים בני 65 מ"מ (אותה שעה — מחצית חיל-התותחנים שברשותנו 4 כלים אלה הגיעו מחוץ-לארץ בעצם ימי הפלישה ופעלו קודם לכן במערכת-הבלימה ע"י הדגניות). אלה היו תותחים הרריים בעלי טוח מוגבל, עוד מן הימים שמלפני מלחמת-העולם הראשונה, שפגיהם אינם יעילים לגבי אויב מחופר ומבוצר, ואשר, כמוכן, לא יכלו להתמודד כלל עם הארטילריה החדישה שבידי האויב. כן הוקצבה לסיוע לחטיבה אחת האימי-פרוביזציות האחרות שלנו בשדה-הנשק — מרגמות כבדות מסוג "דוידקה", אבל אלו לא הופעלו מחוסר צות שידע להשתמש בכלי זהה.

מצב הציד ואופן חלוקתו — אף הוא, בדומה למצב הנשק וחלוקתו, יובן רק על רקע מציאות הימים ההם, בהם שרר מחסור גדול באמצעים, ומתוך העדר מתקנים ונוהלים מסודרים. אמנם כבר אז עלה בידינו — יזמה, בפעם הראשונה — לצייד חטיבה שלמה בתלבושת, הגור וכובעי-פלדה, לעומת זאת היה מחסור גמור-כמעט במימיות, — מחסור שעליו התגברו רק מפקדי-יחידות אחדים, בעלי אותה יזמה שהתאימה

וכמה בחינוך, למלאם, וזאת באשר לסוג הידיעות שהיה צריך להשיג, דרכי השגתן, בדיקתן והער-כתו הנכונה של חומר-המודיעין המושג, ולבסוף — אופן תפוצתו.

יוצא, איפוא, כי בשעה שמפקד חטיבה „שבע“ עמד לתכנן את מבצעו — נמצאו בלי המודיעין של הצבא בשלב של פשיטת צורה ולבישת צורה, ועובדה זאת, יחד עם הלי-קויים כמכנה האופרטיבי, כמוזכר, השפיעו במידה לא מבוטלת על התכנון.

תכנון המבצע

אחת התוצאות של העדר מסגרת-ביניים אופ-רטיבית בחזית ירושלים, בעלת כלים להשגת ידיעות אשר הנם החלק האורגני של מפקדה מעין זו, התבטאה בכך שמפקדת חטיבה „שבע“ היתה נאלצת להשען בתכנונו של מבצע „בן נון“ שלב א', בראש וראשונה על אותן ידיעות לגבי האויב שחיו באותה שעה בידי המטה הכללי.

חומר זה נכלל במסמך של שירות המודיעין (שהיה בזמן ההוא חלק של אגף המבצעים של המטה הכללי), מן ה-23 במאי, המסכם את הצבת כוחות האויב בין רמלה לירושלים לאותו היום, בין השעות 1950 עד 2350. אין באפשרותנו לברר לפי שעה מאיזה צינורות נבעו ידיעות אלה ומה היתה שיטת אימותן, סיכום זה של שירות המודיעין באג"ם מונה את כוחות האויב בגזרה כדלקמן: „בלטרון לפחות 1000 לחמים מקומיים, לפחות 20 משוריניים. בעומאס 15 תות-חים, קוטר בלתי ידוע. בדיר-איוב לפחות 500 מקומיים (ידיעות בלתי מוסמכות). בבית גובא מספר גדול של לחמים מקומיים, מספר בלתי ידוע. רמאללה — מטה הלוחמים המקומיים וה-זרים, משוריניים של הלגיון במספר בלתי ידוע. אנשי לגיון ומקומיים במספר בלתי ידוע. מספר התותחים בלתי ידוע.“

שתי נקודות בולטות לעין במסמך זה. הרא-שונה — החזרה התכופה על המלה „בלתי ידוע“. השנייה — המספרים הגדולים ה„עגולים“ והבלתי מפורטים על כוחות האויב ונשקו, דבר שמעורר את הרושם שהם היו יותר פרי הדמיון ה„מזרחי“ של המודיעים הערביים, ולא של עבודה שיטתית, מבררת ובודקת של מוסד צבאי. כך, מכל מקום, התיחסו אליהם מתכנני חטיבה „שבע“, שלאח-דים מהם היה עוד נסיון קודם מימי מבצע

אשר אמנם לא תמיד היא זכורה — כי הקרב, המבצע הטקטי עצמו, הוא רק השלב הסופי בתהליך ממושך של הכנה, ארגון ובנין ברמות הנכונות יותר (אופרטיביות ואסטרטגיות) וכי לא פעם נזרעים דוקא ברמות אלה זרעי ההצלחה והכשלון, אשר קוצרים אותם בהתנגשות בשדה.

קרבות לטרון, ובאופן מיוחד הקרב הראשון, מבצע „בן-נון“ שלב א', חוזרים ומאשרים את זאת.

באותו שלב של המלחמה ניסתה עדיין הנורע-המבצעת של הפיקוד העליון, אגף המבצעים במטה הכללי, לנהל ולתאם למישרים את פעו-לות כל החטיבות. פרט לחזית-הצפון, לא היתה קיימת בין המטה הכללי לבין העוצבות הקרביות שום מפקדת-ביניים אופרטיבית, שתהא ממונה על זירה מסוימת בשלמותה ואחראית למשימות שיש לבצע בה, שתנהג בחטיבות הנהגה בלתי-אמצ-עית הדוקה, שתתאם את פעולותיהן ותדאג לבי-צוע כל עבודת-המטה הן בשטח המנהלה והן בשטח השגת ידיעות. ליקוי זה של מבנה אופרטיבי ארצי כזה (אשר אף הם, כליקויים רבים אחרים, מקורם בחוסר זמן להכנה ולתיקון) השפיעו גם על התנאים המבצעיים הכלליים של חטיבה „שבע“, שפעלה למעשה „במבודד“, בלי שיתוף פעולה ממשי עם שאר הכוחות של חזית-ירושלים.

הכיסוי הבלתי-מספיק של רוב הזירות מבחינת הארגון והפיקוד האופרטיביים — בהכרח גרר אחריו אף כיסוי בלתי-מספיק מבחינת המודיעין, לבעיה זאת הצטרפה גם בעיית המעבר מן האמצעים והשיטות בהש-גת ידיעות, שהתאימו בזמנם לארגון ה„הג-נה“ כמסגרת מחתרית-למחצה, לאמצעים ולשיטות שאין כוח צבאי סדיר יכול להת-קיים בלעדיהם.

לארגון ה„הגנה“ היו שני מכשירים למילוי תפקיד זה: האחד היה הש״י (שירות-ידיעות) הנודע, שמטרתו היתה בראש וראשונה להשיג ידיעות בעלות ערך מדיני ובטחוני-כללי, והשני — יחידות-הסיירים, שהוכשרו בעיקר להשגת ידיעות מסוג מסוים, וברובן על נושאים דוממים, כגון כפרים ערביים מצד אחד ומחנות הצבא הבריטי מצד שני.

עם פרוץ מלחמת-הקוממיות נתהוו צרכים, אשר שני הגופים גם יחד לא היו מסוגלים, מכמה

„נחשו“ לגבי מהימנותו של חומר המודיעין בידינו. הם „התאכזרו“ או בצורה נעימה, כי התברר שכל המספרים לגבי הלוחמים והגשק של האויב הם מופרזים ומנופחים וללא כל יחס למציאות. כולטת גם נקודה נוספת במסמך המודיעין של האג"ם והיא הדגש המושם בו על הכוחות המקומיים, לעומת מיעוט הידיעות על „הלגיון הערבי“.

מקור הידיעות השני עבור מתכנני ה- מבצע היה הגוף אשר פעל לאחרונה בגזרה הנדונה — היא חטיבת „גבעתי“.

עוצבה זאת סיימה, כפי שהוזכר כבר קודם לכן, את פעולתה הסדירה בגזרה זאת ב-16 בינואר, עם פנוי אל-קובאב. באזור נשארו רק שתיים מפלוגותיה לצורך העברת שיירות לירושלים. בלילה שבין ה-18/19 או ה-19/20 קיבלה החטיבה הוראה לשגר כוח נוסף מיחידות של ה- גדודים ה-2 וה-4, לשם נסיון להבטיח הורדה של שיירת מכוניות ריקות מירושלים לשפלה. לשם כך היו צריכים להתפס, באופן ארעי, בדומה למספר פעמים לפני כן, משלטים סביב לטרון וכן הכפר גופא. הפעולה נכשלה מחמת התנגדות האויב, והיה זה מגע-הקרבות האחרון לפי שעה של „גבעתי“ בגזרה זאת.

לאור נסיגתה במבצע „מכבי“, ובאופן מיוחד לאור מגע-הקרבות האחרון זה, מה יכלה לתרום, או תרמה למעשה, מפקדת חטיבת „גבעתי“ להבטחת הבעיות הקשורות בטיב כוח האויב והערך אותו בלטרון וסביבתה, בעיות שקצינים שונים של חטיבה „שבע“, אשר ביקרו בזמן תכנון המבצע במפקדתה, ביקשו להן פתרון? תשובה לשאלה זאת מופיעה בגירסות שונות, שלא הייתה לנו עדיין אפשרות לאמתן, ולפיכך אנו מביאים אותן כהיותן.

עיקר האינפורמציה (נוסף על המסמך של האג"ם), נמסר למפקדים אחדים של חטיבה „שבע“, לפי דבריהם הם, ע"י קצין מסוים במטה של גבעתי. חומר זה שיקף את ההתפתחות ואת המצב בין ה-12 ועד ל-18 במאי, ולא היה יכול להביא בחשבון את התמורות שחלו מאז. מכאן מובן שאף מקור ידיעות זה מדבר בעיקר על כוחות אויב מקומיים ואלה של קאוקג'י, מביא הערכה מבטלת במקצת בדבר הכושר הקרבי שלהם ואינו יודע למסור על התיצבותן והערכותן של יחידות הלגיון, שחלה בינתיים.

בין המסמכים השונים שנבדקו כדי לברר איזה ידיעות עמדו לרשות מפקדת חטיבה „שבע“ בעת תכנון מבצע „בן גורן“ שלב א', נמצא גם דו"ח של גדוד ג/2, שתאריךו הוא ה-21.5, אשר נשלח למחלקת המודיעין של „גבעתי“ ושנושא הוא הנסיון שנכשל של תפיסת הכפר לטרון ומשלטיו, בלילה ה-18/19 או ה-20/19 שהוזכר לעיל.

בדו"ח מצוין שבעת הפעולה נתקלו היחידות באש של מקלעים מוצבים-מראש, וכן כי גורו עליהם פגזי-תותח אחדים. מסמך זה מסתיים בשלוש מסקנות והן: (1) „האויב היה מוכן, מאחר שאנו חזרנו על התכנית (התקפה מכיוון דרום-דרום-מערב — י. ב.) זו הפעם הרביעית. (2) תפיסת הכפר הכרחית להבטחה מלאה של ה- שיירה. (3) את הכפר אפשר לתפוס ע"י התקפת הסחה על המשטרה והסתערות-פתע (על הכפר עצמו — י. ב.) בלילה חשוך המאפשר התקרבות לעמדת-זינוק קרובה“.

אי אפשר לאמת עדיין באם דו"ח זה היה ידוע לקצין המטה של „גבעתי“ ושהיה לו מגע עם מתכנני חטיבה „שבע“, אין גם שום הוכחה לכך שקצין זה, אם אמנם מוכר היה לו המסמך הנ"ל, מסר את תכנון לאנשי-שיחתו.

מכל מקום, אף מן הדו"ח ההוא אי-אפשר היה ללמוד על השינוי שחל בזהות כוח האויב וטיבו. הצבת הכלים ותגובת האש של הנ"ל, כפי שהנם מופיעים שם, אינם יכולים להעיד על התמורה המהותית שחלה בהרכבו והערכותו (כי גם לצבא קאוקג'י היו מקלעים ותותחים אחדים).

מאידך גיסא כולל הדו"ח המוזכר של גדוד ג/2 לקח בעל-ערך לגבי שיטת ההתקפה על לטרון וסביבתה ובחידת כיוונה.

ידיעות נוספות על נושא זה נמסרו ע"י סייר של חטיבת „גבעתי“, המצורף לגדוד א/2 כמורה דרך, לאחד ממפקדי הפלוגות של גדוד זה, אמנם רק ביום הקרב עצמו, בשעת מסע התקרבות ממש. לפי דברי הנ"ל, „בוצעו הפעולות הקודמות של גבעתי לשם תפיסת משלטי לטרון והכפר, כולן מכיוון דרום-דרום-מערב, ויש להניח, איפוא, כי קטע זה מאורגן היטב להגנה ע"י האויב“.

אין צורך להרחיב את הדיבור על כך שידיעה זאת באה באיחור, ונמסרה שלא לכתובת הנכונה, ומאידך אי-אפשר גם לקבוע באם המסקנות

הכלולות בדו"ח של גדוד ג/2 הגיעו בכלל ל- ידיעת מתכנני חטיבת "שבע".

יש אף גירסא נוספת שאף אותה לא ניתן לבדוק לפי שעה — של כשלון בהשגת ידיעות לתכנון המבצע, מחמת העדר שיטת-תפוצה וצי-גורות-תפוצה מתאימים; גירסא זו מספרת ש-תצפיות של יחידות "עציוני", המחזיקות במשל-טי בית מחסיר, גילו את המערך החפור של הלגיון באותם הימים ומסרו על כך לשירות המודיעין של האג"ם במטכ"ל. ואילו עובדה זאת לא הגיעה לידיעת החטיבה בעת תכנון המבצע. אלא הן הנוסחאות השונות הקיימות לפי שעה בדבר חומר המודיעין שהגיע ממקורות-חוץ לידי חטיבה "שבע".

העוצבה עצמה, בזמן שהותה בגזרה לפני הפעולה, מה-21 עד ל-23, לא עשתה שום צעד כדי לבדוק או להשלים מקורות אלה ע"י פעילות מסיירת מצדה. אפשר להניח שהיו מספר סיבות לכך: עומס עבודה ארגונית מנהלתית על המפקד-דה עצמה, חוסר יחידות מתאימות המסוגלות לפטרל ביעילות, ובסופו של דבר, יתכן אף השאיפה לשמור על סודיותה ועל האופי המפתיע של הפעולה עצמה.

מדויק, מקוטע, או שפיגר אחר ההתפתחות. ידיעות אשר היו עלולות לשנות זלתיקן את התמונה שנתקבלה מן החומר הנ"ל, לא הגיעו לתעודתו בגלל סיבות שונות.

גבון הוא שהמפקדה המתכננת עצמה לא עשתה נסיון לתקן את המגרעת הזאת אם גם מותר להטיל ספק האם במסיבות הקיימות היה נסיון כזה מוכתר בהצלחה ניכרת. הפגמים והפרצות בחומר המודיעין היו צריכים, אפוא, לגרום בהכרח לאותם לי-קויים בהערכת המצב שעליה התבסס ה-תכנון הסופי של המבצע.

הערכה זאת הסתכמה בערך כך: היות ועל-סמך נסיון העבר, אין לרחוש אמון יתר למספרי-הלוחמים וכלי-הנשק הנמסרים ע"י רשת המודי-עין של המטכ"ל, ובהתאם לאינפורמציה שהושגה במטה חטיבת "גבעתי" קרוב לודאי כי כוח-האויב מורכב מלוחמים בלתי סדירים אשר על-יסוד לקח קרבות חודש אפריל ומחצית מאי, ניתן להניח שלא יתיצבו לקרב התגוננות ממושך ומאורגן מול התקפה תכניתית ובעלת עצמה מסוימת.

הערכת מצב זה משתקפת בפקודת המבצע (שקויה היסודיים סוכמו בין ה-23 ועד ה-24 במאי), אשר מפקד החטיבה הקריאה בפני מפקדי-המשנה בערב הפעולה, היא כללה רק סעיף קצר על האויב, סעיף המצין כי כוחו של הלו בלתי ידוע, ומעמיד בספק מסוים באם הוא מצויד בכלי סיוע כבדים.

שיטת הפעולה נקבעה כדלקמן: התקפת-לילה מכיוון דרומי-מערבי, כלומר בדרך הנוחה והקצרה ביותר באופן יחסי.

היות, וכאמור בהערכת המצב שלה, הניחה מפקדת החטיבה הנחה מסוימת לגבי טיב-הלחימה ויכולת-הלחימה של האויב, ולא הביאה בחשבון את לקחן של פעולות חטיבת "גבעתי" נגד לטרון, בפרט של נסיון ההתקפה האחרון בין ה-19/18 וה-20/19, (ויתכן כי מסיבות אוב-יקטיביות גם לא יכלה להביאן בחשבון), היא לא ראתה צורך לשקול פעולה בציר-התקפה אחר, מצפון-מערב וממזרח (מרחב "הראל").

כוחות ומשימות

הביצוע הוטל על שני גדודים, אשר קו-ההתחלה של שניהם היה בערך משלט 200, מקום קיבוץ "נחשון" היום. גדוד א/2 צריך היה

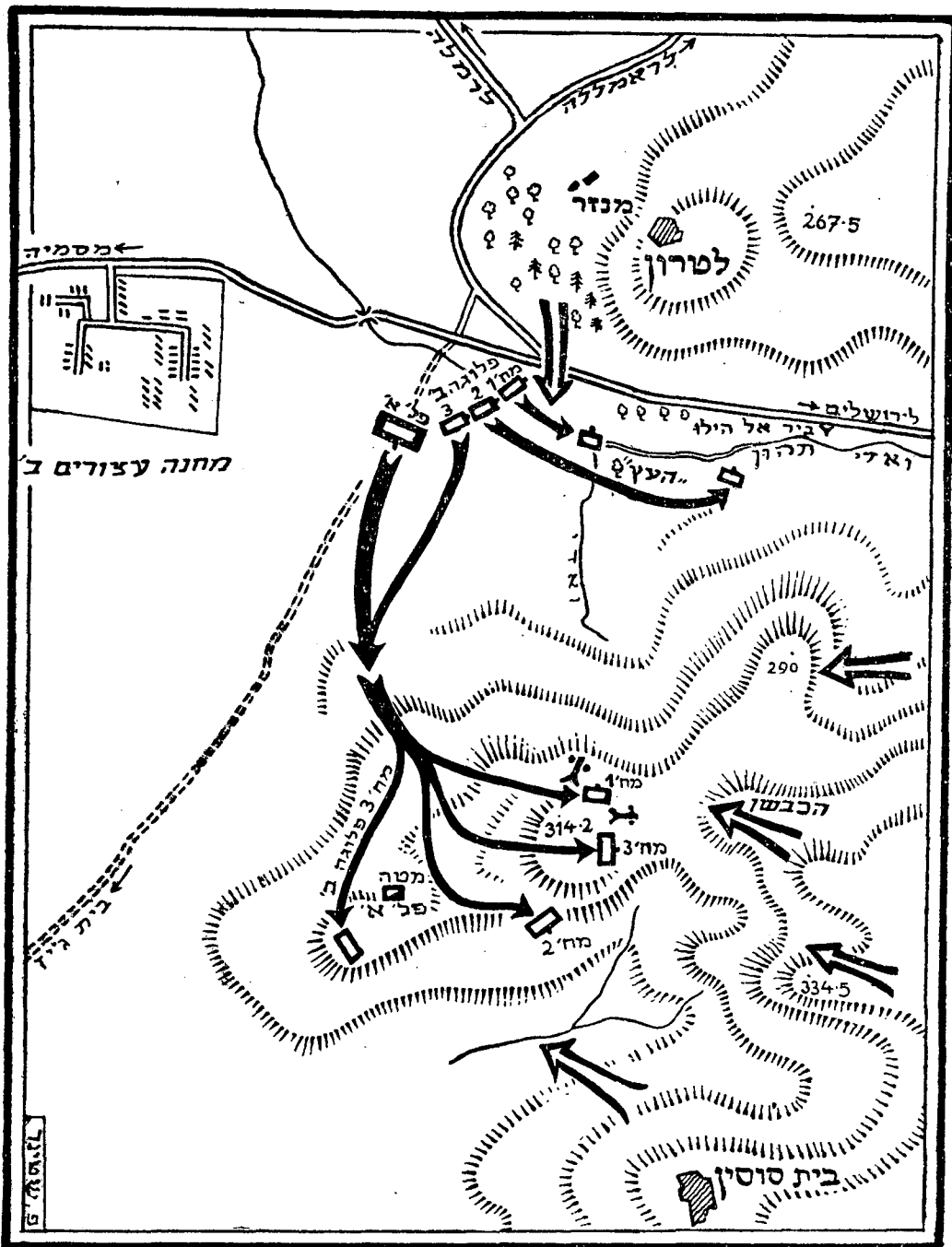
על תנאי עבודתו של מטה החטיבה החדשה מספר מפקד החטיבה:

למעשה מעון-המטה היה במכונית "נאש" שהועמ' זה לרשותי, ואשר נעה בין המטכ"ל — ובין מקום ראשית ריכוז החטיבה, לדוגמה כיצד הושגו קציני-מטה; כאחד מהם נתקלתי בלכתו ברחוב, בקרבת מעון המטכ"ל. עזרתי את המכונית, הכנסתי פנימה והצעתי לו לנסוע עמי ולקבל את התפקיד. קצין המבצעים הגיע לחטיבה במטוס מירושלים לפנות בוקר, יום-יומיים לפני התחלת המבצע.

אחד הגדודים רוכז ראשונה בנעון, ואחרי יום אחד הוזז לעבר חוליה ליציאת לפעולה. חלק מן האנשים קבלו את נשקם באוטובוסים, ותוך כדי נסיעה ניקתו מן השמן שעוד היה ברוביכם.

ב-23 בחודש, כאשר הגיע גדוד א/2, ביצע סיוור מפקדים של יחידה זאת מעמדת תצפית בשיך-מוסה, בקרבת דיר מוחיון. סיוור זה לא הצליח לגלות מאומה מן המערך המוסוה של האויב.

על פי העובדות, כפי שחן ידיעות לחוקר עד כה, מוצדקת תהיה ההנחה שחומר המודיעין שהיה לרשות מפקדת חטיבה "שבע" היה בלתי

קנה מדה קוי : 500 1000 מטר

מקרא :
 תנועת יחידות עבריות ←
 תנועת יחידות האויב ←
 מכ"י *

מערכי-הקרב של פלוגות א' ו-ב' בגדוד 2/א

„על החטיבה לפרוץ הלילה אף אם יהיה זה על חשבון השירה לעציוני, כי המצב בירושלים חמור“.

מה התרחש אותה עת במטה הכללי עצמו? הגיעו שתי תשדורות של מפקד חטיבת פלמ"ח „הראל“, מן השעות 1645 ו-1845, וזו לשונן: הראשונה — „המצב בעיר חמור מאוד, הכרחי שתטיבה „שבע“ תפרוץ מיד“ והשניה — „יש הכרח בעלייתו של שלמה (שם) מפקד חטיבה „שבע“ עוד הלילה, עם תגבורת“.

ראש אגף-המבצעים, האחראי על הניהול ה-אופרטיבי של המערכה, מתלבט. מצד אחד, מוג-חות לפניו קריאות נמרצות אלו. מצד שני, יודע הוא את מצבה של חטיבה „שבע“, את הליקויים בעצמתה, גיבושה ואימונה, הוא יודע גם את ה-מגרעות של מכשירי-המודיעין של המטה הכללי, את אי-הבטחון באמיתות הידיעות שעל פיהן תיכננה החטיבה את המבצע.

ביתר חריפות נוכח הוא בכל עובדות אלו ע"י ביקור אישי בשטח-הריכוז של החטיבה (כנראה — ב-21 או 22 במאי). לפיכך הגיע ראש-האגף בביקורו למסקנה (וכך היה סבור עדיין גם באותו ערב), כי יש לדחות את המבצע למספר ימים כדי לתת לחטיבה „שבע“ שהות יתר להתארגנות ולביצוע סיוורים.

אולם, לנוכח ההנחה המוכרת, אשר נבעה מן הידיעות ה-ג"ל המגיעות מירושלים, כי כל יום יקר, וכי לדיחוי עלולה להיות משמעות גורלית — חרטה ההחלטה הסופית בדבר מועד ביצוע המבצע מתחום אחריותו של הפיקוד ה-אופרטיבי, והיא הועברה להכרעה להנהגה ה-אסטרטגית עצמה.

זו, לפי ראייתה-היא את התמונה הכול-לת, על כל הסתעפויותיה, הפנימיות והחי-צוניות, המדיניות והצבאיות גם יחד — אינה מקבלת את הדרישה הנמרצת של ראש ה-אגף — בדבר דחית המבצע. ובהתאם להנ-חיתה נשלחת, בשעה 2040 ב-24 במאי, ע"י הפיקוד האופרטיבי — ראש אגף המבצעים — הוראה נוספת למפקד חטיבה „שבע“: „ע-ל יוך לבצע את תפקידך בכל מחיר“.

חזוין „חיכוך-המלחמה“, שפעל בימי „ערב המבצע“ בדרגים הגבוהים, נותן עתה את אותו תיו בדרג המבצע. בפני מפקד חטיבה „שבע“ מתיצבים, אותו לילה, ה-קשיים ללא-ספור, אשר

לכבוש את הכפר לטרון ואת המשלט החולש עליו — משלט 315.5 — על-ידי תנועת איגוף מדרום-מערב למזרח בשעה ישתיים מפלוגותיו פועלות, ושלישית — בעתודה. על שתי פלוגות של גדוד ש/2 הוטל לבצע מסע-התקרבות ארוך ביחס, דרך בית-ג'יו ובית-סוסין, שנחשבו ריקות מכווחת-איוב, וללכוד את הכפר דיר-איוב ואת הגבעה 377 הסמוכה אליו. על-ידי איגוף עמוק יותר, באותה שעה תפוס הפלוגה השלישית של אותו הגדוד משלט בקרבת בית-ג'יו לשם הב-טחת איזור-הפעולה. פלגת התותחים בני 65 מ"מ, מחלקת מרגמות-בינוניות (4 כלים) ומח-לקת חצאי-זחלים נושאי-מקלעים יסייעו לגדוד א/2, וכיתת מקלעים-בינוניים תסייע לגדוד ש/2. גדוד ש/1 של החטיבה יהיה את העתודה הכללית. לאחר תפיסת היעדים שצוינו ופתיחת הכביש לירושלים לתנועה תעלה החטיבה אל קרית-ענבים, כשעמה נעה ישירת מזון, נשק ותחמושת המיועדת לבירה.

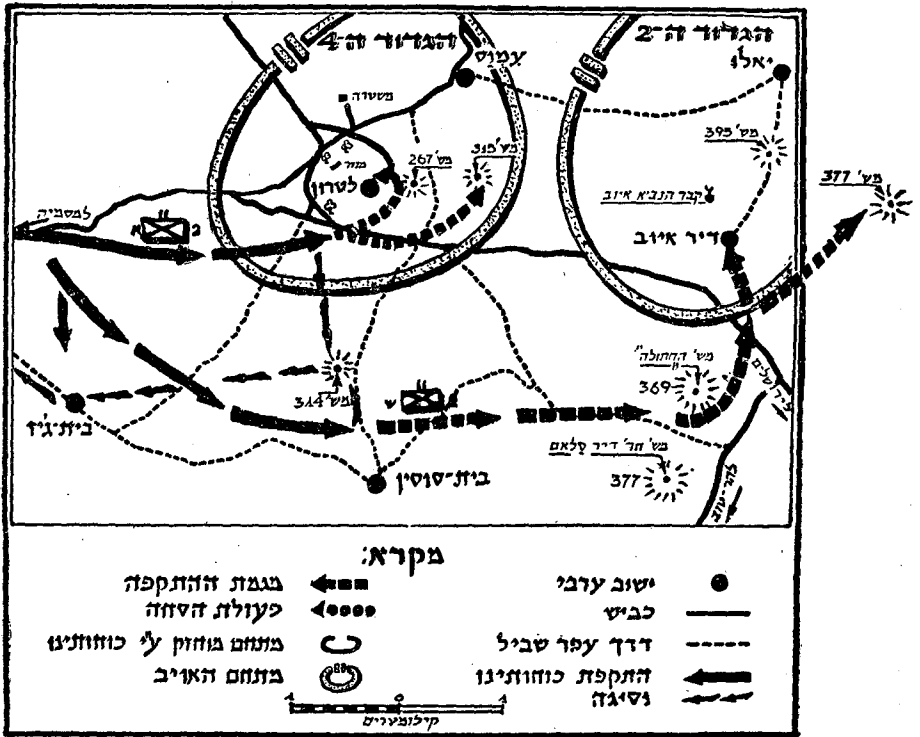
אלו היו הידיעות וזאת היתה תכנית פעולתה של החטיבה שהתבססה על הידיעות ההן.

„חיכוכי מלחמה“ ברמות השונות

קלאונוביץ כותב: „במלחמה הכל פשוט מאוד, אולם הפשוט הוא-הוא המורכב. מתרבים והולכים הקשיים וגורמים לחיכוך — כלומר, להפרעות שאינן נראות מראש, ואשר איש אינו יכול לתארן לעצמו אל נכון כל זמן שלא השתתף במלחמה בעצמו. השפעה מרעת נודעת לעובדות ולתנאים לאי-ספור, אשר לעולם אין לרשום אר-תם מראש על הגליון, והם המסיחים את הדעת מן המטרה... המכונה הצבאית נראית כבלתי-מסובכת ביסודה ונוחה להפעלה. אולם יש להת-חשב בכך שאף חלק של מכונה זו אינו יצוק מגוש אחד אלא שכולם מורכבים מפרטים, אשר כל אחד מהם כשהוא לעצמו גורם לחיכוכים משלו“.

מן הדין שדברים אלה יעמדו לנגד עינינו בבואנו להעלות את מאורעות הערב והלילה שלפני ההתקפה.

בשעה 19.30 הגיע למפקדת-החטיבה המברק הבא מאגף-המבצעים במטה הכללי: „כוח-איוב ממוצע של 120 מכוניות, ביניהן מספר גדול של משוריינים, נושאי-תותחים וגוררי-תותחים, נסעו מרמאללה לכיוון לטרון“. עשרה רגעים לאחר מברק זה, הגיע שני, גם הוא מאגף-המבצעים:

חבצע „בן-נון” שלב א'

המפקד לשקול את התוראות הברורות והחמורות שקיבל. הברירה בידו: להזהר, לחכות, לדחות את הפעולה, לבצע סוירים, להתאים את התכניות לי נתונים החדשים — או להיות נאמן להוראה ואדוק בתעודה. והמפקד החליט לבחור במאמנות להוראה, בדביקות-בתעודה.

שעת-היציאה נקבעה ל-2200 בערך. אולם, שוב נפלו ה„חיכוכים, אשר גורמיהם הם הפרטים השונים מהם מורכבת המכוונה הצבאית“.

בשעה 1930 הגיעה פתאום ידיעה שהכביש חולדה—לטרון, שעליו צריכות לנוע היחידות באבטובוסים אל קו-התחלה, חסום על-ידי מכ- שולים שלנו ויש לבצע סיור דחוף אשר יברר את נכונותה של ידיעה זו. קבוצת-הפקודות ה- הטיבתית הסתיימה רק בשעה 2200, וזו היתה אחת התוצאות של הנתונים המוקדמים: אי- בהירות הידיעות מזה, והעדר גיבוש של השלד הפיקודי של העוצבה מזה. קבוצת-הפקודות של

לעולם אין לרשום אותם מראש על הגליון. עקב הידיעות הנוספות, שהוא קיבלן בשעה האחרונה, השתנתה לפתע כל תמונת האויב, כפי שהסתמנה עד כה במפקדת החטיבה.

עתה היתה התקלות בכוח סדיר, מצויד בשריון ובארטילריה, בגדר ודאות. אולם הואיל והמפקד אינו יודע עדיין על הגדוד של הלגיון המוצב כבר באותו מערך מזה ימים מספר וה- מצפה להתקפה — ואין הוא רואה אלא את אותו כוח אויב הנמצא בתנועה לעברו, לפי המספר במברק הנ"ל מהמטכ"ל (גדוד 2 של הלגיון, כפי שאנו יודעים עתה) — הריהו משער שיעלה בידה של חטיבה „שבע“ להקדים בהתקפתה את הח- בוססתו והתארגנותו של כוח זה. הנה כי כן, רואה מפקד חטיבה „שבע“ בשעות אלה סיכוי, ואם גם סיכוי שאינו ודאי, להצלחה, אם תיערך התקפת-לילה מפתיעה, לפני היערכותו של הצד- שכנגד בעמדות שתותקפנה. אמנם יש בו בסיכוי זה סיכון לא-קטן, אלא שלעומת סיכון זה חייב

גזרת לטרון (קטע מזרחי)

על ריכוזי-האויב. הנשק המסע המשיך בהפגזות מכיוון צפון עד שעה 10 בבוקר, וכן עשו מקלעי "ויקס"..."
מתיאורו של קצין-הלגיון, המובא לעיל, אנו למדים כי שתי הפלוגות של גדוד א/2 נכנסו, בין דמדומי-שחר לזריחת-השמש, לתוך השדה של תכנית-אש משולבת מכל הכלים, שהיתה אף מטווחת היטב, — וכתוצאה מכך רותקה פלוגה "ב" של הגדוד אל-הקרקע בסמוך לכביש, ללא כל אפשרות של תזוזה, בו בזמן שפלוגה "א" הוסטה על-ידי אש-אויב מציר-ההתקדמות ה- מקורי שלה, נעה דרומה ממנו והתבססה ב- משלט 314.

דומה לזו היתה התפתחות-הענינים בגדוד ש/2, אשר לא זו בלבד שנכנס לאיזור המוכה על-ידי אש מערך-ההגנה העיקרי של האויב, אלא נתקל גם באש של ערבים בלתי-סדירים מסביבת בית-סוסין, שהחזיקו במקום זה וסביבתו בשמשם מסך-קדמי למתחם-לטרון, כמסופר לעיל. לפי דברי קצין-הלגיון הנזכר, הצטרף אל בלתי-סדירים אלה גם פטרול-לוחם מורכב מאנשי הלגיון ומלוחמים מקומיים שחזר אותה שעת מסיוור-לילה אל הר-טוב.

אף שתי הפלוגות של גדוד ש/2 נסוגו אל משלט 314 תחת לחץ, ושם מצאו הן מקלט זמני לפצועיהן, אבל יחד עם זה תרמו אף לחיזוק המשלט, בעיקר על-ידי שהביאו אתן את כיתת המקלעים-הבינוניים אשר ברשותן.

בשעות הבוקר היו כל יחידותינו נתונות לכיתור-אש, כשהן גליות, בהמצאן על הרכסים. לתצפיות הארטילריה ושל הלגיון ושל נשק-הבינוני, ובידי-החטיבה אין שום אמצעי שבכוחו אפשר להשתיק את אש התותחים, המרגמות והמקלעים של האויב. האבידות הלכו ורבו. תומו

המגדים עם המ"פים והמ"מים שוב נמשכה עד הצות זרק או התיצב מפקד-התותחים ותבע כשעה וחצי לפריסתם. בגלל היכוכים אלה הת-אחרת הציאה עד לשעה 0200, ורק כשעה לאחר מכן, בשעה 0300, עברו היחידות את קו-ההתחלה. הלך והתברר כי עקב היכוכים הללו הועמד בספק ביצועה של התקפת-לילה וכי לפחות פלו-גות גדוד ש/2, ביחוד, אלו שעליהן הוטל מסע-התקרבות ארוך ביחס, של 7-8 ק"מ, בקו-אויב, תהיינה חייבות לבצע משימה זו לאור-היום.

ההתקפה

בשעה 0400 פתחו תותחינו באש, אולם בגלל הליקויים שבכלים, אשר כבר הוזכרו לעיל, לא היתה לפעולה זו כל תוצאה, ויתכן שהיא אף סיכלה את האפשרות האחרונה להפתעה.
וזה תיאור הקרב מצד האויב, לפי דברי קצין-הלגיון שהשתתף בו:

"פטרוליסור שלנו גילו את התוקף וירו רקיטות-אזהרה כמסכם. כאן החלה הארטילריה הירדנית בפעולה. סוללה אחת החלה להפגין ולרתק את הכוח המתקדם לטרון... בהתאם להוראותיו של קצין-התצפית כיונה סוללת-התותחים השניה את פגזיה לעמדות הארטילריה של האויב ושיתקה אותן תוך דקות ספורות... כשנזמו קולות תותחיהם הת-חילו היהודים להתקדם לעבר לטרון ולעבר החורשות המקיפות את המנזר הצרפתי. איזור זה היה מאורגן בעיקר על-ידי חיילים סדירים מן הפלוגה השניה וכן על-ידי מספר לוחמים בלתי-סדירים... האויב התקדם עד כי הגיע למרחק 100 מ' מן העמדות. כאן נפתחה עליו אש תופת ממקלעים, ממרגמות ומנשק קל... עלית-השחר אפשרה לנו לגלות את ריכוזי היהודים ומיד נפתחה עליהם אש-תותחים כבדה והפיצה אותם לכל רוח... שלוש כיתות מכוח זה ניסו להתקדם למרגלות-ההר הקדמיות כדי לגרור את ההרגום והפצועים, אך תותחים בני 6 לישראל שהוצבו בלטרון הפתיעום. יצוין כאן כי אף-על-פי שתותחים אלה היו תותחים נ"ט, בכל זאת הפליאו בהשפעתם

גזרת לטרון (קטע מערב)

גדוד א/2, שנמצאו בוואדי קטן במרחק כמה מאות מטרים מן הכביש הראשי מול לטרון, היה הקשה ביותר. לא זו בלבד שניתכה עליהן אש מכל מערכת כליו של האויב, עד כדי כך שלא יכלו לזוז, אלא שהם היו מטרה גם לשורה שלמה של נסיונות הסתערות מצד הכוחות הערביים המקומיים. אולם — אלה דברי אחד המשתתפים בקרב זה — **«התנהגות אנשינו היתה מופתית. הפצועים לא העיקו על חבריהם ונשאו את כאביהם בלב סבלנות. המקלענים פעלו תוך גילוי יומה לבלוימת נסיונות האויב של האויב. העייפות אמנם גרמה לאדישות רבה לגבי הסכנה הודאית, אך בכל גברה ההכרה שרק תוך מאמץ עליון ניתן יהיה להחליץ מכיתור האש. העזרה הדדית, החלטת התקיפה לא לעזוב חברים נפגעים, ההכנה לזולת ולרצון המפקד בעתות קשות — כל אלה נבעו במידה רבה מן החברות מנוער, מימי פעולה משותפת בגדנע, שחושלה בקרבות בהם יחד נתנסו».**

זהרי רק שתיים מתוך דוגמאות רבות, הי מעידות על הרוח ששמרה עליה יחידה ותיקה זאת של «הגנה» גם במצב חמור:

בדברו על קרב זה מספר מפקד אותה מחלקה (קצין בכיר בחיל הצנחנים של צה"ל — היוס), שהייתה מוצבת באגף ונמצאה תחת לחץ בלתי פוסק של הסתערויות המקומיים ושל אש כבדה מכל הכלים של יחידות הלגיון גם יחד:

«בשעה 1330 לערך, פסקה לפתע פעולת הדינשק המסייע משני הצדדים, והשתרר שקט. היינו בטוחים שחל מפנה במהלך הקרב והתכוננתי לי המשך בתכנית ההתקפה המקורית. (אף כי אותה שעה לא שרדו אתי אלא כחמישה עשר איש שלא נפגעו)».

במצב לא פחות קשה נתונה היתה המחלקה

של יום שרב כבר עלה והחמיר. נוסף על כך הציק הברחש ללוחמינו, ואף תוסר-המים היה בעוכריהם. במצב זה ניתנה הוראה בשעה 1100 על-ידי מפקדת החטיבה לנתק את המגע.

ניתוק המגע והחפוי על הנסיגה — מעשי מופת בעת משבר

בידוע הוא שניתוק המגע תחת לחץ האויב הוא אחת הפעולות המורכבות ביותר שהמציאות עלולה להטיל על גוף צבאי. לא פעם יקרה ש' אפילו יחידות המצטיינות במבצעי-תנופה אינן מצליחות במשימה מסוג זה. והנה רצה הגורל שדוקא בחלקה של חטיבה «שבע» הצעירה, הערי מדת עדיין בעצם התגבשותה, יפול מבחן אשר בו נשברות לעתים עוצבות ותיקות ומגובשות. אך, בסיכומו של דבר, יש לצין כי החטיבה עמדה במבחן.

תנאי-הפעולה היו קשים. כציר העיקרי של הנסיגה שימשה דרך-העפר המסתופת מן הכביש הראשי על-יד לטרון, עוברת את בית ג'וז ושוב פוגשת בכביש בסביבות דיר-מוחיוון. דרך זו וסביבתה היו מטוחות בדיוקר-רב על-ידי תותחי האויב ומרגמותיו, כשאשם וכן אש מקלעיהם הבינוניים מכסה גם את כל קמטי-הקרקע ה' אחרים, המאפשרים תנועת-סתר בה, כגון ואדיות קטנים, ערוצים וכו'. בשעה שהכות הערבי הסדיר התאמץ באופן זה להקים חסימות-אש בדרך נסיגתן של יחידות החטיבה השביעית, הגיחו חבורות הלוחמים המקומיים, גם מלטרון וגם מבית-סוסיק, והגבירו את הלחץ על-ידי צליפות מטרידות וכן על-ידי נסיונות לאיגופן ולכיתורן של יחידות-משנה אחדות. השרב הכבד, שהגיע בינתיים למלוא תוקפו, ותוסר-המים התישו את כוח-הלוחמים ואף הגבירו את סבל-הפצועים.

מצבן של שתי מחלקות של פלוגה ג' של

שבחלקו נפל לנהל את הנסיגה לאחר שמפקד פלוגתו נפגע, ותוך-כדי-כך הטעין על עצמו מקלע קל, חצובה של מקלע בינוני, שני רובים ומספר תת-מקלעים — וכלה בטוראי שנטל לידיו את הפיקוד על מחלקתו, טיפל כל הזמן בפצועים ובתשושים וזרען את יחידתו בקורי רוח מוחלט.

יתכן מאוד שהלגיון הערבי לא היה מסתפק ברדיפת-אש ובשליחת החבורות המקומיות בלבד, והיה מנסה בעצמו, באמצעות שריון ורגלים, לכתר ולהשמיד את הכוח הנסוג, אלמלא החיפוי הנאמן והגמרץ על הנסיגה. בפעולה זאת השתתפו — וניתן לומר אף התחרו זו בזו — יחידות שונות: פלוגה א' של גדוד 2/א, שהחזיקה ב-משלט-מפתח 314.2 ושאנשיה האחרונים עזבוהו רק כשהם כבר כמעט מוקפים על-ידי הערבים הבלתי-סדירים; כיתת מק"ב של גדוד 2/ש, שהוצבה באותו משלט ואשר המשיכה בפעולתה גם לאחר שאחד הצוותים שלה הושמד, על מקלע; על-ידי פגזי-האויב; חצאי-הזחלים והמשוריינים של הגדוד הממוכן שהבטיחו את הנסוגים על-ידי אש עזה; מחלקת המרגמות של גדוד 2/ש, שעזבה את שדה-הקרב רק לאחר שירתה את הפצצה האחרונה שברשותה; הארטילריה, אשר עם כל ליקוייהם הטכניים של כליה הצליחה לשחק חלק מעמדות-האש של האויב במתחם ההגנה שלו.

אותה שעה נעשו המאמצים הגדולים ביותר שבגדר האפשר להוצאת הפצועים והתשושים משדה-הקרב. רבים נטלו על עצמם משימה זאת נוסף על תפקידם העיקרי: בין אם הם אנשי מטה החטיבה, מפקדי הגדודים, ובין אם היתה זו נהגת של אחד מקציני-המבצעים הראשיים של המטה הכללי.

ביצועו של תפקיד זה נתקל בקושי לא-מועט בשל טיבו של מערך כוחותינו שלא היה ברור דיו, בסביבת בית ג'יה, שהיתה תחנת-ביניים בציר-הנסיגה. בפרשה זו נמצאות בפני החוקר עדויות מנוגדות, אשר עדיין לא היתה אפשרות לבדוק באופן סופי, אולם כבר עתה התבררו כמה עובדות: מקום זה, שהאחוזות בו היתה חיונית להתקפה ולנסיגה כאחד, לא נתפס על ידינו בתחילת-הפעולה מסיבות שונות, וגם כאשר הפך להיות מקום איסוף הפצועים וריכוזם שלטנו

שנמצאה מזרחית עוד יותר, במקום מסוים ליד הכביש הנקרא ביר-אל-הילה. ברור היה כי רק סיכוי אחד היה לה להנצל ממלכודת-האש בה היתה נתונה — וזאת על-ידי הסתננות יחידים. כאשר נטשו אנשיה את העמדות אחד אחד, בחזילה חינוקים תוך כדי ניצול מקומות-מחסה קטנים, נסוג עמם גם מפקד-כיתה, שלום טישלר — והוא בין האחרונים. אך לפתע, ללא הודעה למפקדו, חזר בריצה, תפס עמדת-אש טובה ל-מקלעו, והחל לשגר צרורות על האויב, שחש בנסיגה והחל רודף אחרי הנסוגים ממזרח ו-מצפון-מזרח. שעה ארוכה שמעו עוד הנסוגים את אש-המקלע. שלום טישלר לא חזר, אך הוא סייע לאנשי-מחלקתו להנצל.

שלום טישלר

שתי הפלוגות של גדוד 2/א חזרו לבסיסם תוך כדי אבידות קשות אולם התברר כי מלבד 2 מרגמות בנות 2 אינץ' עלה בידן להוציא משרה-הקרב את עיקר נשקן.

התנועה אחרנית בדרך המופגנת, בעצם הי-שרב הלוהט, היה תפקיד קשה באופן מיוחד בשביל הפלוגות של גדוד 2/ש, המורכבות ברובן עולים חדשים, וביחוד שעה שכמעט כל מפקדיהן נפגעו בפעולה. לפיכך מובן שבקרב פלוגות אלו לא יכלו להתגלות באותה מידה הסגולות של יציבות פנימית ושל חברות הרדית, שהוזכרו לעיל, כי עדיין חסרות היו ארגון ומשמעת בי-מידה שתדמה לזו המצויה אצל אנשי יחידה ותיקה. אולם אף בשורותיהם לא חסרו גילויי גבורה ויוזמה — החל במפקד-המחלקה הצעיר,

בו שליטה זמנית בלבד, ומצב־דברים זה הוא שגרם לתקלות מרובות.

הנסיגה נסתימה בשעה 1400, אולם גם ב־שעות של אחרי־הצהרים ועד רדת החשיכה עסקו אנשינו בחיפוש פצועים בודדים בשטח וב־איסופם.

ציונים בעקבות המתקפה הראשונה

התעודה שהוטלה על החטיבה השביעית לא בוצעה בשלב זה של הפעולות. היא לא כוצעה משום שתנאי־הביצוע הממשיים היו שונים במציאות תכלית־שינוי מאלה שש־ערו ע"י מתכנני־המבצע לאור הידיעות ש־עמדו לרשותם והערכתם־הם.

דחית מועד הפעולה היתה יכולה להיות ללא כל ספק מנוצלת להשגת ידיעות נוספות. אולם ידיעות אלה קרוב לודאי, לא היו זורמות מן הדרגים הגבוהים יותר לחטיבה, וגם אמצעי מודיעין שגרתיים כמו תצפיות וסיוורים רגילים לא היו מספיקים כדי להבהיר את התמונה באופן מכריע. את המטרה הזאת נראה כי אפשר היה להשיג או בעיקר ע"י סיוורים אלימים, אשר כמובן היו מסכלים מראש את השארית האחרונה של סיכוי להשגת הפתעה.

אין צורך לחזור ולהדגיש שתכנית מבצע בן־נון שלב א' היתה מכוססת על ידיעות בלתי מדויקות ובלתי מספיקות ולכן על הערכת מצב מוטעית.

עם זאת מתעוררת השאלה באיזו מידה היו מסוגלים הן מפקד העוצבה בעצמו והן הדרגים הממונים עליו, להסיק מסקנות מעשיות במידה שהיתה להם אפילו תמונה אמיתית ומפורטת יותר לגבי עצמתו והערכותו של האויב.

כיום אפשר לקבוע כמעט בודאות כי הסקת אותה מסקנה הגיונית וישירה ביותר אשר היתה נובעת מידיעה מדויקת על אופי הכוח במתחם לטרוך, והיא — ריכוז עצמה של גוף מבצע בעל איכות גבוהה יותר מאשר חטיבה "שב"ע, וכן ריכוזם של כלים מסייעים רבים יותר — היתה מן הנמנעות. פורט כבר לפני כן כי המצב האופרטיבי הכללי, והערכות כוחותינו לאורו ב־אותה שעה, לא היו מאפשרים זאת.

אלו ברירות היו עומדות בפני מפקדת ה־חטיבה אילו היה חומר המודיעין שלרשותה, ולפיכך הערכת המצב שלה, קרובים יותר ל־

מציאות? היא היתה יכולה אוי לנסות ולצמצם את היקף הפעולה כדי לבצע משימה מוגבלת יותר, היינו טיהורו של השדה הקדמי של מתחם לטרוך, לרבות הישובים בית־ג'יז ובית־סוסין והשתלטות עליהם, אולם יש מקום לספק האם "הלגיון הערבי" היה מניח לכוחותינו לעשות כן, אילולא רותק קודם לכן למתחמו העיקרי ע"י עצם מבצע "בן־נון" שלב א'.

היתה גם אפשרות בידי מפקדת החטיבה לבחור בציר התקפה אחר, מפתיע יותר.

אם כי רב החשש (שהבענו אותו כבר קודם לכן) אם דבר זה היה ניתן לביצוע ממשי, כאשר לרשות מפקדת החטיבה עומד גדוד ותיק ומגובש אחד בלבד, המסוגל למסע־התקרבות בלילה ובשטח קשה.

לעומת זאת, ברי שהאבידות של היחידות התוקפות היו קטנות בהרבה אילו בוצעה ה־התקפה בלילה, וללא שיבושו של לוח הזמנים שנקבע בתכנון, אין גם להוציא מכלל אפשרות שהתקפה מעין זאת היתה יכולה לחזור אל תוך המתחם ולהאחז במשלטים אחדים, מצד שני אין כל ודאות בכך שהצלחה כזאת, באם היתה מושגת, היתה מתקיימת בידינו לאורך זמן. אין זאת הנחה מופרכת כי בבוקר היו מנחיתים על פלוגותינו, שטרם השתלטו על היעדים הכבושים שליטה של ממש, התקפות־נגד נמרצות הנחמכות ע"י שריון וארטילריה, כשבידינו אין אמצעי־נגד לעומתם.

לאור כל האפשרויות האלה נראה שכדי ל־העריך את שלב א' של מבצע "בן־נון" הערכה שקולה די הצורך, יש להביא בחשבון שזו היתה הפעם הראשונה בתולדות מלחמת־הקוממיות וב־תולדות צבאנו הצעיר, שכוח מאורגן במסגרת של חטיבה תקף מערך־הגנה מתוכנן־מראש של אויב סדיר, כשכל היתרונות של עצמת־האש, פני־הקרקע ואף מספר הלוחמים אינם לטובת התוקף אלא לטובת המתגונן. בעד נסיון ראשון זה להת־גבר על משימה הנחשבת לאחד הסוגים הקשים של משימות־קרב — היינו, לכידת מתחם־הגנה מאורגן ומבוסס, ללא אמצעים מתאימים וללא גורמי־העדיפות הדרושים — נאלצנו לשלם מחיר רב: שבעים וחמשה הרוגים, מהם כחמשים מ־גדוד 2/א ועשרים וחמשה מגדוד 2/ש, את מספר הפצועים קשה לברר בדיוק, מאחר שרבים מהם הועברו לטיפול לבתי־חולים אורחיים.

העובדה שצבאנו, באותו שלב בהתפתחותו, היה חסר מכשירים נאותים וידיעה בשיטות מתאימות לביצועה של משימה מעין זו התאשרה בשבועות שלאחר-מכן, כאשר גם בחזיתות אחרות התנהלו התקפות-הסחה-ושיבוש, אשר אף הן נתקלו במערך-הגנה מאורגן של כוח-אויב סדיר, המבצע נגד אישדוד, ב-2—3 ביוני, בו הופעלו נגד 2 גדודים מצריים מוגברים* יחידות „גבעתי“ והפלמ"ח, שיחד היוו עצמת חטיבה בערך, נס-תיים בכשלון ואבידותיו נסתכמו בכ-40 הרוגים וכ-50 פצועים. כן לא הצליחה חטיבת „כרמלי“ בהתקפתה על ג'נין לכבוש את המטרה המקווה, והתנגדותו של גדוד עיראקי מוגבר, שלו תמיכה ארטילרית חזקה, גרמה לה אבידות בשיעור של 70 הרוגים ו-80 פצועים. יש לציין שבשני המקרים הללו עלתה איכות כוחותינו, הן מבחינת נסיון-הקרב והגיבוש הפנימי, הן מבחינת כמות-הסיוע שברשותם, והן מבחינת יעילות הביצוע, באופן ניכר על זו של חטיבה „שבע“ בהתקפתה הראשונה על לטרון. אולם, מצד שני יש לציין כי אם התקפותינו על אישדוד וג'נין לא הצליחו מבחינה טקטית, הרי שהשיגו את המטרה האופרטיבית אשר לשמה תוכננו ובוצעו: שיבוש תכניות-האויב, הסחת-כוחותיו מגזרות חיוניות לגבינו ואף שיתוק חופש פעולתו ותמרונו.

אכן, מטרה כזאת, שאמנם לא נתכוונו לה, הושגה בעקיפין על-ידי חטיבה „שבע“ בשלב א' של מבצע „בן-נון“. כמעט שאין ספק כי הגדוד הנוסף של הלגיון, על הארטילריה שליוותה אותו, נשלח לגזרת לטרון מפני שהתגלתה לאויב תכונת חטיבה „שבע“ להתקפה בימים אלה, אם גם טרם בוכל לאמר בבטחון מלא שעל-ידי מבצע „בן-נון“ שלב א' הופחת באופן מכריע הלחץ על הבריה, הרי דבר אחד ברור כבר עתה והוא שהחל מן ה-24 במאי רותק לגזרת לטרון שלישי או למעלה מזה מכלל העצמה של הלגיון (2 מ-5 או 6 גדודים, ו-2 מתוך 6 סוללות תותחי-השדה) — גורם שמשקלו לא היה מבוטל בימי התחולל הקרבות על רמת-רחל ועל נוטר-דאם.

בלילה של ה-25—26 במאי, כאשר חטיבה

* עם סיוע ארטילרי חזק.

** המערך בנקודה זו קבע למעשה את גבולנו שם היום.

„שבע“ התאמצה להתאושש ולהתארגן-מחדש, ביקר בגזרתה ראש-הממשלה ושר-הבטחון. על המניעים לביקור זה אפשר ללמוד מדבריו ש-באמרו ומן-מה לפני כן, ב-12 בחודש, במושבה של מנתלת-העם, בסקרו את המצב לקראת פלישת צבאות-ערב:

„...תהיה לנו מערכה לא קלה ולא בלי אבידות. ואני קודם-כל חושש למורל שלנו. אם כי הדבר יהיה אולי תמוה בעיניכם, הרי אנחנו פונקנו אולי יותר מדי עד עכשיו... לפיכך המורל שלנו לא חושל דיו. אנו גאים על נצחוננו עד עכשיו — וכצדק. אבל במקרה שנפסיד מקומות, וזה כמעט מוכרח לקרות, ותהיינה לנו אבידות קשות, חושש אני שהמורל של הישוב יודעוץ. די לי כמה שראיתי היום בפני המסוכים כש-שמעו על 70 החרוגים כגוש-עציון. אני גם חושש למורל של צבאנו. אם אנו עלולים לקבל מכות, ואינני מתאר לעצמי שלא נקבל מכות — יועמד הכוח המוסרי שלנו ב-מבחן. אני מניח שהוא יעמוד בו...“

המצב שמצא שר-הבטחון בחטיבה „שבע“ באותו ערב הצדיק גם את חששותיו וגם את אמונתו. היו תופעות של זעזוע בתוך הגרעין הותיק ש„פונק“ על-ידי נצחונות העבר; הודעות של מספר קטן של מפקדים שסירבו לצאת שנית לפעולה עם החיילים הבלתי-מאומנים משורות העולים החדשים, והציעו תחת זאת להתארגן כיתודות מובחרות של מ"כים וסמלים בלבד. אולם תהליך-ההתגברות בקרב החטיבה, בקצבו המהיר, היה שקול כנגד גילויים בודדים אלה.

באותו ערב התיצבה החטיבה השביעית ב-מערך-הגנה מסודר ותכניתי מסביב לחולדה ולי-משלט 200**, כשהמוצבים והעמדות נחפרים ונת-פסים לא רק על-ידי גדוד-העתודה, שטרם נת-יגע בקרב, אלא גם על-ידי הגדודים שנפגעו.

לאחר שקיבלו הספקה חדשה של תחמושת, התכוננו יחידות הארטילריה והמרגמות לאש-מגן. הגדוד הממוכן התרכז כעתודה והציב את מקלעיו להגנה בפני מטוסים. מפקדת-החטיבה ביררה וסיכמה את הידיעות על האויב, שנרכשו במחיר יקר, ובו בלילה שירטטו את הקוים הראשונים להתקפה מחודשת.

הישגי קבע בתקופת בינים

את שארית כוחותיה בניסיונות לכבוש בחזרה את משלט-המפתח — תחנת הרֶאָדָר — אשר גדוד 2 של הלגיון הוציאו ב־26 במאי מידי מגיניו (מחלקה מקובצת של חי"ש ירושלמי וחי"ם של משקי-הסביבה). על אף פעולה-למופת של ציידים־טנקים של הפלמ"ח נגד משוריני הלגיון — לא האירה ההצלחה פנים לניסיונות אלה.

הנה כי כן היו כל חטיבותינו מרותקות ל־גזרותיהן, תוך קרבות ותוך התכוננות לקראת סכנות שגראו מסתמנות באופק. ושוב, על אף צעדים נמרצים להקמת יחידות עתודה נוספות — עדיין אין שום עתודה אופרטיבית בידי הפיקוד העליון.

לנוכח הנתונים האלה — המצב בירושלים מחד־גיסא, והמצב האופרטיבי הכללי מאידך־גיסא — שוב לא נותרה ברירה אלא להטיל את חידוש המאמץ נגד מתחם-לטרון על חטיבה "שבע", על אף האבידות שסבלה, והגם שהיה צורך להחזיר את גדוד 2/א, שנפגע כה קשה, לחטיבת-האם שלו לשם התארגנות־מחדש.

מאמצעים להגביר כוח

יש לציין, כי במסגרת האפשרויות שהיו מ־צומצמות מאוד־מאוד, ובמסגרת הזמן המועט, נעשה רבות כדי לתקן ליקויים ולהכשיר את הכוח לקראת פעולה מחודשת — הן על־ידי מפקדת־החטיבה, והן על־ידי הפיקוד־העליון.

מאמץ־החטיבה כוון לכמה אפיקים. ראשית, התגבש במידה ניכרת המטה שלה, ודרכני־עבודתו השתפרו. התקדמות זו תורגשה בראש־דראשונה בנקודת־התורפה של תכנון המבצע הקודם: ב־שטח המודיעין, תצפיות מסודרות פחות או יותר, פעילות פטרולים, תפיסת שבויי וחקירתו, השגת תצלומי־אוויר ופענחם, ניתוח והערכה שיטתיים של החומר המצטבר — כל אלה הוסיפו ל־ידיעות־היסוד על מערך האויב, ידיעות שנרכשו במחיר של נסיון מר ובודם רב, כן השתפרה במידת־מה עבודת־המטה בשטחי מנהלה ואספקה. המאמצים להבראת הגדודים ולחיוקם היו

מוניעים לחידוש ההתקפה

לא יפלא כי למחרת הנסיון הראשון לפרוץ את הדרך לירושלים על־ידי לכידת מבצר-החסימה, לטרון, כווננו ושיקולי כל הגורמים — של ההנהגה האסטרטגית, של הפיקוד האופרטיבי וגם של מפקדת היחידה המבצעת — למאמץ נוסף, המניעים שהניעו למבצע "ב־נון" שלב א' נשאו בתוקפם, ואף בהריפות־יתר. המצב בכירה החמיר. מגיני הרובע היהודי בעיר העתיקה עמדו בשלב האחרון של מלחמת־הגבורה שלהם. מצב המזון, הדלק והמים הלך ורע.

כן לא נשחטו המסיבות אשר תבעו לפני־כן להפעיל למשימה זו את חטיבה "שבע" דוקא, על חולשותיה ועל מגרעותיה היחסיות. טרם נבלמה סופית התקדמות הפולשים אף לא בגזרה אחת. למשולש הגיעה עתה הקבוצה הראשונה של חיל־המשלוח העיראקי (חטיבת רגלים מוגברת וחטיבה ממוכנת עם סיוע אווירי מתאים) ונערכה בו, חטיבות "גולני", "כרמלי" ו"אלכסנדרוני" נקראו לביצוען של שורת פעולות שנתכוונו ל־שפר ולחזק את מערך ההתגוננות שלנו, בספר הצפוני והמזרחי של השטח הנ"ל, לקראת אפשרות של התקפה עיראקית רבת־י. בעת־ובעונה אחת ניכרו אצל הסורים התאוששות מן המכה שנחלו לפני הדגניות, ותכונה לקראת חידוש יזמתם. על השער מן הלבנון לגליל המזרחי — מלכיה — שלטו עדיין כוחות האויב, וחטיבת פלמ"ח "יפתח" נערכה בימים ההם להוציאו מידיהם.

בחזית הדרום נעו שדרות הצבא המצרי, לאחר גפילת יד־מרדכי, צפונה, בציר עזה—מגדל, כשהם משאירים את ישובי הנגב ואת הלוחמים המועטים והתשושים של חטיבת ה־פלמ"ח בעורפם ובאגפם. האויב הגיע עד אל שטחי פעולתה של חטיבת "גבעתי", והחלו מת־רבים הסימנים לכך שהוא מתארגן למאמץ עיקרי באותו מרחב.

בחזית ירושלים השקיעה חטיבת פלמ"ח "הראל", לאחר אבידותיה בקרבות רמת־רחל,

לה גם מפירותיו של מאמץ התעשייה-הצבאית המקומית — להבירים גדולים המורכבים על חצאי-זחלים.

הפיקוד העליון לא פיגר גם בהסקת מסקנות לגבי המבנה האופרטיבי. ב־28 במאי התמנה האלוף דוד מרכוס (סטון) למפקד חזית ירושלים.

אלוף ד. מרכוס (איזוי סטון)

צעדים אלה הוכיחו מהירות בהפקת לקח מליקויים שנתגלו, אף כי משקלם הממשי, במסיבות הקיימות, לא יכול היה להיות אלא מוגבל, מפני שגם אותה תוספת כלי-הסיוע ש-אפשר היה להקציב לחטיבה בימים ההם לא שינתה את עובדת יתרון-האש של האויב, הן בכמות והן בסוגי הנשק, ועוד פחות מזה היתה עשויה תוספת זו לתת בידי חטיבה „שבע“ אותה עדיפות שהנה הכרחית בדרך כלל להצלחת הת-קפה על מתחם מבוצר ומאורגן.

ובאותה מידה עצמה לא היה במינוי של מפקד-חזית כדי לגרום לשינוי במצב הארגוני והמבצעי הקיים. שינוי כזה היה תלוי בשינוי הנאים, אשר לא ניתנו להגשמה בזמן ההוא: ארגון מטה-חזית אשר ישלוט באופן ממשי בשטח שלו; ומה עוד חשוב מזה — שתהא לפיקוד החזיתי יכולת להניע באופן חפשי את כוחות כל החטיבות הכפופות לו ולרכון למאמץ עיקרי לקראת המשימה העומדת על הפרק. חוסר הזמן וההתפתחות האופרטיבית המתוארת לעיל, ש-גרמו לריתוק כל היחידות שבחזית ירושלים לגורותיהן, הביאו לידי כך שלא היה בכוחו של מפקד-החזית החדש להשפיע על מהלך הפעולות אלא רק בעצתו, הדרכתו ודוגמתו האישית בלבד.

צריכים להיות שונים בטיבם בכל מקרה, בהתאם למצבו ולטיבו של כל אחד מהם.

לגדוד ש/2, גוף זה שסבל אבידות יותר מ-כל יחידה אחרת בחטיבה, היה הכרח להת-זמן לפוש ולהתארגן-מחדש, ולצורך זה הועבר לעורף, אל נען. יחידה זאת כמעט ולא יכלה, משום כך, לנצל את השהות שבין הקרבות לשם תוספת אימונים, וביחוד כשהיא נקראה בתקופת-בינים זו לפעולות שעל מידת-חשיבותן עוד ידובר להלן, דומה לכך היה גם מצבו של גדוד ש/1, אשר אמנם מורכב היה מחיילים שהיו ותי-קים יותר בארץ מאשר העולים החדשים שבגדוד ש/2, אבל אף אצלם היו כושר-הקרב ורמת-האימונים בלתי-מספקים עדיין. גם גדוד זה לא יכול היה לעשות הרבה לשיפור ליקויים אלה, מאחר ושהוטלה עליו ההחזקה במרבית מערך-ההגנה של החטיבה. לעומת זאת עברה על הגדוד הממוכן, שבינתיים הגיעה אליו פלוגת-המשורי-יינים השניה שלו, תקופת לימוד והכנה קדחנית. פיקוד החטיבה ופיקוד הגדודים היו צריכים לפעול גם להידוק המשמעת, שהיתה רופפת למדי בעת ההיא, וגם נגד סימנים של חולשת-דעת, הן בשורות הפיקוד הנמוך, הותיקי-יחסית, מבני-הארץ, והן בשורות הלוחמים מבין העולים ה-חדשים.

מאמצי התארגנותה של החטיבה לא נעשו בתנאי שקט ובשלוה. בגלל כוח-האדם המצומצם ובהתאם למגמותיו האופרטיביות הכלליות, (שהן עצמן נבעו, בעיקר, מצמצום כוח-האדם) לא ניצל, אמנם, הלגיון-הערבי את הצלחתו והגנ-תית לשם נסיון ליטול לידינו את היוזמה, אבל יחד עם זה לא פסק מפעולות הטרדה נגד המערך של חטיבה „שבע“, הן באמצעות אש ארטילריה, הן על-ידי גיחות משוריינים בליווי של רגלים. על נסיונות-הטרדה אלה נתנספו גם כמה-הת-קפות, שאמנם, גרמו נזק ואבידות, אבל יחד עם זה הכשירו בהדרגה את הלוחמים לפעולה נגד-מטוסית יעילה.

הפיקוד-העליון תרם שתי תרומות חשובות להגברת הכוח לקראת חידוש ההתקפה על מתחם-לטרון. האחת היתה חומרית, והשניה — ארגונית.

נשלחו לחטיבה כלי-הסיוע שהתחילו להגיע אז מחוץ-לארץ — 2 תותחי 65 מ"מ נוספים ושתי מרגמות-כבדות בנות 120 מ"מ; כן נשלחו

דרך בורמה

הובטחה לכוחותינו השליטה על דרך-עפר ש-אמנם עוברת בטוח ממוצע של 3-4 ק"מ בלבד דרומית למשלטי לטרון, אולם פניה-השטח מחפים פחות או יותר על הדרך בפני תצפית ואש יעילה ממשלטים אלה.

בזמן שהתנהל מבצע "מכבי" שלב א', עקף קציני-מודיעין של חטיבת "הראל" בפעם הראשון נה את הכביש הראשי, כשהוא נע בדרך-עפר זו במשורין הבודד של שיירת "היתום".

כשהתבססונו לאורך נתיב בית-ג'ון-בית-סוסין היתה התבססות של ממש, ורק 7-8 ק"מ הפרידו עוד בין המשלטים שבידי חטיבה "שבע" לבין משלטי "הראל" בשער-הגיא — נתגלתה לראשונה אפשרות מעשית לפתוח עורק אלטרנטיבי לכביש הישן אל הבירה.

מפקדי כל העוצבות שנאבקו על הדרך אל הבירה ראו עתה את הסיכוי החדש. והיו ערים לו. בלילה שבין ה-28 ל-29 עלתה לראשונה יחידה צבאית — פלוגת-גבורת לחטיבת "הראל" — מן השפלה אל הרי-ירושלים בנתיב החדש. בבוקר של ה-29 בחודש סירר את הדרך מפקד חטיבה "שבע" והפעיל את מחלקת-ההנדסה ב-שיפורה ואף דרש מן המטה הכללי שישלח אליו ציוד מיכני כבד.

ההכנות של חטיבה "שבע" לשלב מבצעי חדש ניכרו לא רק בשטחים של ארגון, אימון, משמעת והצטיידות, אלא גם בפעולות ממש.

מלקח ההתקפה הראשונה התברר כי שליטתו של האיוב בשדה הקדמי — הדרומי — של המתחם היא גורם מפריע-ביותר. כדי להבטיח יתר חופש-תמרון למאמץ עתיד נגד מערך-לטרון, החליטה מפקדת-החטיבה להפעיל את פלוגה א' ופלוגת-המטה של גדוד ש/2, וכן מחלקת פלמ"ח שהועמדה זמנית לרשותה, לשם תפיסת אזור-המפתח שמדרום למתחם-לטרון — הכפרים בית-ג'ון ובית-סוסין, והמשלטים מסביב להם. פעולה זאת בוצעה ב-28 במאי, בסיועם של הצאי-זחלים ומרגמות בנות 120 מ"מ, וכוחותינו התבססו ביעדיהם מבלי שנתקלו בהתנגדות.

לא נגזים אם נאמר כי לפעולה זאת, שלכאורה שימשה רק כהכנה לעצם המכצע — היינו, להתקפה המחודשת — היה לה ערך מכריע. עם לכידת בית-ג'ון ובית-סוסין צעדה חטיבה "שבע" למעשה צעד גדול לקראת מילוי התעודה המוטלת עליה: — פריצת הדרך לירושלים.

על-ידי התבססות בבית-ג'ון ובבית-סוסין

ב-29 במאי סיירתי את דרך המעבר הזמנית שהצלחנו לעבור בה גם לאחר-מכן גייפס ופרדות-הספקה, ונוכחתי לדעת שדרך זאת, בגלל מבניה הטופוגרפי והיותה על רכס גלוי, לא תצלח כדרך-קבע. יצאתי לסיור כחצי קילומטר דרומה מהפריצה הזאת, וקבעתי את הנתיב שבו יש להתקין את הדרך. מהנדס החטיבה נרתע מהאפשרות הפיזית של סלילת המעבר. לקחתי על עצמי את האחריות ההנדסית וסימנתי להם אישית את המסלול במאות הקטרים התלולים ביותר. מהנדס החטיבה עשה כל מאמץ לביצוע המשיבה כהחלטתי למרות הקשיים העצומים — חוסר כוח-אדם וציוד ותנאי-קרב.

(מן הדו"ח של מפקד חטיבה "שבע")

מבצע „בנינון” שלב ב'

(ההתקפה השנייה על לטרון ב־31/30 במאי)

מן המתחם, בכוחות סדירים ניכרים, כדי לנסות לחסל אחת-ולתמיד את הסיכוי החדש שנפתח לפנינו.

זאת ועוד: באותם הימים שבנמלי ישראל מצטברים לאט-לאט תותחים ומרגמות-כבדות — נתונים הבירה ותושביה להרעשה ארטילרית בלתי-פוסקת, מבלי שיהיו בידי המגינים אמ-צעים להשיב לאויב כגמולו. ב־28 בחודש נופל הרובע היהודי בעיר העתיקה — מכה קשה לנו, אם גם משמעותה היתה מוסרית יותר מאשר טקטית ממשית.

כל העובדות הללו דין כדי להוליך את ה־פיקוד-העליון למסקנה, שאם נטיל את יתבנו על כף המירוץ-בזמן בין התקדמות העבודה ב„דרך-בורמה” לבין החמרת המצב הלוגיסטי והטקטי בתוך הבירה — עלולים אנו להכשל.

יתר על כן, באותם ימים אחרונים של חודש מאי 1948, נאלץ הפיקוד-העליון להקדיש תשׁוֹ-מת-לב יתרה להשפעת-הגומלין האפשרית בין חזיתות-המלחמה השונות. ב־29.5 נתקבלו ידיעות ששדרת-ממונעת של הצבא המצרי, המונה מאות אחדות של כלי-רכב, נכנסה לאשדוד, ואף הת-קדמה כבר מספר קילומטרים צפונית לישׁוב ערבי זה.

ההנהגה-האסטרטגית והפיקוד-האופרטי-בי שהיו אותה עת מחוסרי מודיעין אסטר-טני יעיל, ועל כן חסרו מושג ברור על ה-עצמה והיכולת הממשית של האויב ועל כוונותיו האמיתיות, לא יכלו לכסס את הע-רכת-המצב שלהם אלא על „האפשרויות ה-פתוחות בפני הצד-שכנגד”.

כאחת האפשרויות הללו הצטיירו כנגד עיני האחראים על הנהלת המבצעים שלנו התחברות בין המצרים ו„הלגיון-הערבי” לאורך הקו מסמיה — חולדה, או תנועת-מלקחיים נגד הדרום היהודי מאוריי-זניקה אישדוד — יבנה, מחז-גיסא, ולוד — רמלה מאידך-גיסא. היום מתברר לנו גם מחומר עיראקי („מאחורי הפרגוד”, עמוד 157) שלאחר

הרקע האופרטיבי

תפיסת המשלטים לאורך התיב שעתיד היה להפוך ל„דרך בורמה” הנודעת, היה כה משום הבטחה רבת-משמעות לעתיד הלא-רחוק, אולם לא היה בו בהישג זה עדיין כדי לענות על הדרישות הכוערות ושל המציאות הבלתי-אמצעית. בעצם הימים שבהם נעשות-והולכות העבודות הראשונות להכשרת הדרך החדשה, אך עוד בטרם יכלו כלי-רכב לעבור בה, נעשים חישובים שמהם נובעת המסקנה שאחרי התקדמות-מה ב־עבודה, בהתחשב בקשיים ההנדסיים, במספרם של כלי-הרכב המתאימים לתנועה בדרך זו ה־מציויים-בעין, ובצרכיהן של היחידות הלוחמות להמצאת נשק ותחמושת, אפשר יהיה להעלות לבירה בערך שלושה טון מזון לשבוע.

לעומת חישובים אלה מציג המושל הצבאי בירושלים, ד״ר ב. גיזוף, את התביעות הממשיות במברקו אל שר-הבטחון מן ה־27.5: „צרכינו המינימליים לקיום התושבים האזרחיים לכל שבוע הנם 183 טון, לפי הפירוט הבא)... 3 הטונות שאתה מציע לא יפתרו איפוא מאומה”. ברור, איפוא, שהיה צורך בעבודה הנדסית ומנהלתית מרובה כדי לממש את הסיכוי להפיכת התיב החדש לדרך-אלטרנטיבית אל הבירה — להישג של קיימא; וזאת — רק בתנאי שה-מלאכה לא תופרע על ידי האויב.

ובזאת דוקא לא יכול להיות שום בטחון בתנאים הקיימים. בפני „הלגיון-הערבי” אשר במתחמי לטרון — יאלו — פתוחות היו דרכי-פעולה רבות: הוא יכול „לסנון” את הלוחמים הבלתי-סדירים שלו בחזרה אל רוכסי בית-גין ובית-סוסין, לשם הטרדה ומארב; הוא יכול לקדם את מוצביו, ועמם את תצפיות התותחנים והמרגמות שלו, דרומה יותר, כדי להפריע ע״י חסימות-אש בעד העבודה בדרך האלטרנטיבית; ובסופו של דבר — לא מן הנמנע היה שאף יגיע

* עיין בספחים.

אלו שהיו קיימות ערב ההתקפה הראשונה על לטרון. כן המשיך האיוב בפעילות פטרולים ערה, כשאחת מחבורותיו מגיעה עד אל כפר-אוריה.

פוזותינו

את גודל מצוקת צבאנו או בכוח-אדם — מלמדת, ראשית-כל, העובדה שהפיקוד-העליון נאלץ להטיל על חטיבה „שבע“ תפקיד כפול בעת ובעונה אחת: — התקפה מחודשת על מתחם-לטרון, — והחזקה במשלטי „דרך-בורמה“ והבטחת העבודה בה. עצמת החטיבה היתה, כידוע, מצומצמת מלכתחילה, והיא לא קיבלה כמעט מילואי-תחלופת תמורת אבידותיה; לכן, לא עלה כוחה הממשי באותה עת על שתי פלוגות רגלים מגדוד ש/ב, ושלוש פלוגות רגלים מגדוד ש/1. הגדוד הממוכן לא כלל אלא שתי פלוגות משוריניים, שמגרעותיהם הוזכרו לעיל, ופלוגת חצאי-זחלים, שכוח-הרגלים אשר הורכב עליהם שוה היה לשתי מחלקות מוקטנות. כמוכן, שר-עצמה זאת היתה בלתי-מספקת לחלוטין למילוי המשימות המוטלות על החטיבה.

כדי להקנות לחטיבה לפחות את כושר-הביצוע המינימלי נאלץ הפיקוד העליון להשתמש שוב, מחוסר כל ברירה, באותה שיטה, בלתי-יעילה כשלעצמה, בה אנוס היה להשתמש כבר בהתקפה הראשונה — לצרף גדוד מחטיבה אחרת במיוחד לצורך מבצע זה. עדות נוספת, וחריפה עוד יותר, לכך, מה חמורה היתה „המתיחה“ במערך-כוחותינו בימים ההם, מתגלית מן הדי-עובדה שלא היתה אפשרות אחרת אלא לקחת גדוד זה מחטיבת „גבעתי“ דוקא, שבגזרתה הסתמן בעצם הימים ההם, כפי שהוזכר, איום של התקפה מצרית רבת-י. הגדוד הנ"ל, גדוד ג/2, היה מורכב מלוחמים מנוסים-ביחס, רובם בני מושבות הדרום. עצמתה של יחידה זו של חיל-השדה לא עלתה אף היא על שתי פלוגות רגליות, פלוגת-מטה וכיתת מרגמות-בינוניות, והיא קיבלה פקודת-העברה לתפקידה החדש ב-28 בחודש, באותו היום ממש בו סיימה מספר פעולות-טיהור נגד איוב מקומי, שנמשכו כשבוע, באזור הצפוני של מרחב גבעתי.

לחצה של ההתפתחות האופרטיבית והמחסור-בכוחות הכריחו, איפוא, את הפיקוד-העליון ל-עקור גופי-משנה טקטיים מן המסגרת האורגנית שלהם, ולהשליכם מחזית לחזית, ממשימה ל-משימה. בתוקף כוח זה גם תוכנן כי עם סיום

התקפתנו הראשונה על לטרון פנתה מפקדת ה-לגיון לצבא המצרי כדי שזה יכון את התקד-מותו בציר יבנה-עקיר-רמלה. אותה שעה כי-מובן לא יכולנו לדעת שהן הניגודים המדיניים והן כושר הביצוע המוגבל במחנה איבינו, מנעו מראש את ביצועה של תכנית מעין זו.

לנוכח המצב כנתיב החדש ובעיר ירו-שלים, מחד-גיסא, ולאור הערכת-המצב לגבי אפשרות של שיתוף-פעולה, ואף של שילוב-בפועל, בין כוחות המצרים והירדנים (ואולי אף העיראקים) למאמץ עיקרי מכריע, מ-איך-גיסא — נזדקר ההכרח האופרטיבי להתקפה מחודשת על מתחם-לטרון כמועד מוקדם ככל-האפשר. התקפה זאת צריכה היתה להשיג את שלוש המטרות הכאות: למלא את התעודה המקורית — פתיחת הדרך הראשית לירושלים; לחפות על ה-עבודה הנעשית לפיתוחו של הנתיב החדש לדרך האלטרנטיבית; לרתק את ה-לגיון-הערבי ולמנוע בעדו מלפתח מאמץ לקראת פגישה עם הצבא המצרי בכיוון דרום או דרום-מערב.

האיוב

כיום ידוע לנו שה-לגיון הערבי לא התכונן בימים ההם אלא להוסיף ולנהל קרבי-הגנה מן העמדות שהחזיק בהן לאורך כביש ירושלים. על כן — אף לא שינה באופן ניכר את מערכו, אלא עסק רק בשכלולו של זה. הגדוד ה-4 של הלגיון הוציא את מרביתן של יחידות-המשנה שלו שחנו קודם-לכן בכפרים השונים שבמתחם, וכן הפחית דוקא את חיל-המצב אשר בתוך הבנין הכולט של המשטרה — ולעומת זאת חיזק את מוצביו באותם משלטים שבעומקו של המתחם, המהוים את „השטח החיוני“ שלו. כן שיפר ה-לגיון את תכנית-האש המשולבת של כלי-היריה מכל ה-סוגים, וביחוד את תכנית-האש להפעלתם בלילה. יתכן שהגדוד השני שיגר אז כוח מסוים מזרחה, כדי להציבו במשלטי הראדאר ונבי-סומאל, אשר לא-מן-הנמנע כי נכללו בגזרת-האחריות של גדוד זה.

מכל מקום לא החליש הדבר את עצמתה של אותה יחידה בקטע דיר-איוב-ואלו של מתחם-לטרון.

אפשר, איפוא, לומר שעצמת-האש של ה-לגיון ועצמתו המספרית לא הופחתו לעומת

ההתקפה על לטרון יועברו לחטיבת „גבעתי“ לשם בלימת ההתקפה המצרית. לא רק גדוד 2/ג אלא גם הגדוד הממוכן של חטיבה „שבע“.

בסיכום העצמה אשר עמדה לרשות מפקדת חטיבה „שבע“ לביצוע שתי המשימות המוטלות עליה — הגנה על דרך-בורמה והתקנתה מחד-גיסא והתקפה על מתחם-לטרון, מאידך-גיסא — הוערכה ב-7 פלוגות רגלים המאורגנות בשלוש מסגרות גדודיות, וגדוד-ממוכן. הסיוע החטיבתי כלל: 4 תותחים בני 65 מ"מ, 2 מרגמות-כבדות בנות 120 מ"מ. כן היו לכל גדוד יחידות-המשנה המסייעות שלו, שהיו שונות בעצמתן ובאיכותן, אך בכל מקרה ומקרה מצומצמות היו.

אלה הם הנתונים הכמותיים לגבי הכוח אשר הוצג בפני המשימה לבצע את מבצע „בן-נון“ שלב ב'. אשר לאיכותו, יש לצין כי רק בגדוד הממוכן השתפרה רמת האימון באופן ניכר, בעוד שיתר היחידות לא יכלו עדיין להתגבר, במשך השעות הקצרה שבין ההתקפה הראשונה לשניה, על הליקויים מהם סבלו מעת הקמתן, וכן טרם התאוששו כליל מן המכה אשר קיבלו בהתקפה הראשונה, אשר לגדוד המצורף של „גבעתי“ — היה לו כושר-לחימה גבוה-יחסית, אם כי אין להתעלם מן העובדה שכושר זה נפגם במידת-מה על-ידי הוצאתו ממסגרת-האם המגובשת שלו, ועל-אחת-כמה כאשר אותה שעה עצמה שהגדוד עולה בהרי ירושלים — הולכות ומתקרבות שד-דוח הצבא המצרי אל בתיהם של לוחמי הגדוד עצמם.

תכנון המבצע

הידיעות שעמדו הפעם לרשות המפקדה היתכונת היו רבות ומדויקות לאין-ערוך מאשר בהתקפה הראשונה. כפי שכבר צויין, נוצלו עתה כל אמצעי המודיעין ביעילות: תצפיות, סיורים, פענוח תצלומי-אוויר, תפיסת שבוי וחקירתו — וכתוצאה מכל אלה הצליחה מפקדת החטיבה לאתר את מקומותיהם של רבים מכלי-הסיוע של הלגיון וכן לקבל תמונה ברורה פחות או יותר, על מערכו, בעיקר באשר לגורתו המערבית, סביב לטרון ועמאָס; בו בזמן היו הידיעות על אודות עומקו של המערך, ועל גורתו המזרחית — דיר-אֵיוב וסביבתה — מצומצמות יותר, ו-פחות-מדויקות. דוקא במה שנוגע למקום זה

(1) בתוכם מבין מלוי השיירות לירושלים בחודשים הראשונים של המלחמה.

הצריך מודיעין החטיבה כי הוא מוחזק ע"י כוח קטן בלבד, סברה אשר הובעה גם בדו"ח-מודיעין של האג"ם, אם-כי בהסתייגות כי ידיעת זו הגנה בלתי-בדוקה.

אכן, יכולתה של מפקדת חטיבה „שבע“ להסיק מכל הידיעות האלו מסקנות ממשיות לגבי תכנית הפעולה היתה מוגבלת-מראש ע"י טיב הכוח שלרשותה ועצמתו.

כוחות ומשימות

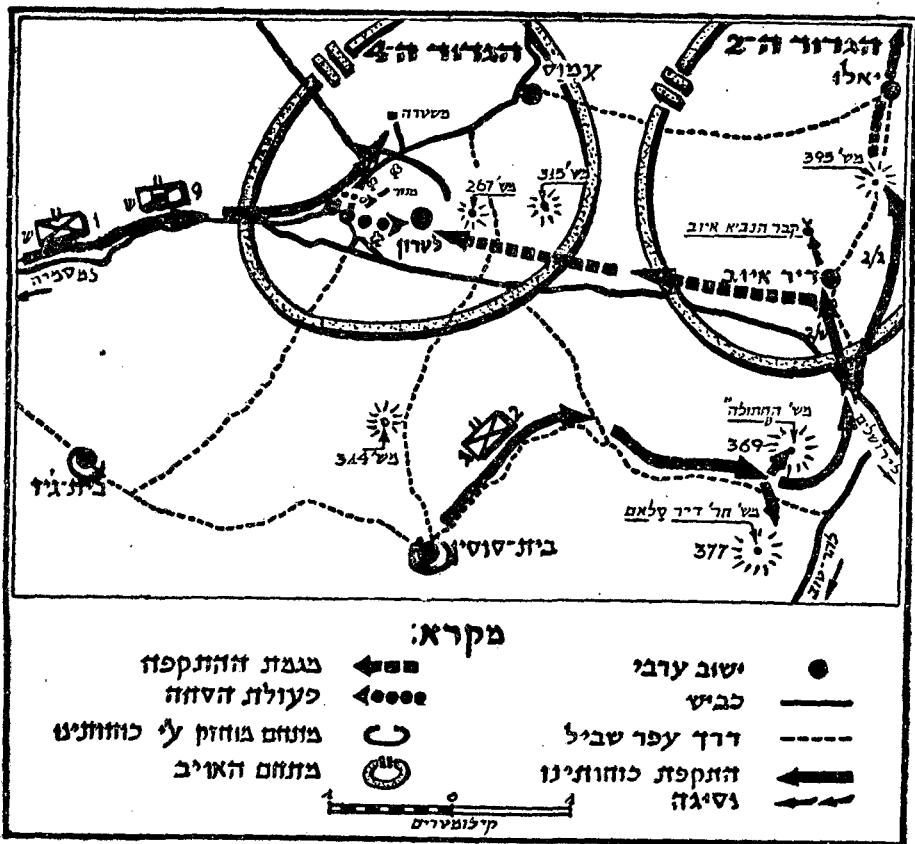
היה הכרח להפריש חלק ניכר, יחסית, של גדוד 1/ש להחזקת המשלטים סביב „דרך-בורמה“, אשר הלכה-והוכשרה בינתיים.

כשיטת-ביצוע נקבעה התקפת-לילה, שתתנהל בשני צירים: האחד — נגד הגזרה המערבית של מתחם-לטרון, והשני — נגד גורתו המזרחית. כשבין שני הכוחות התוקפים מפריד מרחק של 4 ק"מ בערך, ופעולתם מתואמת ע"י מפקדת החטיבה בלבד.

הזרוע המערבית של ההתקפה היתה מורכבת מן הגדוד הממוכן וגדוד 1/ש. זרוע זו נתחלקה לשלושה כוחות-משנה, שהעיקרי בהם כלל הצאי-חלים (המצוידים במספר גדול-יחסית של כלי-נשק אבטומטי ושל להבזרים גדולים) וכנראה גם מספר משוריניים, והוא נועד לפרוץ לתוך משטרת-לטרון ולכבשה. לרשות צות-קרב זה, שהיה בעיקרו מורכב מיוצאי הפלמ"ח, עמד פרט לאנשי החלים וכיתת חבלנים, גם כוח רגלים מגדוד 1/ש, אשר צריך היה לנצל את חדירת השריון לשם טיהור היעד והתבססות בו. שני כוחות-המשנה האחרים שברוע זה, מורכבים היו ממתלקת משוריניים כל-אחד, אשר גם אליה מצורפת מחלקת-רגלים מתוך גדוד 1/ש — והם צריכים היו לבצע פעולות-ריתוק נגד מנזר לטרון והכפר.

את הזרוע המזרחית היתה גדוד 2/ג, שצורפה אליו פלוגה א' של גדוד 2/ש, כוח זה נתמך ע"י כיתת מרגמות וכיתת מקלעים-בינוניים. התפקידים המוטלים על הגדוד והכוחות ש-סופחו אליו היו, לפי לשון פקודת-המבצע של החטיבה:

1. הגדוד יתרכז בבית-סוסינ במשך יום ה' 29.5.48, ויקפיד על מינומם של תנועה.
2. בשעה 2115 ינוע הגדוד על-מנת לכבוש את דיר-אֵיוב, גבעה 395 (צפנית-מזרחית לדיר-אֵיוב), יאלו, גבעה 383 (מערבית ליאלו),

מבצע ברנון שלב ב

מקרה הצורך, בגזרת הורוע-המערבית. שעת האפס נקבעה ל-0015.

גדוד 2/ג, לאחר שקיבל פקודת תזוזה ב-28.5 ושלה באותו היום קבוצת-סיור עלי-מנת לקבוע את ציר תנועתו, יצא את כסיסו בכפר בילו ב-29.5 בשעה 1530, וכיון ששדרת מכונותיו הופגזה ע"י בית-גי'י, המשיכה היחידה את דרכה ברגל והגיעה לבית-סוסין רק ב-1815, כשאנשיה תשושים מן המסע הארוך בשטח קשה ומנשיאת הנשק המסייע, התחמושת הרזרביית וחומרי-הבי-צור, שהועמסו על הלוחמים לאחר שהיה הכרח לותר על תנועה-במכונות, בשל כך, וגם מחמת שאחת הפלוגות סתתה מן הדרך והגיעה לבית-סוסין עוד יותר מאוחר, ביקש מג"ד 2/ג את דחית הפעולה, ומועדה הסופי נקבע ללילה שבין ה-30-31 במאי.

התקפה על חזרוע המערבית

הגדוד הממיון ערך עוד בשעות לפני-הצה-רים של ה-30 חזרה-שלדית של מהלכי הפעולה

בתור מטרת-משנה תשמש בית-עבא, לפי שיקולו של מפקד הגדוד.

3 אחרי כיבוש השטח יתבסס בו הגדוד ויכסה באש את לטרון מצד מזרח ואת כביש לטרון-בית-עבא מצד דרום.

4 אחרי התבססותו בשטח יוציא הגדוד פלוגה אחת מערבה בכיוון לטרון. תפקיד הפלוגה יהיה להשמיד את האויב ולנצל את ההצלחה בשטח לטרון והמנור.

הפעם היתה אפשרות לקבוע תכנית-אש מפורטת ומסודרת יותר לסיוע החטיבתי - לפי תותחים ולמרגמות-הכבדות. לפי תכנית זו היה עליהם לרכו את עיקר מאמצם לכיוון הכפרים לטרון ועמואס ועל תחנת המשטרה - כלומר, נגד היעדים של הורוע-המערבית.

את העתודה החטיבית היתה פלוגה ד' של גדוד 2/ש, מוסעת באבטובוסים. היא הוצבה על כביש דיר-מותיזין-לטרון, עלי-מנת שתופעל, ב-

למפל הדסה

אלחוטאית של צוות משרון. נפלה בהתקפה על משטרת לטרון ב-30.5.48.

תפקיד הסייע לשריון על יחידת-משנה של גדוד ש/1, אשר לא היתה יכולה לבצע את תפקידה זה מחמת אש האויב העזה, בעיקר אש הארטילריה והמרגמות שלו, שכיסתה בינתיים את הגישות אל המצודה. מקור שני מספר שבשעה 0400 זומנה העתודה החטיבתית, פלוגה ד', כדי להכנס לקרב. הפלוגה הגיעה למקום תוך 17 דקות, כי מתוכנן. אולם ברדתם מן האבטובוסים עלו כמה מאנשיה על מוקשים שלנו, בצדי הדרך דיר-מוחיזין—לטרון, והאבידות שנגרמו ע"י מקרה זה עירערו את רוח היחידה. בינתיים הופעלה אש-מגן של הארטילריה והמרגמות של ה"לגיון" על כל סביבתה של מצודת-המשטרה. בין ה-שעות 0500 ו-0600 מסר מפקד הגדוד הממוכן למפקד החזית שנמצא לידו כי לפי הערכת-המצב שלו, באין חיל-רגלים בשביל להביא את הפעולה לידי סיום, ולנוכח התקרבות הבוקר, אין עוד תכלית להקריב את השריון. הלה הסכים עם הערכת-המצב. אז פנה המג"ד באלחוט אל מפקד-החטיבה וביקש ממנו רשות לסגת. מאחר שהתברר שגם הזרוע-המזרחית של ההתקפה נכ-שלה — ניתנה הרשות.

ב-31. בשעה 0830, ניתק הגדוד הממוכן, לאחר שסבל אבידות ניכרות, בתוך זה 20 הרוגים, וביניהם מפקד-הפלוגה הפורצת — את המגע האחרון עם האויב, לאחר שרוב הפצועים פונו מן השטח. מצד האויב לא נראתה שום נטיה לרדיפה.

אשר לפניו, דומה שזו הפעם הראשונה שהש-תמשו בשורות צה"ל בשיטה זאת של הכנה להתקפה. ללא כל ספק תרמה חזרה-שלדית זו תרומה חשובה להישגים שהושגו תוך כדי הקרב, מה גם שהמשימה שהוטלה על הגדוד, התקפת-לילה בכוחות-שריון, היתה מורכבת למדי.

בדיוק בשעת האפס עברו שלושת כוחות-המשנה של הזרוע-המערבית את קו-ההתחלה, כשמפקד חזית-ירושלים, האלוף מרכוס, נמצא במפקדה הטקטית של הגדוד הממוכן, שהוקמה ע"י שער מחנה-העצורים בלטרון.

מסעי-ההתקרבות בוצע ללא הפרעה ומתי-אורי-הקרב השונים מתקבל הרושם שהפעם הורגה בגזרה זאת הפתעה מקומית. יחידות הריתוק וההטעיה התחילו לפעול נגד הכפר לטרון והמנזר, ומילאו את תפקידן בי-יעילות.

באותה שעה פרץ הכוח המיועד לחדור אל תוך מצודת-המשטרה את הגדר, כשהסיוע הי-חטיבתי, תוך שיתוף הדוק עם הדרג המסמער, מרכו את אשו על היעד, ומצליח לשתק לזמן מה את תגובת האויב. כוחותינו חדרו לחצר-המש-טרה, החבלנים הכינו מטען חומר-נפץ לפיצוץ הבנין; בו בזמן יורק אחד הלהביורים הגדולים את אשו (האחר — לא פעל).

דוקא אש זאת של הלהביור, שהאירה את הלילה, היא שנתנה, לפי דברי מקור ערבי, אפשרות פעולה לתותחים הנ"ט של הלגיון; על רקע הלהבות שניצתו סביב מצודת המשטרה היוו הזחלים שלנו מטרות בולטות בשבילם.

אם כי כתוצאה מכך הוצאו מכלל-פעולה כלים אחדים של הכוח-המסמער — לא הכריע עדיין הדבר את הקרב בגזרה זו. מכל מקום, עוד בשעה 0300 בערך, מחזיקים הזחלים וה-משוריינים שלנו בחצר המשטרה ובסביבתה, כי שהאויב מתגונן נמרצות באמצעות תותחים נ"ט, נשק אבטומטי ורימוני-יד. אך פיצוץ המצודה לא בוצע, כנראה — היות ובינתיים גפלו רוב אנשי כיתת החבלנים. עתה תלוי היה הכל בי-פעולה מסייעת ומטהרת של חיל-רגלים, אשר נתפוך את הפריצה של הכוח-הממוכן לכיבוש של ממש.

אולם כוח רגלי לא הגיע. על הסיבות לכך קיימים תיאורים מנוגדים, ממקורות שונים, ש-טרם ניתן היה לאמתם. לפי תיאור אחד, הוטל

פלוגה א' של גדוד ש/2 נכנסה ללא התנגדות לכפר דיר-איוב העוזב מתושביו, אולם כשהיא ניסתה, בין השעות 0200 ו-0300 בקירוב, לתפוס את עצם היעד העיקרי, את הרכס של נבי-איוב, אשר מתרומם מעל לכפר, היא נתקלה באש עזה של מקלעים ומרגמות ממוצב מבוצר ומחופר אשר נמצא על רכס זה.

הפלוגה שהיתה בלתי מאומנת עדיין, מור-כבת ברובה מעולים חדשים ואשר זו הפעם הראשונה מאז הקמתה נקראה לביצוע התקפת לילה נגד אויב מאורגן וערוך להגנה, לא היתה מסוגלת להיחמיה על היעד בתנאים האלה — והיא נרתעה, והחלה להסוג אחור. הפעלתו של הסיוע הגדודי כנראה לא היתה מתוכננת-מראש; והיות שזמן קצר לאחר ההתקלות באויב נפל קשרו של מפקד-הפלוגה, ועמו נעלם מכשיר-הקשר היחיד — לא היתה אפשרות לבקש עזרה ממטה הגדוד. במצב זה, כשמחלקותיו מתפזרות והולכות, ויוצאות מתחום שליטתו — החליט מפקד הפלוגה לסגת. מספר מקלענים, וכן קבוצת חיילים מעולי-בולגריה, שהצטיינה כבר קודם לכן, חיפו על הנסיגה, שבשליביה האחרונים סייעו לה המק"בים של הגדוד.

אחר אבידות בשיעור של 9 נעדרים ו-4 פצועים, ולאחר אבדן חלק מנשקה, התרכזה הפלוגה טיפין-טיפין, עד השעה 0500—0600, לסביבות שער-הגיא. שם היא נפגשה עם פלוגה ב' של גדוד ג/2 — כי מפקדת הגדוד נתנה הוראה לנסיגה כללית כבר בשעה 0400.

מה היו הסיבות למתן הוראה זאת?

בה בשעה שפלוגה א' של גדוד ש/2 נעה לעבר דיר-איוב, התקדם הכוח-התוקף השני של הגדוד בשטח קשה, סלעי וזרוע גבעות תלולות, לקראת המשלט 395. בין השעות 0100 ו-0200, כאשר נשמע רעם התותחים בגזרה המערבית של הפעולה, נתקלה פלוגה ב' של גדוד ג/2, לפי דברי אחד המשתתפים, «באש קטלנית ממק"בים ומקלעים, והשטח כולו הוצף רקיטות צבעוניות. לאורן התגלה ואדי אשר הפריד בין אנשי ה- מחלקה הנעה-בראש לבין האויב. הכיתה שצעדה בראש ביקשה להסתער מיד, על-מנת לחסל את האויב ברימונים, אך המ"מ עצר אותם מתוך שיקול שהואדי ישבור את ההסתערות». הפלוגה

מה התרחש אותו לילה בגדוד ג/2? לא יכול להיות ספק בכך שהמשימה שהוטלה על יחידה זאת, לפי לשונה של פקודת-המבצע הנזכרת-לעיל, עלתה בהרבה על כוחה הממשי. משימה זאת חיבה, בעצם, לא רק מסע-התקרבות של יותר מ-3 ק"מ בלילה בשטח קשה, אלא גדולה-מזו: — פריצה למערך-הגנה מאורגן לעומק של 4 ק"מ בערך, תוך כדי כיבוש 4 יעדים עיקריים. וזאת — כאשר הכוח המבצע מורכב משתי פלוגות ותיקות, ופלוגת טירונים (מגדוד ש/2) שלא היתה חלק אורגני של הגדוד, והיא בלתי-מוכרת לפיקודו. ועל קשיי ביצוע אלה שבפניהם עמד גדוד ג/2, יש להוסיף עוד שתי עובדות — האחת, שמתמת הטוח המוגבל של הנשק-התומך החטיבתי והעדר מערכת-קשר מתאימה, כמעט ולא יכול היה הגדוד להסתייע בו. והשנייה, אשר כבר צוינה לעיל, שהידיעות על מערך-האויב בגזרה זו דוקא היו מעורפלות וסתרו אחת את השנייה. סיוור-מפקדים אשר בוצע במשך יום ה-30.5 לא הצליח להבהיר את המצב.

לאורה נתונים האלה ערך מפקד הגדוד את תכנית הפעולה שלו, כשהוא מתכוון ראשית-כל, ללכוד את היעדים דיר-איוב והגבעה 395. התפ"קיד הראשון הוטל על הפלוגה המצורפת של ש/2, התפקיד השני על פלוגה ב' של גדוד ג/2, בו בזמן שפלוגה א' של אותו הגדוד נועדה לשמש בעתודה, והיא היתה צריכה להיות מוצבת ב-חירבת-התולה, כיפה הנמצאת דרומית מכביש לטרון במרחק של ק"מ עד ק"מ וחצי, בערך, מגורות-הפעולה של שתי הפלוגות התוקפות. שם נקבע גם מקום המטה הטקטי של הגדוד ומקום הסיוע-הגדודי.

בשעה 2115, בדיוק לפי לוח-הזמנים, יצא הגדוד מבית-סוסין והגיע בערך בחצות אל הר כביש הראשי לטרון-ירושלים, בסביבות שער-הגיא. בדרכם הם נפגשו עם קבוצת אנשי «הר-אל» הידועה, אשר עשתה, אותו לילה, את דרכה מהרי ירושלים לחולדה. המטה, יחידות-הסיוע ופלוגת-העתודה תפסו את מקומותיהם, כשזו האחרונה מוציאה מחלקה להבטחת איזור-הפעולה לכיוון דרומי, אל משלט שנמצא בקרבת הכביש אל הרטוב.

הפלוגות המיועדות לפעולה עברו. אחרי מנ-

תפסה מחסה, כשניתכת עליה אש אבטומטית ואש מרגמות 2 אינץ', והחלו התיעצויות בין מפקדיה וכן התקשרו עם מטה הגדוד. בסופו של דבר, הוסכם להשאיר את המחלקה שנעה בראש כרתק מול מוצב האויב, בעוד ששתי המחלקות האחרות תנסינה לאגוף את מוצב האויב איגוף ימני עמוק, על-מנת להגיע אליו מן הצפון ולהמנע ממכשול הואדי. תנועה זאת בוצעה, בהצלחה, אולם כאשר הגיע הכוח לשטח הסתערות, נערך בשני גלים זהבין את רימוניו — הגיעה ב-0400 ממטה ה-גדוד פקודת-הנסיגה.

ציונים להתקפה השנייה
אם כי גם בשלב ב' של "מבצע בן-נון", כשלב א', לא הושגה המטרה — בולטים בכ"ז עד-מאוד ההבדלים בין שתי ההתקפות, ובראש-ו ראשונה באשר להישגיהן ולפעלן הטקטי.

בהתקפה הראשונה כמעט שלא הגיעו כוחות-תינו להתמודדות של ממש עם האויב והתקד-מותם נבלמה בראשיתה, ועיקר בעיית המבצע היתה — חילוצם מן המיצר אשר לתוכו נכנסו. לעומת זאת בעת התקפה השנייה חדרו יחידותינו, אם גם באופן זמני, לתוך אחד היעדים העיקריים — משטרת לטרון, והתקרבו עד טווח-הסתערות אל יעד עיקרי אחר — משלט 395.

הישגים אלה הנם תוצאה של שיפורים ניכרים בכשרת הביצוע, הבולטים בכל פרטי הפעולה: הדיוק הרב יחסית בלוח הזמנים וב-תיאום הן בין שתי הזרועות של ההתקפה והן בין יחידות-המשנה אשר בכל זרוע; יכולת-הפעולה של הגדוד הממוכן אפילו בלילה; שי-תוף-הפעולה היעיל בין גדוד זה לבין הסיוע-החטיבתי.

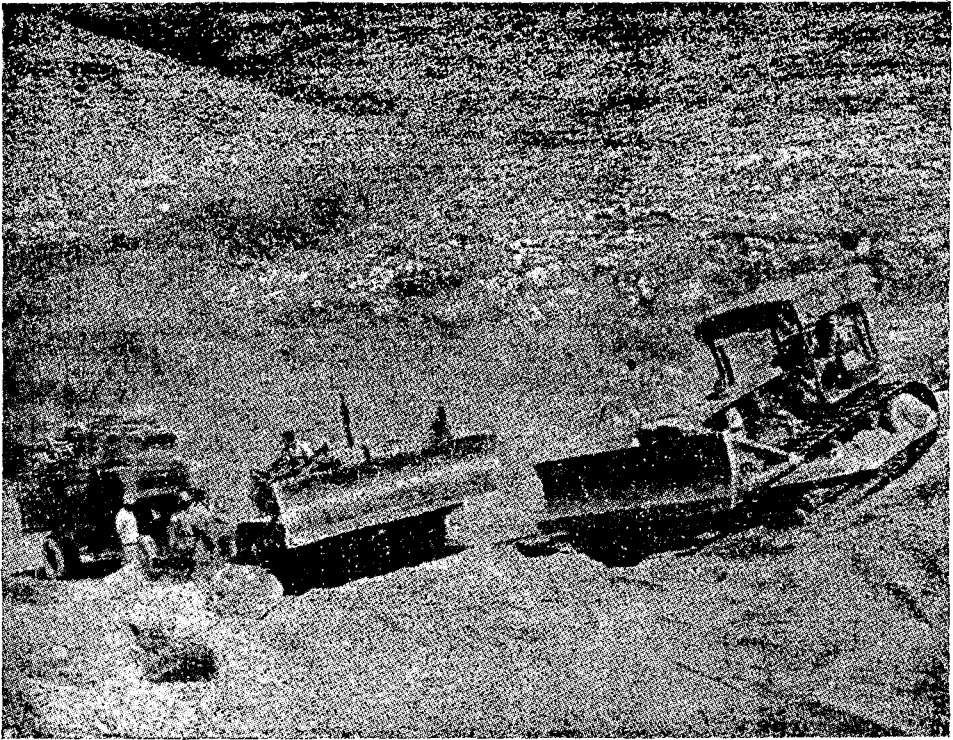
התקדמות זו הושגה על אף העובדה שה-חולשות היסודיות של חטיבה "שבע" היו עדיין, בהכרח, בתוקפן, ועל אף הזעזוע הפיסי והנפשי של הכשלון הראשון, לכן יש לוקוף אותה, ללא-ספק, על חשבון המאמצים של פיקוד החטיבה ופיקוד יחידותיה, אשר הושקעו במשך השעות הקצרה שבין שתי התקפות. מאמצים אלה ניכרו גם ברמת עבודת-המטה של החטיבה. התקדמות זאת יש לציין לא רק בשטח המודיעין אלא גם בעצם תכנון המבצע. תכנון זה היה הפעם יסודי, מפורט ומקיף יותר מאשר בפעם הקודמת. נק-בעים שני צירים להתקפה; אמנם, אחד מהם שוב מכיוון דרום-מערב (המבטיח סיכויים מ-צומצמים יותר) אולם הציר השני הנו מכיוון

את התחלטה הזאת קיבל המג"ד על פי הער-כת-המצב הבהא; ההתקפה על דיר-אויב נכשלה, ומשלט-המפתח — רכס בני-אויב — נשאר בידי האויב. אילו היתה אפילו הפלוגה השנייה מצליחה בביצוע המשימה, והיתה כובשת את ה"כיפה 395 — הרי היתה נשאת לחוצה בין שני מוצבים של ה"לגיון" — ממזרח (גבעה 377) וממערב ("רכס הנביא"). יתר על כן, היות ומאז התקלות הראשונה של פלוגה ב' באויב ועד לסיום תנועת-האיגוף שלה עברה מרבית הלילה — לא היה כמעט ספק שהיא תאלץ, במקרה, שתלכוד את היעד, להתבסס עליו כבר לאור הבוקר, כשהיא מבודדת בתוך מערך-ההגנה הבלתי-מעורער של הלגיון ונתונה לאש צולבת מכל הצדדים. לנוכח שיקולים אלה נראית פקודת-הנסיגה כמוצדקת. הנסיגה בוצעה ע"י פלוגה ב', כשהיא נושאת עמה את ששת נפגעייה, בסדר ובמשמעת, ובנתיב השונה מזה בו ביצעה את מסע-ההתקרבות.

בשעה 0600 היה רובו של הגדוד מרוכז שוב בקו-ההתחלה שלו, והמשיך את נסיגתו למרחב-הפעולה של "הראל".

מתוך מעוז

באותו לילה בו יצאה חטיבה "שבע" לביצוע שלב ב' של "מבצע בן-נון", עלתה בנתיב הרים שיירה ראשונה של 10 גיפים שנשאה מרצועת-החוף אל הרי יהודה מטען של נשק-מסיע ותח-מושת. שיירה זאת אמנם לא הגיעה לתעודתה; לפני הקטע האחרון של הדרך הקשה התהפך אחד מכלי-הרכב, ואור-הבוקר אילץ את השיירה לחזור. אולם ביום המחרת, ב-1 ביוני, פילס לו גיפ בודד, בו נסעו קציני-המבצעים וקציני-המודיעין של החטיבת-הפלמ"ח "הראל", דרך מן ההרים אל חולדה; ומפקדים אלה הצליחו ל-הוליד בלילה שבין ה-1 וה-2 ביוני שיירה של

פריצת „דרך-בורמה“

הערכה זו, ניסה לנהל מעין שני מאמצים עיקריים בעת-זבעונה אחת. זוהי, אולי, הסיבה מדוע חולקו הכוחות „שזה-בשזה“ בין זרועות, אולם באופן בלתי תכליתי מבחינת המבצע.

אמצעי-הלחימה המסייעים (השריון, התותחים והמרגמות-הכבדות) במידה שעמדו לרשות ה-חטיבה, הוקצו לזרוע המערבית. ללא חיל-רגלים שיהא בעל עצמה מספקת ומאומן די הצורך בשיתוף-פעולה עם כוח ממוכן, ואילו בגזרה המזרחית הוצב הכוח הרגלי היחידי בעל כושר-קרב רציני ללא תמיכה ראויה.

אפילו בעצמתה המוגבלת אז, במספר ובי-חימוש, של חטיבה „שבע“, נראה שניתן היה לקבוע מאמץ עיקרי תכליתי במידת-מה, אילו בוצעו פעולות ההסחה וההטרדה באמצעות כוחות קטנים ברוב הקטעים של המתחם, כדי לקבץ את האגרוף הגדול ביותר למהלומה מכרעת בר-קטע מסוים אחד בלבד.

עוד עקרון מלחמה חשוב אחד בו לא התחשב תכנון המבצע די צורכו, הוא — התאמת המטרה לאמצעים. הדבר בולט כבר בפיוור הכללי של

מזרח, משם מקוים מתכנני המבצע לאגוף את העמדות העיקריות של האויב איגוף עמוק. אם בהתקפה הראשונה כמעט ואי-אפשר לק-בוע את השפעת השגיאות הטקטיות על מהלכה, והנה יותר בחינת תהליך בלתי נמנע אשר הת-היה כאשר הגוף המבצע הועמד לפתע בפני מצב שלא ציפה לו ובפני משימה שלא היה נכון לה — מתבלטות בהתקפה השניה, על רקע המעלות-היחסיות של תכנונה, גם מגרעותיה.

נקודת-התורפה הראשונה טמונה בכך, ש-עבודת-המודיעין, על אף שיפורה, היתה בלתי מושלמת. לא עלה בידה לזהות את מערך האויב בכללותו, וביחוד היתה חסרת ידיעה על הצבתו של הגדוד-השני של הלגיון, בגזרה המזרחית של מתחם לטרון.

הדבר נתן, ללא-ספק, את אותותיו בקו-הפעולה הטקטיים שאת ליקויים העיקריים יש לר-אות באי-קביעת מאמץ עיקרי לכלל ההתקפה.

מתקבל הרושם שמטה החטיבה העריך, מצד אחד, ולא בצדק, שהגזרה המזרחית היא המקום החלש במערך האויב, אולם מאידך-גיסא, למרות

יעקב זאנג (יקי)

מפקד פלוגת החילים שפרצה למשטרה לטרון ב-30.5.48.
נפל בנסיגה בשעת הוצאת פצועים.

דרושים כדי לפצח אגוז כה קשה כמתחם מאורגן של שני גדודים סדירים, הנתמכים ע"י מספר רב של כלי-סיוע בינוניים וארטילריה. בסיכום אפשר לומר, שלמרות כשלון טקטי שני זה — שוב באו בעקבות המבצע תוצאות אופרטיביות חיוביות, כשלבים במילוי המשימה האסטרטגית הסופית.

אם בהמשכו של שלב א' של "מבצע בן-נון" נתפסו מקומות-המפתח בקטע העיקרי בדרך החדשה, העתידה להנצח, אל ירושלים — בא שלב ב' של המבצע וביסס את שליטתו בשטח סביב עורק זה. האויב אמנם הצליח בקרב-הגנה, אולם הוא ניהל קרב זה בצורה סטטית, בלי שניסה לנצל הישגיו. היוזמה האופרטיבית, אף כי לא הוכתרה בשום הצלחות טקטיות, נשארה בידינו. ואולי לא נגזים אם נאמר, שבמידה רבה הודות ליוזמה זאת סגרו יחידות הלגיון את עצמן במתחמק, בלי לגלות מאמץ רציני להפריע ליצירתה של "דרך-בורמה".

זה היה ההישג האופרטיבי הממשי שלנו. יתכן כי היה בצדו גם הישג שני, אם כי כיום — כשאנו יודעים על מגמותיו ועצמתו של האויב יותר מכפי שידענו אז — יראה אולי כהישג מדומה. הישג זה התבטא בכך, שאם היו ללגיון בזמן ההוא תכניות תוקפניות ושאיפה להתחבר עם הכוחות המצריים, ע"י שינועו לעברו, כפי ש"העריך זאת בשעתו אגף-המבצעים (ולפי ידיעתנו היום הלגיון ביקש זאת מבעל-בריתו) — אין ספק ש"מבצע בן-נון" שלב ב' הכריחו להסיח את דעתו מתכניות אלה.

העצמה המועטת של החטיבה לשתי זרועות, הפועלות כמעט לגמרי עצמאית ותוך שיתוף-פעולה טקטי רופף במקצת. אי ההתחשבות ב"עקרון האמור ניכרת עוד יותר בניסוח המשימה לזרוע המזרחית — כשעל גדוד בעל שלוש פלוגות קטנות, שאחת מהן אינה משתייכת אורגנית לאותו גדוד והיא בלתי מאומנת, מוטל תפקיד שבהתאם ללשונה של פקודת-המבצע יכול להתפרש כמאמץ-עיקרי.

תופעה זו של חוסר ריכוז-הכוח, ושל תקלות ביכולת שליטה ותגובה של הפיקוד שנבעו ממנה, נתגלתה לא רק ברמה של החטיבה אלא חזרה ונשנתה אף ברמת יחידות-המשנה שלה. אם לכוח המערבי — הגדוד הממוכן לא היתה אולי ברירה — לפי תנאי השטח ומערך-האויב — מאשר להתפצל ל-3 צוותים-פעולה, קשה ב"כ"ו למצוא הצדקה טקטית להערכות והקצאת כוחות למשימות, כפי שנעשו ע"י הפיקוד של גדוד ג/2.

אם גם, כפי שכבר הוזכר, הוראת-הנסיגה שניתנה ע"י פיקוד זה היתה מוצדקת לגמרי ב"מצב כפי שנתגבש, הרי מותר להטיל ספק האם אמנם היה הכרח שמצב כזה אכן ינצר. אין אמנם ספק כי כלל המשימה שהוטלה על הגדוד עלתה בהרבה על מידת-כוחו, אך מאידך-גיסא, אין זה מן הנמנע שאולי יכול היה לכבוש את היעדים הראשונים שנקבעו לו, אילו לא פיצול-היתר של הכוח, ריחוק מטה-הגדוד וה"סיוע-הגדודי מאזור-הפעולה הממשי, השארת אחת הפלוגות הותיקות — היינה, מהצית הכוח היעיל — בעתודה, הטלת תפקיד קשה-למדי על היחידה שלא היתה חלק אורגני של הגדוד ה"פועל, ואף בלתי מאומנת — הפלוגה מגדוד ש/2.

לא ננסה לעשות את חשבון-לאחר-המעשה, החשבון של "אילו", בזכרנו את דברי קלאוזביץ ש"במלחמה — נודעת השפעה מכרעת לעיבודות על הלגיון". אולם דומה כי לא נטעה אם נאמר, ולתנאים ללא-ספור, שאי-אפשר להעלותם מראש שגם המנעות מן השגיאות שמנינו — ספק אם יכלה לשנות בהרבה את תוצאותיו של "מבצע בן-נון". שלב ב'. תוצאות אלו שוב נקבעו, ב"ראש-זראשונה, ע"י יחסי הכוחות, ע"י העדיפות הקיימת ונמשכת של האויב בעצמת-האש, מספר, הכנה-ואימוץ, ביצור — והתאחוות בשטח, כוחנו המצומצם, המלוקט מגופי-משנה שונים (וזאת — אפילו גם בחון הגדודים הפועלים), היה גם הפעם מחוסר אמצעים, עצמה ואיכות כאלה שהיו

מבצע "יורם"

(ההתקפה השלישית על לטרון, 8-9 ביוני 1948)

רגע המתאים להם. להפסקת-אש — כלום תוכל ישראל הקטנה והצעירה לסרב? — זה היה חשבונם של רוקמי המזימות.

מול סכנה זאת עמד בפני הפיקוד-העליון ההכרח להעריך את המצב בחזיתות השונות ולכוון את המהלכים בהן.

שוב לא ניתן היה לפיקוד העליון לבסס את תכניותיו והחלטותיו אלא כמעט אך ורק על ניתוח ה"אפשרויות הפתוחות" של האויב, ב"העדר ידיעות מדויקות-יותר על אודות כוחותיו וכונותיו. בהתאם לנתונים (המוגבלים והבלתי-מספיקים, כפי שאנו יודעים היום) שעליהם התבסס ניתוח זה, הופיעו כסכנות בלתי-אמצעיות הריכוז המצרי באשדוד, מצד אחד, והריכוז העיראקי ב"משולש" — מן הצד השני, כי היה בשנים אלה כדי להוות "אגרופים" ל"התקפה-רבתי נגד השטח-החיוני האסטרטגי של המדינה שברצועת-החוף. בהתאם לכך ניתנו הוראות להנחית מהלומות הסחה ושיבוש על שני הריכוזים האלה, שמגמתן העיקרית — למנוע מן האויב ליטול את היזמה האופנסיבית לידיו וליצור מאמץ-עיקרי ב"תכלית, כפי שכבר הוזכר מספר פעמים קודם לכן. עריכת ההתקפה על אשדוד הוטלה על כוח המורכב מחטיבת "גבעתי" וחטיבת "הנגב" והיא בוצעה ב"2-3 ביוני ו" אילו ההתקפה על "המשולש" הוטלה על כוח המורכב מחטיבות "כרמלי" ו"גולני", אשר התקדם ב"3-4 ביוני לעבר ג'נין, בעוד שחטיבת "אלכסנדרוני" היתה צריכה לסייע למאמץ זה ע"י לחץ בכיוון טול-כרם.

בגזרות האחרות, ה"שקטות" באופן יחסי, של חזית הצפון הוצבו כוחות "גולני" בקרי-הירדן ובגליל התחתון, גדוד של "כרמלי" בגליל ה"מערבי, וחטיבת "עודד" — אשר היתה אף היא, בדומה ל"שבוע", חטיבה חדשה המוקמת ומתהווה עדיין — בגליל הצפון-מזרחי. באותו המרחב נמ

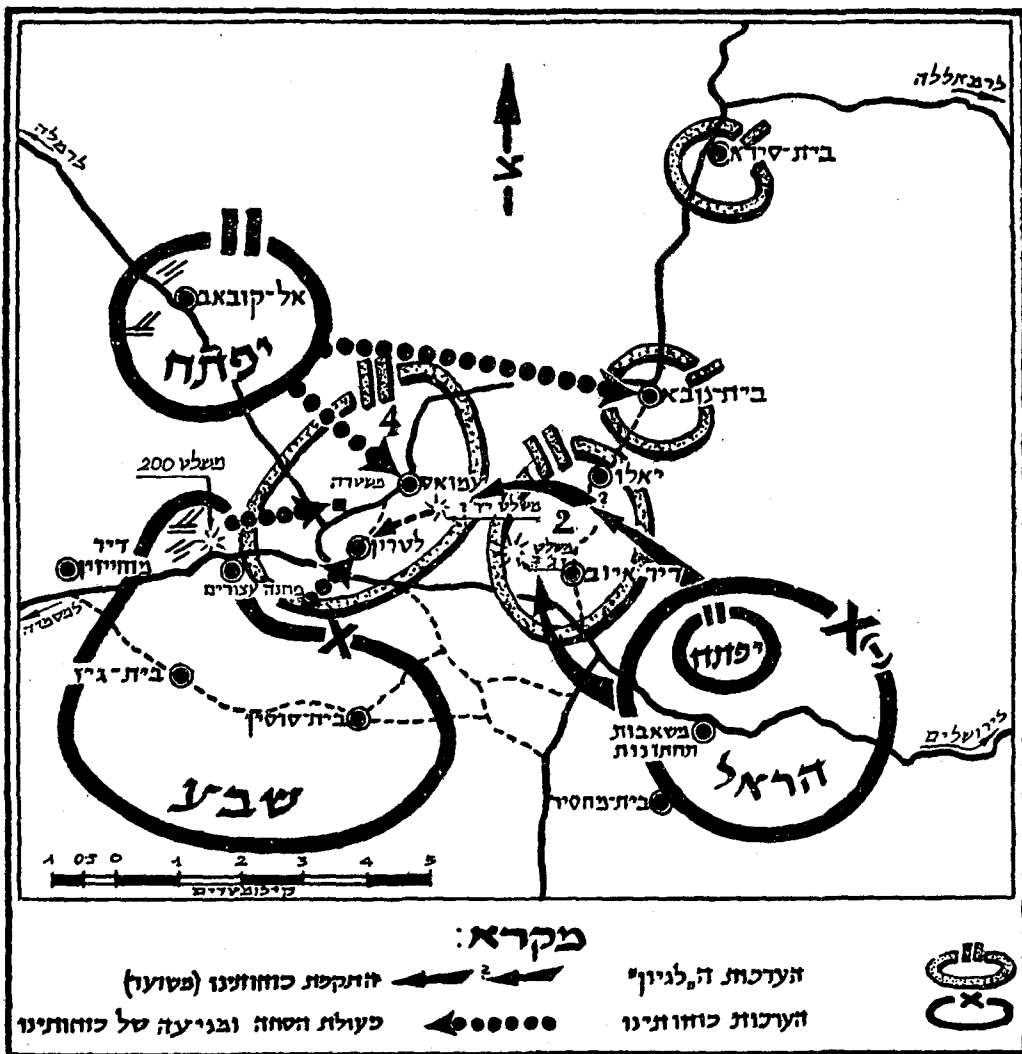
הרקע האופרטיבי

הפוגה — סיכויים ופסגות

בעוד מדינת ישראל עומדת על נפשה כחזית-תות-המלחמה השונת, היא נאלצת גם להאבק נגד מזימות המתרקמות נגדה בזירה המדינית. הגורמים העוינים אשר קיוו באמצעות פלישת צבאות ערב לחסל את המדינה ה"צעירה", במשך עשרה עד ארבעה-עשר יום (כפי שהעריכו מומחים צבאיים שלהם) נ"אלצו להודות שתקוותיהם נתבדו, ושוב ניסו להשיג את מטרתם באמצעים פוליטיים. הצו להפסקת האש, אשר יצא בימים ה"אחרונים של חודש מאי מטעם מועצת-הבטחון של האומות-המאוחדות, לא רק ביטא דאגה כנה של חלק מחברי המועצה להשכנת שלום, אלא נבע גם מיזמתם של אחרים אשר קיוו להפוך את ההפוגה לנשק נגד ישראל, לאחר שנשק-המלחמה לא הביא לידי התוצאות הרצויות.

בעוד שממשלת ישראל הודיעה ב"16 שהיא מוכנה לצית להוראת האו"ם, בתנאי שזו תחייב גם את הצד השני שומה היתה אז על ה"הנהגה האסטרטגית והפיקוד האופרטיבי ל"הפנות את תשומת לבם לחזיון זה, שדומה ונתחולל אז לראשונה בהיסטוריה הצבאית, והוא — שהקצב ולוח הזמנים של פעולות-המלחמה יקבעו על-ידי גורמי-חוץ, אשר אי-נם, לכאורה, צד בהאבקות.

ההנהגה האסטרטגית והפיקוד האופרטיבי גם יחד נאלצו להביא בחשבון שיתכן כי צבאות ערב ירכזו את כל כוחם למאמץ קצר אולם רב-עצמה כדי ליצור מספר עובדות, אסטרטגיות-מדיניות, כשיש להן יסוד-מה לבטוח בכך כי הכרזת הפוגה תכוא אותה שעה, כשעובדות אלה תהיינה כגדר עובדות מוגמרות, ולפני שמהלכי-הנגד שלנו יהיו עשויים לשנותן, אם הערבים יסכימו. ב"

מבצע "יורם" (תרשים סכמתי)

ירושלים יותר מאשר 9.5 טון קמח ו-1300 גלון בניזון ביום.

לאחר כשלוש התקפה השניה על לטרון היה גורלה של המערכה על ירושלים תלוי שוב בתוצאות תחרות-המירוץ בין התקדמות העבודה ב"דרך-בורמה" לבין קצב החמרת מצב-האספקה בתוך העיר.

מאז יצא צו הפסקת-האש של מועצת הבטחון וישראל הסכימה לצית לו, עמדה בפני הפיקוד העליון שאלה חמורה — מה יקרה באם גם ה-אויב יקבל את הקריאה להפוגה, ו-דרך-בורמה לא תהיה אותה-שעה אלא נתיב לגיפים ולכהמות-משא כלכד? אז, בהיעדר עורק אלטרנטיבי בעל יכולת, תהפך הכיתה, על 100.000 תושביה, למעין בני-תערובות, ה-נתונים לחסדי ה"לגיון" המחזיק בעמדות-לטרון החוסמות את הדרך. — כל הקרבנות והמאמצים יהיו לשוא והמערכה על ירוש-לים תהיה למעשה אבודה.

ברור, איפוא, שבמסגרת התכנית האופרטי-בית הכללית, שנועדה למנוע קביעת-עובדות מוגמרות לרעתנו עם הכרות ההפוגה, הוקדשה תשומת-לב יתרה לחזית ירושלים.

לנוכח הנתונים שצינו לעיל לא היתה לגבי חזית זאת ברירה אחרת מאשר: להגביר את עצמת העבודה ב"דרך-בורמה", את היקפה ו-קצבה — ובעת-יבוענה אחת לנסות עוד פעם לסלק את מצודת-האויב החוסמת את העורק הראשי.

כבר באותו יום ממש בו נערכה חטיבה "שבע" להתקפה המחודשת על לטרון, שקל ה-פיקוד-העליון מה צעדים לנקוט בהם באם גם נסיון זה לא יוכתר בהצלחה.

פיכין מחושב

ההנהגה האסטרטגית והפיקוד האופר-טיבי נתקלו עתה מחדש בחישוביהם באותו מכשול חמור עצמו — המחסור בכוחות, ו-העדר עתודה בלתי-מרוחקת.

אין צורך בהסבר מיוחד לכך שלאחר "מבצע בן-גורן" שלב ב' לא היתה חטיבה "שבע" מסוגלת למאמץ תוקפני נוסף; ולפיכך הוטל עליה תפ-קיד הגנתי, אם כי קשה למדי ורב-מימדים: הבטחת "דרך-בורמה" והעובדים עליה. גדוד 2/2, לאחר שתרגם אף הוא את תרומתו למשימה זו, וחזר ב-5.6 לחטיבת-האם "גבעתי", שבאותם

צאה, כפי שכבר הוזכר, חטיבת פלמ"ח "יפתח", ששימשה באותם הימים עתודה למקרה שתתלקח שוב החזית הסורית, או זו שבגליל המרכזי, והיא מילאה מעין תפקיד של הבטחת העורף-האופרטיבי למאמץ (של "כרמלי" ו"גולני") ה-מכוון כלפי ה"משולש" הצפוני.

נקודת-תורפה שלישית במערכת האסטר-טגית שלנו היתה חזית ירושלים, שהסכ-נות העוללות לנבוע שם מקביעת-עובדות-מוגמרות ומהכרזה פתאומית של הפוגה, היו אולי חמורות עוד יותר מאשר כחזיתות האחרות.

דרך-בורמה עדיין אינה פתרון לבעיה הלוגיסטית של ירושלים

בימים שבין ה-28 במאי וה-2 ביוני לא זו בלבד שנוצרו, עקב שתי התקפות של חטיבה "שבע" על לטרון, התנאים הטקטיים המוקדמים לפיתוח עורק אלטרנטיבי אל ירושלים, כי אם, ע"י העבודות הראשונות לסלילה הממשית של עורק זה, נתאפשרה כבר תנועה פחות-אוריותר חפשית של יחידות צבא, וכן של משלוחי חימוש ותחמושת בכמויות לא-מבוטלות, מאזור-החוף אל הבירה. להעברת משלוחים אלה הספיקו אותם אמצעי-התובלה שאפשר היה להשתמש בהם ב-מצב ההנדסי של הדרך באותם הימים — גיפים, גמלים, פרות, סבלים.

לעומת זאת, בלתי אפשרי היה לספק בעזרת אמצעים אלה ובהיקפם הקיים את צרכי 100.000 תושבי ירושלים במזון ובדלק. כל עוד לא יוכלנו לפתוח לתנועה את הכביש הראשי, היה לבעיה זו רק פתרון אחד ויחיד, והוא — סלילת כביש חדש, אשר בו תוכלנה לעבור מכוניות-משא גדור-לות.

על מלוא חומרת המצב ניתן למצוא עדות במברקים מן המושל הצבאי של הבירה, ד"ר ג'וזף, ב-4.6 הוא מודיע: "בהקטנת המנה נצליח לחלק לחם עד יום ששי. איננו רוצים לסמוך על נסים, אבקשך להורות שיתחילו לשלוח קמח ב-כל דרך שאפשר. מינימום — 17 טון ליום...". וב-6.6 — "נאלץ להוריד את מנת הלחם עד 166 גרם לנפש. מה החלטתכם בדבר משלוח מידי של קמח? עוד ב-10 ביוני, יום לפני שההפוגה נכנסה לתוקפה, ושעה שסלילת ה-כביש טרם הושלמה, לא הצלחנו להעלות ל-

בקרב זה אשר כשלעצמו הנו אחד ממבצעי המופת של המלחמה, מבחינת מקוריות התכנון ואופן התמרון, נתגלה שכוחות האויב בגזרה זאת חלשים הנם, וברובם בלתי-סדירים, ושהצבא הלבנוני אינו מגלה נטיה ליוזמה ניכרת.

כן שקט גם האויב הסורי — שבצד המזרחי של „אצבע הגליל“ ובכל יתר הגזרות בהן הוא מוצב — מאז המהלומה שקיבל במערכה על הדגניות ב־20 בחודש, והיה מקום להניח כי עדיין מלקק הוא את פצעיו, אם כי לא היו ידיעות ברורות ומפורטות על מצבו ותכניותיו. על הפיקוד העליון היה לבחור: להבטיח במידה האפשרית הרבה ביותר את גזרת הגליל-המזרחי — לעומת אפשרות של כשלונו, לא טקטי אלא אסטרטגי, בחזית ירושלים; או להשאיר את ההגנה על „אצבע הגליל“ בידי חטיבת „עודד“ החדשה, (נוסף על חיל-המשמר של ה־ישובים) — שבדומה לחטיבה „שבע“ היתה בלתי-מגובשת ורפויה ארגון עדיין — כדי ליצור מחטיבת „יפתח“ אגרוף אשר ינסה בשלישית לפרוץ מעבר בעורק הראשי לבירה, עם כל הסיכון הכרוך בהחלטה מעין-זו.

ושבו קיבלה על עצמה ההנהגה האסטרטגית, תוך הסתייגויות של הפיקוד האופרטיבי, את ההכרעה הכבדה. היא צייתה להעביר את הבריגדה הפלמ"חית לחזית ירושלים.

העברת חטיבת „יפתח“ ומסיבותיה

החלטה זאת נתקבלה באופן עקרוני עוד לפני ההתקפה השנייה של חטיבה „שבע“, אם כי ה־פיקוד האופרטיבי התכוון או להעביר מן הגליל רק את מפקדת „יפתח“ ואחד מגדודיה, ואף זאת רק כעבור ימים מספר. ב־30 נשלחה פקודת-התראה לחטיבה על כוונה זאת, אבל יחד עם זאת הוטל עליה לבצע מספר התקפות-הסחה, הן בגזרה הסורית והן בגזרה הלבנונית, כדי ל־הרתיע את האויב מנקיטת יזמה בחזית זאת. אולם, השתלשלות העניינים ב־24 השעות שלאחר-זאת אילצה את הפיקוד-האופרטיבי ל־שנות את תכניתו ואת לוח-הזמנים שלו, גם ההתקפה השנייה של חטיבה „שבע“ לא נשאה את הפרי המקווה. התרבו השמועות בדבר אפ־שרות של הכרזת הפוגה ב־2 או ב־3 ביוני, כל מוסדות-הפיקוד העליונים העריכו לכן שכדי לשנות את המצב בחזית ירושלים, בטרם תק-

הימים עמדה במלוא תנופת מערכת-הבלימה נגד זפולש המצרי.

את מצבה של חטיבת פלמ"ח „הראל“ מבהיר מברק מאותם הימים: „מצבת כוחותינו — גדוד מס' 1: פלוגת-מטה, שתי פלוגות, ופלוגת טירור נים, גדוד מס' 2: פלוגת מטה, 3 פלוגות טירור נים, שתי פלוגות רתוקות למשלטים...“.

לפיכך לא בא בחשבון להטיל על העוצבות המוצבות בגזרה את התפקיד של התקפה נוספת על מתחם לטרון, מה גם שהנתונים להתקפה זו היו עוד קשים יותר מאשר בפעמים הקודמות. סיכוי להפתעה כמעט שלא קיים עוד, בו בזמן שיחידות הלגיון אמנם רותקו למתחמן ע"י ה־מבצעים של חטיבה „שבע“, אם כי לא סבלו אבידות ניכרות.

בשיקולי היה הפיקוד העליון צריך להביא בחשבון לא רק את המצב בכל החזיתות אלא גם את המצב הכללי של כוח האדם, וזה לא הש־תפר בהרבה בהשוואה למה שהיה קיים ב־15 במאי. אמנם מספר המגויסים גדל מאז בערך בשליש, אבל גידול זה לא התבטא בתגבורת ניכרת לעוצבות הלוחמות. למספר הטוראים ו־המפקדים אשר היו במסגרתן עם התחלת הפלי־שה נוספו עד תחילת יוני רק כ־20%. ומרוב כוח האדם הנה נוצרו שתי החטיבות החדשות „שבע“ ו־„עודד“ וכן הגרעין לחטיבת „הזקן“.

כל הגופים הקרביים, דל־עצמה כמו שהם, צמודים, איפוא, לאור המצב האופרטיבי, למרחבי הפעולה שלהם, עומדים בעיצומם של קרבות קשים, או ניצבים מול איומים ממשיים.

על־מנת לקבץ אגרוף בעל איכות שתהלוך את קשי המשימה של התקפה על לטרון ובעל העצמה המינימלית לפחות, צריך היה הפיקוד העליון להכריע עתה את אחת ההכרעות החמורות ביותר הנופלות בחלקו של דרג זה במלחמה בכלל — לסכן במחושב חזית אחת כדי למנוע סכנה גדולה עוד יותר בחזית אחרת.

מכל מרחבי-הפעולה היה הגליל-המזרחי ב־מצב המובטח ביותר, באופי יחסי (והדגש מושם על „יחסי“), וזה כמידה רבה הודות למבצעים הקודמים של הכוח הנלחם שם — חטיבת „יפתח“. עוד ב־29 במאי השלימה חטיבת „יפתח“ את שרשרת הקרבות הקודמים שלה ע"י כיבוש השער לגליל-הצפון-מזרחי ממערב — מלכיה.

האויב

פיקוד "הלגיון הערבי" לא שינה גם בימים הללו את התפיסה האסטרטגית והאופרטיבית הרורה שהיתה לו מהתחלת המלחמה. והיא ש-מאמצו-העיקרי צריך להיות מכוון להשתלטות על ירושלים העברית, לניתוק הכביש הראשי אליה, ולהחזקת בסיס מוצק בחלק הדרומי של ה"משולש".

הדבקות בתפיסה זו שבה נקט מלכתחילה נבעה מהערכה מציאותית קרה של עצמת ה"לגיון" ויכולתו, ושעל פיה סירבה המפקדה הירדנית להתפתות למבצעים הרפתקניים שלמעלה מן הכוח שלרשותה. אשר היו מביאים למתיחת מערך יחידותיה יתר-על-המידה. הלך-מחשבה מעשי זה של פיקוד ה"לגיון" עומד בניגוד בולט לזה ששרר במפקדות הערביות האחרות, ובפרט בזו של הצבא המצרי; אם כי לא-מן-הנמנע כי לפחות בחלקו נבע זה מתקוותיה של ההנהגה המדינית הירדנית שתוכה, בסופו של דבר, ב-עזרת בני בריתה האנגליים, ע"י לחץ מדיני, לכיבושים אשר חרבה תקצר מלהשיגם.

מאידך-גיסא, היה לתפיסה זו של הפיקוד הירדני גם צד שלילי מבחינת המחשבה ה-אופרטיבית הכללית: — התבלטו בה חוסר גמי-שות, העדר יכולת לנצל יתרונות אשר בידו, ולו גם לצורך תמרון מסיח ואיום מטעה בלבד.

לא נוצלה, לאורחי-פעולה מעין אלה, ה-עמדה המרכזית של לוד ורמלה, שאנו מצדנו ראינו אותה בצדק כעמדת-זינוק כלפי נקודות-המפתח שלנו. בשתי הערים האלו הוצבו כוחות מקומיים בלבד, וכאשר בימים הראשונים של יוני שיגר לשם ה"לגיון" יחידה מסוימת — עצמתה בלבד (שתי מחלקות רגלים ומחלקת משוריינים) העידה על כך שהיא נשלחה יותר לשם הופעה הפגנתית מאשר לפעולה ממשית. גם בגורת לטרון עצמה לא ניסה הלגיון, אף אחרי ההצלחה ההגנתית השניה שלו, ליטול את היוזמה לידיו. בתקופה שבין ה-4 וה-7 ביוני, נשלחו פטרולים אחדים לכיוון "דרך-בורמה", לשם מארבים ולרוע מוקשים. פעולות אלו אמנם הגבירו את העירנות של יחידותינו והעלו בפני הפיקוד-העליון שלנו ביתר דחיפות את הסכנות הצפויות לנתיב החדש וחיוקו אותו כנטייתו לנסות פעם נוספת לשחרר את העורק

בענה עובדות-מוגמרות ע"י הכרזה פתאומית של ההפוגה, יש לפעול במהירות, ובעצמה גדולה ככל האפשר. נוסף על כך הושפעו שיקוליהם באותם הימים ע"י האפשרות שכבר צוינה לעיל, והיא — מאמץ כללי של האויב, הן המצרי והן העיראקי, להשיג הישגים מכריעים בשטח ה-אסטרטגי החיוני של המדינה — רצועת-החוף — לפני הכנס ההפוגה לתוקפה. אפשרות זאת חייבה גם היא שימצא כוח מרוכז, ובעל איכות לוחמת גבוהה, קרוב אל מרחבי-המוקד — גם אם היה הכרח לסכן בשל כך את כושר העמידה שלנו בגליל העליון.

מתוך כל השיקולים הללו הוצאה לבסוף ה-הוראה לחטיבת "יפתח" להגיע בשלמותה לא יאחר מן האחד ביוני, לבסיס בסביבות תל-אביב. כתוצאה מכך בוצעו העברת החטיבה — וכן מסירת הפיקוד, המשלטים וסוגי ציוד שונים לידי חטיבת "עודד" — בחפז, ולא בלי תקלות מנהלתיות. ולא זו בלבד, אלא שיחידות מסוימות של "יפתח" אף החלו בתנועתן לחזית החדשה, שעות ספורות בלבד לאחר שחזרו מפעולת-הסחה נגד בניאס ושבגורה הסורית (בסמוך אל ה"תפר" שבינה לבין הגזרה הלבנונית).

גדודי "יפתח" הגיעו, איפוא, לבסיסהם ה-חדשים רק במשך ה-2 וה-3 ביוני, כשהם וקוקים, לאחר מאמצי השבועות האחרונים, להתארגנות ולהשלמת הציוד. יתר על כן, כתוצאה מהחפז בהעברת החטיבה, זיתכן גם עקב ליקויים אר-גוניים, נעו שדרותיהם הממונעות בדרכי הגליל, דרומה, לאור היום, ולא מן-הנמנע הוא שהתכונה הזאת נתגלתה לתצפיות הצבא הסורי, והשפיעה על החלטת המפקדה של אותו צבא לפתוח ב-התקפה-רבתי דוקא בגליל המזרחי, ימים מועטים לאחר מכן, ב-5.6.

עד הגיע כל יחידות "יפתח" לבסיסם החדש שבסביבות תל-אביב, התברר לחלוטין שאין ה-ערבים מסכימים עדיין להפוגה. כן גם הסתבר, כפי שכבר הוזכר לעיל, שהתקפות ההסחה וה-ריתוק שלנו נגד העיראקים והמצרים השיגו את מטרתן, בעוד שחזית ירושלים נשארה נקודת-התורפה האסטרטגית העיקרית.

בהתאם לכך הוצבה "יפתח" ב-3 ביוני ב-מרחבי-הפעולה של חטיבה "שבע", כדי להתכונן להתקפה השלישית על מתחם ה"לגיון" בלטרון, אשר כונתה, מבצע יורם.

הראשי. אולם הלגיון לא עשה כל מאמץ תקיף להפריע בעבודה ב"דרך-בורמה". לעומת העדר היוזמה מצד הלגיון כלפי עורק חדש זה אשר עסקנו בפיתוחו — אולי מתוך חוסר ידיעה ברורה על טיבו ואפשרויותיו — דבק כמקודם בהחלטתו לקיים את המתחם-החוסם שעל הכביש הראשי. גם עתה לא שוגו באופן ניכר עצמתו והערכותו במתחם-לטרון. שני הי גודורים, על הנשק המסייע שלהם והארטילריה התומכת, נשארו מוצבים בו, נאחזו והאחוזת-יתר בקרקע. העמיקו את חפירותיהם ושכללו את צמדותיהם.

כוחותינו

כוחו לעריכת מבצע "יורם" נקבעו שתי חטיבות פלמ"ח — "הראל" ו"יפתח" — כש-מפקדה של "יפתח", אשר עמד אז גם בראשו של חיל-המחץ כולו, מנצח באופן בלתי-אמצעי על הפעולה. לכאורה עלתה, איפוא העצמה ש-הוטלה להתקפה השלישית על לטרון, הן מבחינת המספר והן מבחינת האיכות, באופן ניכר על אלו של ההתקפות הקודמות.

אולם, כדי לקבל תמונה מציאותית על כושרי הפעולה האמתי של אותו אגרוף אשר התארגן לקראת מבצע "יורם" עלינו להתבונן התבוננות-יתר בדמותו ובמצבן של אותן שתי חטיבות הפלמ"ח בימים הראשונים של יוני.

חטיבת "פלמ"ח"-"יפתח" כללה את הגדודים הראשון והשלישי, מסגרות ותיקות של החיל, שרוב חבריהן בני משקים או הכשרות-מגויסות. גוף זה היה יכול לרשים לזכותו, מאז התחלת המלחמה, שורה שלמה של הישגים בולטים. הי גדוד השלישי היה מוצב רוב הזמן בגליל הי מזרחי, והצטיין בפעולות המתאימות ליחידות פרי-טיוניות ויחידות "קומנדו". החשובה ביניהן — הפשיטה על סאסא. אח"כ השתתף בשחרור טבריה. הגדוד הראשון ביצע בחודש אפריל בקרב-ההגנה על משמר-העמק, את התקפת-הנגד בשיטות הסתננות והטרדה וגרם ע"י כך למנוסת כוחות קאוקג'י. עם עלותו לגליל, במבצע "יפתח" ומטאטא, הוא טיהר, יחד עם הגדוד השלישי, את האזור ואח"כ, שוב יחד עם הגדוד השלישי, כבש את צפת בסערה. ובמשך החודשים אפריל ומאי סיימה החטיבה את הטיהור של הגליל המזרחי פרקים פרקים, ונוך כדי קרבות מרים ורבי אבידות כמו ההסתערות על "מצודת הכוח"

(נבי יושע). מלבד זה ביצעה מספר פעולות גריליה למופת נגד העורף של הצבא הסורי, כמו הפשיטות על תחנת המכס וכפר-תארב, ובשטח הלבנון כמו החזירות לבליד, למרוז-אל-ראו, ופיצוץ של גשר הליטני.

רק ימים מועטים לפני שהחטיבה הועברה לחזית החדשה היא השתלטה מחדש, כפי שכבר הוזכר קודם לכן, על הצומת החשובה מלכיה — קדש, שער הפלישה לגליל המזרחי מצד הלבנון, עמדת-מפתח ש"יפתח" היה נאלץ לנטשה ומן-מה לפני כן ב"15-16 במאי.

בסיכום אפשר לומר, שבחטיבת "יפתח" הת-צלמה, הן בלוחמיה והן במפקדיה, מרבית הי תכונות החיוביות שהקנה הפלמ"ח לחבריו ב-מהלך שנות התפתחותו: — כושר לתנועה ממור-שכת על פני-קרקע קשים, בקיאות בחבלה, יעילות רבה בפעולת לילה, תנופה בהסתערות, רמה מקצועית רצינית של היחידה הקטנה. הי מפקדים שבכל הרמות הצטיינו ביזמה, יכולת התמצאות מהירה, מחשבת תכנון מקורית הי חותרת לקראת הצלחה ע"י תמרון זריז והטעיה מפוקחת והמחפשת תמיד אחר נקודת-התורפה הממשית והפסיכולוגית של האויב. מלבד זה התבלטה החטיבה, כיתר עוצבות הפלמ"ח ברוח רמה ובגאווה על החיל אליו השתייכה ועל יעודה, אם כי סגולה זאת לא נעדר בה אף שמץ שלילת-שביהירות וזו הביאה לפעמים, בדרך-הטבע, ל-צעדים מבצעיים וארגוניים נחפזים שלא נשקלו די-הצורך.

אם, כאמור, יכלה חטיבת "יפתח" במועד בו הועברה לחזית ירושלים לרשום לזכותה שורה שלמה של הצלחות, הרי מאידך-גיסא יש גם לקבוע שמול-הקרב האיר לה עד אז פנים יותר מאשר לחטיבות-האחיות שלה, "יפתח" לא נאלצה עד אז לעמוד במבחן של מלחמת מדבר, על קשייה, ולא נדרשה לחפות, בעצמה ועומה-ביחס, על שטחים נרחבים — כמו חטיבת "הנגב"; היא לא נשחקה בהחזקה מיגעת של משלטים בהרים — כמו חטיבת "הראל".

מעל-לכל חשובה היתה העובדה כי במשך תקופת פעולותיה עד לראשית יוני — אפילו במבצעה הקשים ביותר, כמו כיבוש צפת ונבי-יושע — התמודדה החטיבה עפ"י, שלא כי-אחיותיה, עם אויב בלתי-סדיר או סדיר-למחצה, או עם יחידות-עורף בלבד של צבא סדיר. ל-

עומת אייב מסוג זה היה ללוחמי "יפתח" ו-
מפקדיו לא רק יתרון איכותי ברור אלא לפרקים
(למשל בכיבוש צפת) גם עדיפות בסוגי נשק
מסוימים (כך, למשל — כתוצאה מאלתור ב-
מרגמות-כבדות מסוג "דודקה" ו"פרעושי", ויתכן
כי גם במקלעים קלים).

לעומת זאת, בשני המקרים העיקריים ש-
יחידות החטיבה נפגשו באיוב סדיר: התקפה
על חניה מובטחת של הצבא הסורי בצמח ב-19
במאי, והגנה מול התקפת-נגד של הצבא הלבנוני
על מלכיה ב-15 במאי, מסתבר שלחטיבת "יפ-
תח" לא רק שהיו חסרים, כמו ליתר כוחותינו,
אמצעי-הלחימה המתאימים, אלא שכמותם כן גם
חטיבה זאת לא סיגלה את עצמה עדיין לשיטות
הלחימה הדרושות בשביל להתמודד בהצלחה,
התמודדות-ישירה, עם איוב מעין-זה.

אלה היו ציונים קצרים לגבי איכות החטיבה,
ואילו לגבי עצמתה הממשית אפשר לומר כי
היתה מצומצמת למדי. מספר הלוחמים בכל אחד
משני גדודיה קרוב-לודאי שלא עלה באותו מועד
על 400—500 איש בממוצע. אם הגרעין הפיקודי
הותיק נשמר פחות-א-יותר, הרי בשורות ה-
לוחמים נמצא, על כל פנים, אחוז בלתי-מבוטל
של טירונים, שבא כתחלופת לאבידות שסבלה
החטיבה במשך הזמן.

מה היה מצבה של חטיבת הפלמ"ח השניה
שהיתה צריכה להשתתף במבצע "יורם" — על
כך ניתן כבר לעמוד מחלקיה הקודמים של
סקירה זו. אולם נחזור בקיצור על העובדות
שצוינו. על שכמי חטיבה זאת רבץ למעשה
עיקר המאבק על העיר ועל הדרך אל ירושלים
עד לראשית יוני, החל מליווי השיירות בימים
הראשונים של המלחמה, עבור אל מבצעי "נח-
שון", "הראל", "יבוסני", "מכבי", וכלה בפריצה
לעיר-העתיקה וקרבות רמת-רחל. די לציין ש-
מתחילת המלחמה ועד ימי מבצע "יורם" אבידו-
תיה של חטיבה זאת בהרוגים בלבד היו 350,
בהם מספר גדול של מפקדים, כולל מ"פ (דומה)
אחוז האבידות הגבוה ביותר מכלל עוצבות ה-
צבא (עד אז). כמו-כן, כפי שפורט כבר לעיל,
4 מן הפלוגות הרובאיות של החטיבה (הכוללות
את הגדוד הרביעי והחמישי של הפלמ"ח) היו
מורכבות מטירונים, בו בזמן ששתים מהפלוגות
הותיקות היו רתוקות באופן קבוע, פחות או

יותר, למשלטים בקטע המזרחי של כביש ירוש-
לים.

יש להוסיף לכך שעם חסימת העורק הראשי
לבירה, היתה החטיבה אף מנותקת מן הבסיסים
שבאזור-החוף, ולפיכך מידת ההספקה — עד
שהחלו המשלוחים הנסיוניים הראשונים בנתיב
שהפך אח"כ ל"דרך-בורמה" — היתה מצומצמת
ביותר, דבר שנתן אותותיו לא רק בכמות אמ-
צעיה-הלחימה והתחמושת אלא גם במזון ובציוד
— וכתוצאה מכך היה המצב הגופני של מספר
ניכר מבין הלוחמים ירוד למדי.

בשים-לב לכל העובדות האלה, יש לומר שאם
גם עלו הפעם כוחותינו, אשר נערכו להתקפה
השלישית על לטרון, מבחינת הגיבוש הפנימי,
הנסיון וכושר הלוחמים והפיקוד, על חלק ניכר
מאותן יחידות שביצעו את שתי ההתקפות ה-
ראשונות — הרי עצמתם המספרית, קרוב לודאי
שלא היתה גדולה מזו של חטיבה "שבע", ו-
היחידות הנספחות אליה.

כשם שחסרים עדיין, כפי שעוד יוזכר, רוב
הפרטים על מבצע "יורם" עצמו, כן אין בידינו
לפי שעה נתונים ברורים באשר לחימושן של
שתי החטיבות באותה עת, וכן אף לא על כלי-
הסיוע הכבדים שהוקצו למבצע. אולם יש יסוד
להניח שכמות הנשק הקל והבינוני שנמצא אז
בידי יחידות פלמ"ח אלו עלתה אותה שעה על
זו שהיתה לחטיבה "שבע" וליחידות המסופחות
אליה בשני שלבי של מבצע "בן-נון". כן עמדו
אז בגזרת לטרון לרשות מפקד חזית ירושלים,
הקולונל מרכוס, 6 תותחים בני-65 מ"מ ו-4—6
מרגמות בנות 120 מ"מ; ואם כי חסרות ידיעות
מפורשות, יתואר כי הקציב את מרביתם של
כלי-ירייה אלה, או שמא אף את כולם, לסיוע
ישיר או בלתי-ישיר לפעולה הניכוחית.

כן עמד כל כוח האש של חטיבה "שבע" ל-
סיוע הפעולה, לפי לוח זמנים ודרישות מפקדת
"יורם".

מצבו של פיקוד החזית בעת מבצע "יורם"
לא היה עדיין שונה בהרבה מזה ששרר בעת
מבצע "בן-נון" שלב ב', טרם היו בידו מכשירי-
המטה הדרושים וכן לא איפשרו עדיין התנאים
תמרון חפשי והערכות גמישה של ארבע החטי-
בות ("שבע", "עציוני", "הראל" ו"יפתח"), אשר
תחת פיקודו לכאורה. לכן, שוב התבטאה השפעת
מפקד החזית על מהלך הקרב בעיקר ע"י עצה

והדרכה אישית, אם כי ע"י העמדת יחידות התותחים והמרגמות-הכבדות בכפיות ישירה לה, וע"י כך שחלק מטה הפלמ"ח נרתם להכנות ה- מבצע, ניתנו עתה בידי מפקד החזית מקצת מן הכלים הראשוניים של פיקוד אופרטיבי.

תכנון המבצע

בר-זמן שעל שני שלבי המבצע „בן-נון“ קיים חומר עשיר בכתב, הן תאוריהם של מפקדי דים ולוחמים והן דיווח של מטה חטיבה „שבע“, ולכן לחוקר הבא לחקור את הדברים, קל יחסית לעמוד על ההכנות לפעולות אלו ועל מהלכיהן גופן — טרם נמצא ושום מקור בכתב על מבצע „יורם“, פרט למברקים בודדים והערכות אחדות, שעוד יצוטטו כאן. לפיכך, מי שמנסה לתאר את ההתקפה השלישית על לטרון נאלץ לפי-שעה להעזר, פרט לחומר המועט הזה, ופרט לרשמים מצד האויב, בעיקר בהשערות. לכן תמונת מבצע „יורם“ תהיה מן-ההכרח בלתי-שלמה ומקוטעת, עד אשר יעשה מאמץ, ע"י גבית עדויות, ו- בדיקתן לאור פני-השטח, להתגבר על אותו חלל שנוצר מחוסר דיווח ותיאור הפעולה ע"י ה- מבצעים עצמם.

דבר אחד אפשר לקבוע אמנם בבטחון, והוא שהידיעות על האויב שבידי הכוח התוקף היו הפעם שלמות לאין-ערוך יותר מאשר בשלב הראשון, ואף בשלב השני, של מבצע „בן-נון“. מערדה-ההגנה של הלגיון התבהר תוך כדי ה- פעולות הנ"ל למעלה מכל ספק, והיות הפעם נמצאו אזורים-הכינוס ומקום מפקדת-המבצע ב- מרחב-הפעולה של „הראל“ — יתכן כי היתה קיימת גם אפשרות טובה יותר להשתמש בתצפית הישירה מן המשלטים המוחזקים בידי חטיבה זו בשביל לעקוב אחרי השינויים לפחות בחלק מ- מערך הלגיון.

לאור ידיעות אלו והנסיון של ההתקפות ה- קודמות החליט מפקד המבצע — כפי שאפשר להסיק ממברקים מספר — על תכנית אשר אלה היו קויה הכלליים: פעולות הטעיה והסחה תבר- צננה נגד הקטע המערבי והקטע הדרומי של מחוז לטרון וכן תכוון נגד קטעים אלה מרבית האש המסייעת, — ואילו המאמץ-העיקרי, לעומת- זאת, יבוא הפעם מדרום-מזרח, מאזור השליטה של „הראל“, כשמגמתו לעקוף בהתקפת לילה את המשלטים של דיר-אויב ולחדור אל עומקו

של המתחם על-מנת ללכוד, בשלבו הסופי, את הכפר לטרון מהצפון, כלומר מן העורף.

מעלותיה של תכנית זאת הן בולטות. רק ע"י פעולות הטעיה והסחה ענפות ובחירת ציר- התקפה שיהא בלתי-צפוי יחסית (בלתי-צפוי — מפני שהוא עובר בשטח קשה-לתנועה, ועובר בין מוצבים אחדים של האויב) אפשר היה בכלל להשיג הפתעה כלשהי נגד אויב שאחרי התקפות הקודמות היה דרוך ומוכן. מובן, שגם הקשיים והסיכון אשר בתכנית זאת לא היו מבוטלים.

בחנות ומשימות

בהתאם לתכנית זו הוצב הגדוד-הראשון של „יפתח“ מול הקטע המערבי של מתחם לטרון, כשתפקידו לבצע פשיטות הסחה והטרדה, ואילו את פעולות הריתוק וההטעיה בקטע הדרומי היו צריכות לבצע יחידות של חטיבה „שבע“, שב- גזרתה הוצב כנראה גם חלק ניכר של התותחים (בהתאם לעדויות אחרות — בסביבות משלט 200 ואל-קובאב) שסיעו להתקפה. המרגמות ה- כבדות הוצבו, כנראה, בסביבות שער-הגיא, ב- מרחב הפעולה של „הראל“. כן פנה מפקד ה- מבצע אל אג"ם, וביקש שינתן סיוע אופרטיבי להתקפה ע"י פעולות הסחה נגד רמלה, מצד אחד, והפצצות מן האויר על משלטי הלגיון — משלט הראדאר ונבי-סמואל — על הכפר בידו ועל העיר רמאללה — מן הצד השני.

בתכנון מוקדם הובא, כנראה, בחשבון ל- השתתפות-במבצע גם גדוד ג/2 של „גבעתי“ — אולם גדוד זה, כפי שכבר הוזכר, העבר ימים מספר לאחר סיום מבצע „בן-נון“ שלב ב', ב- התאם לפקודת האג"ם, חזרה אל חטיבתו, אשר עמדה אז בקרבות מרים בחזית הדרום. לכן הוטל התפקיד המהות את המאמץ-העיקרי על הגדוד השלישי של „יפתח“ וכן על גדוד מ- חטיבת „הראל“ — אשר יתכן כי היה מקובץ מפלוגות שונות של שני הגדודים של החטיבה, אין בידינו שום פרטים מדויקים יותר על ה- משימות שהוטלו על כל אחד מן הגדודים, על היקף הסיוע הגדודי ואופן הגשתו, על התיאום שבין הרגלים ובין התותחים והמרגמות-הכבדות — מצד אחד ועל השילוב שבין המאמץ העיקרי לבין פעולות הטעיה וריתוק אשר התנהלו ב- קטעים אחרים, מצד שני. כן לא ידוע לנו לפי שעה אם ואיזו עתודה נשארה בידי פיקוד ה- מבצע.

הסתערות. לאחר שלאויב נגרמו אבידות, ביחוד עם מנוסתו. מיד עם ההתבססות יצא הגדוד השני במכוניות ובמהירות למשלט "יג" בחשבם — ובצדק — שזה המשלט שנכבש, אולם שם נתקלו באש קרובה ממרחק 20 מטר ובמטר של רימוני יד. כמובן שנאלצתי להחזיר את הגדוד. בינתיים התקרב אור-היום והחלטתי לסגת. לשלוח תג-בורת לא היתה אפשרות משום שקשה היה לנהות את מקומם. הם הדפו בהצלחה שתי התקפות נגד. גדוד חגי (הגדוד הראשון של "יפתח") פוצץ שני גשרים על כביש רמאללה-לטרון וחדר לכביש עמוס, סבל אבידות מספר. ב"הראל" המזון אינו מספיק. הלילה לא נוכל לפעול. נפעל מחר. על התכנית אודיע יותר מאוחר. מאנשינו עשרה חללים וכארבעים פצועים, עיט, מרביתם קל. כל הפצועים נאספו והובאו לבתי-חולים.

גם ממברק זה קשה לקבל תמונה כוללת על שלבי הקרב והתפתחותו. בעיקר מפני שיעדי ההתקפה מצוינים ע"י מלות-קוד במקום על ידי קואורדינטות — ולכן אי-אפשר לפי שעה לזהותם בדיוק.

נאלץ להודות שהתיאור המלא והמאלף ב"י" יותר שמצוי לע"ע בכתב לגבי מבצע "יורם" בא לנו ממקור ערבי, שצוטט כבר במסגרת מחקר זה פעמים-מספר — והוא חיבורו של הראיס מחמוד אל-רוסאן: "מערכות שער-הגיא". אם כי יש להביא בחשבון את אי-הדיוקים, השיבושים — וההגזמות הרבות — אשר מציינים חיבור זה, וכן את העובדה שמחברו, קצין הלגיון, אינו מנסה כלל להופיע כמנתח אובייקטיבי, ניתן בכל זאת לקבל מתוכו, במידה רבה יותר מאשר משני המקורות המצוטטים לעיל, מושג כלשהו על שלבי המבצע ומידת הצלחתו.

מתיאור זה נתן, ראשית-כלל, ללמוד שפעולות הריתוק וההסחה אשר בוצעו על ידינו באזורים המערבי והדרומי של המתחם בשעות הערב ועד חצות מילאו את תפקידן. לפי דבריו של אל-רוסאן, רותקו יחידות הלגיון לקטעים אלה ע"י התקפות שבאו ממספר כיוונים בבת אחת. כן אפשר לומר שקצין הלגיון מעיד על יעילות לא-מבוטלת של האש-המסייעת שלנו. באמרו: "האויב הציוני פתח באש מנשק-המסיע על כל עמדות שער-הגיא ועל עמדות התותחים הכבדים ועל תובלת הגדוד השני בכפר-נובא... תחנת-המטרה ב"

זמן ההתקפה נקבע ללילה שבין ה-7 ל-8 ביוני, אולם עקב איחור בתנועות היחידות היא נדחתה לליל הבא. אמנם, בליל ה-6.7 התחילו יחידות-המשנה של הגדוד הראשון של "יפתח" בפעולות ההטרדה שלהן באזור המערבי של מתחם לטרון. הן ביצעו סיור אלים בסביבת בית-נובא, מקום בו נתקלו בהתנגדות חזקה, וכן מיקשו את הכביש בין כפר זה לרמאללה. בעת ובעונה אחת פשטו הן על הכפר עינבת.

ההתקפה

על עצם מהלך מבצע "יורם" בליל 8/9 ביוני ישנם בידינו, לפי שעה, שלושה מקורות בלבד, שכולם מצומצמים הנם, ואף בלתי ברורים בתוכם.

המקור הראשון הוא משפטים-מספר משל מפקד-המבצע שנתפרסמו ב"ספר הפלמ"ח" (יגאל אלון, "מגמות ומעש" דף 383); וזה לשונם: "סמוך להפוגה א' חל שינוי בריכוז כוחות ה"פלמ"ח ע"י העברת חטיבת "יפתח" אל גזרת-פעולתה של אחותה — חטיבת "הראל". ריכוז כוחות זה, שבוצע בחפזון, עמד תחת פיקודו האופרטיבי של מטה הפלמ"ח; ועל אף היות כל הלוחמים יגיעים למדי, הספיקו לערוך ערב ההפוגה התקפה חזקה על משלט חיוני בעורפה של לטרון. התקפה אשר לא זכתה להצלחה. מטעמי בטחון נאסר על פרסום פרטי הקרב ה"מענין הזה, אולם אפשר לומר כי מפקד החזית דוד מרכוס, ומפקד הפלמ"ח שפקד על הקרב, האמינו כי ימי מנחה קצרים ותגבורת של כוחות נוספים בשיעור לא-גדול — היו מאפשרים ביצוע שורת התקפות נוספות עם תקוה לנצחון". יותר מאשר מתוך הזכרה זו של אותו קרב ממרחק של שנים-מספר, אפשר ללמוד מן הדו"ח, אף הוא קצר למדי, ששיגר מפקד-המבצע למחרת ההתקפה, ב-10.6, לראש האג"ם: "בגלל העדרו של גדוד פרולובי) נאלצנו לצמצם את התכנית באישורו של סטון. גדוד אחד מצד מזרחית-דרומית לעבר משלט "יג". לאחר הכיבוש וה"התבססות צריך היה לעלות גדוד שני לאותו משלט וממנו להתקדם לעבר "יד", ומשם לכפר לטרון. בטעות נכבש תחילה המשלט "יד" מבלי שהכובשים ידעו זאת. הקרב היה חריף, משני הצדדים השתמשו ברימונים. המשלט נכבש ב"

לטרון היתה נתונה כל אותה העת להפגנה... מטה הגדוד הופגו בצורה שלא היתה כדוגמתה... גם מעמדת הגדוד השני הודיעו על הפגנות קשות...".

זמן קצר לאחר חצות התפתח המאמץ העיקרי של ההתקפה אשר לדברי קצין הלגיון הגיע עד השטח החיוני של המתחם הגדודי, המשלט הי גבוה ביותר, ששמו שיך-אבן-ג'בל. שם נמצאה עמדת התצפית המרכזית של מפקדת הגדוד הרביעי, אשר הפעילה באמצעות טלפון האלוט את תכנית האש של הנשק המסייע הגדודי ושל הארטילריה. היחידות התוקפות שלנו הצליחו לפי תיאורו של מחמוד אל-רוסאן, לא רק לאיים על עמדה זאת אלא הסתערו על מטה הגדוד עצמו אשר כנראה היה נמצא בקרבת הכפר עמואס.

קצין הלגיון מתאר את התפתחות הקרב בשעות שבין 0100—0300 בזו הלשון: "בחלל האויר נשמעו שתי התפוצצויות אדירות. נתברר כי האויב פוצץ מעביר-מים אחד בקרבת הכניסה המזרחית של הכפר עמואס, ואחר — בקרבת בית-ג'בא... בשעה 0210 הצליח האויב לכבוש אחדות מן העמדות הקדמיות המאבטחות את מטה הגדוד, נאחר שכמה ממגיניהם נהרגו ו- אחדים נפצעו. האויב המשיך בהתקדמתו עד למרכז התצפית. המצב נעשה חמור. עמדותינו רותקו, והאויב נמצא במרחק כמה עשרות מטרים מלטרון, מעמדות הנשק המסייע באבן-ג'בל. בתוך עמדות הפלוגה השלישית ובמרחק של 60 מטר ממטה הגדוד... לרוע-המול אירע מעצור באחד המקלעים הבינוניים... תחמושת הנשק-הקל בקו הקדמי אולה, והיה צורך להטיל על החיילים ל- העביר תחמושת מהמחסנים הרזרביים. ברשות המגינים על מטה הגדוד נותרו רימוני-יד בודדים בלבד. כאן נתפתח קרב גוף-אל-גוף שארך כשעה... קו הטלפון בין מטה הבריגדה ובין מפקדי הגדודים נותק". ממשפטים אלה מתקבל הרושם — יתכן מוצדק, ויתכן מוטעה — שהמערך של הגדוד הרביעי התערער קשות ע"י התקפתנו, ובין שעה 0200—0300 בבוקר קרוב היה להתמוטטות, כשאין בידי הגדוד השני הסמוך, ואף לא בידי מפקדת החטיבה של הלגיון, יכולת להשיע. להלן מתאר מחמוד אל-רוסאן כיצד, בשעה 0400, ארגן התקפת-נגד לסתימת הפרצה ממש ברגע האחרון, וקיבץ לשם כך אגרוף משתי כיתות והפלוגה שהחזיקה בכפר לטרון, מהנהגים

המפקדים של מטה הגדוד, ומכמה עשרות לוח-מים בלתי-סדירים.

התקפת-נגד זאת — היא אשר, לפי דברי הקצין הערבי, הצילה את המצב ונרמה לנסיגת של הכוחות היהודיים.

זו הפעם הראשונה בכל חיבורו מצין כאן מחמוד אל-רוסאן את האבידות שסבלו הלגיון וכוחות העזר שלו בקרב זה — בשיעור של 12 הרוגים ו-17 פצועים; הגם שיש להתייחס ל- מספרים אלה, כאשר לתיאור בכללותו, בהס-תייגות הדרושה.

ציונים להתקפה השלישית

אחרי האמור-לעיל — אין צורך להסביר ב- מיוחד כי לגבי מבצע "יורם" לא קל לפי שעה, להשיג את תכליתה החיובית של חקירה הסטור-רית: — הפקת לקח מן העבר — למטן ההווה והעתיד.

בעוד ישהחומר שברשותנו כאפשר במידה רבה לערוך רקונסטרוקציה של שתי ההתקפות הראשונות על לטרון, לעקוב אחרי השרשרת של סיבה-ותוצאה, להשוות את הכוונה-תחילה עם ה- הישג הממשל, להצביע על ליקויים ושיגאות — למען ילמדו מהם — נשאר לנו לגבי מבצע "יורם" שורה שלמה של שאלות שעדיין סתומות הן.

אין אנו יודעים אפילו את תכנית הפעולה, פרט לקיים כלליים ביותר, וגם אלה הגם יותר פרי ניחוש מאשר בגדר עובדות המבוססות על מקורות.

אותו חוסר-הידיעה קיים גם לגבי הרכב המדויק יותר של כוחותינו, ולגבי פירוט משי-מותיהם הטקטיות, לפיכך, קשה ביותר להעריך את מידת ההצלחה והכשלון שהיתה בו במבצע זה, ולעמוד על הסיבות לשניהם.

האם מקור אי-ההצלחה היה באמת געוץ בחוסר תיאום בין יחידות המשנה ובשגגה בזיהוי המטרות, וכלום ההתקפה כולה הסתיימה, בעודה באיבה, וההישג היחידי שלה היה כיבוש הזמני של משלט מסוים — מסקנות הצעות ועולות תוך עיון בודות מפקד-המבצע? או, שמא נהפוך-הוא — ההתקפה הגיעה כמעט לגמרי אל תעודתה, מערך האויב עמד לפני התמוטטות, ו- מאמץ נוסף היה מכריע את הכף לטובתנו — כפי שאפשר להתרשם מתיאורו של הקצין ה-ערבי? לפי שעה, אין תשובה לשאלות אלה.

אף כי בשל כל הסיבות שצוינו לעיל אין ביכולתו של החוקר להגיע לידי סיכום כולל של המבצע — אפשר, בכל-זאת, לצין מספר עובדות ברורות.

ראשית, אין ספק שהפיקוד על מבצע „יורם“ נהנה משלושה יתרונות שלא היו מצויים כלל — או, על-כל-פנים, לא באותה מידה — לגבי חטיבה „שבצ“; והם: — ידיעות בדוקות וראשיות יותר; מטה מגובש, בעל יכולת מבצעית ומנהלתית; איכות גבוהה-יחסית של הדיוק המבצע עצמו — בצירוף כמויות חימוש שקרוב-לודאי עלו על אלה אשר עמדו לרשות ההתקפות הקודמות.

מובן, כי יתרונות אלה באו לידי ביטוי ב"עצם תכנון המבצע, בתכנון זה ושמו יפה, ב"ניגוד לפעולות הקודמות, על שנים מעקרונות ההתקפה על מערך מבוצר: — מסכת שלמה של פעולות ריתוק והטעיה, לשם פיזור אש וכווח של האויב והסחת תשומת-לבו מן המאמץ העיקרי; מאמץ זה הופנה הפעם (במידה שניתן ללמוד על כך מן המקורות) שלא כבהתקפות הקודמות נגד המוצבים החיצוניים של מתחם הלגיון אלא מכיוון בלתי צפוי ומפתיע-ביחס, באופן בלתי-אמצעי נגד חלק מן השטח-החינוי של המערך — מתוך ההנחה הנכונה שאפשר להסתכן ולהשאיר שורה של עמדות האויב באגף ובעורף של ציר-ההתקפה, והללו תפולגה מ"עצמן, באם רק נצליח להתאחו בעומקו של ה"מתחם, באותם המשלטים אשר בין הכפרים יאלו ועמואס.

האמת ניתנת-להאמר, שהנחה זאת לא היתה זרה גם למתכנני מבצע „בן-נון“ שלב ב', כפי שאפשר ללמוד מפירוט היעדים שהוטל על גדוד ג/2 ללכדם (ראה בעמ' 50-51). אולם, כפי שכבר צוין במקומו, בתכנון אותה התקפה מצויה היתה סתירה בולטת (אם כי אולי בלתי-נמנעת מבחינה אוביקטיבית) בין המשימות לבין הכוחות ש"הוקצו למימושן.

דומה, כי מסתירה מעין-זאת לא היתה ח"שית גם תכנית מבצע „יורם“, ראשית, קביעת גדוד שלם, הגדוד-הראשון של „יפתח“, לפעולות הטעיה בלבד נראית כדבר מופרז, היות וצעד זה הפחית את מידת ריכוז הכוח — ועם זאת גם את „אורך-הנשימה“ של המאמץ-העיקרי. ביטוי נוסף לשגגה בחלוקת כוחות אפשר למצוא בהפעלת

מרבית הסיוד-הכבד (כך, עכ"פ, אפשר להתרשם מן המקורות העומדים לרשותנו כיום) לצרכי ריתוק המטרות שבגזרות הבלתי-מותקפות — במקום להשתמש בו לתמיכה במאמץ-העיקרי. אכן, תופעה זאת — באם אמנם כזה היה מצב הדברים במציאות — אפשר אולי לתרצה ע"י שני נימוקים: הראשון — שאיפה להשיג הפתעה גמורה בגזרת המאמץ-העיקרי, ע"י התקפת-לילה; והשני — שבשלב זה של ההתפתחות עדיין לא היו הכוחות המבצעים ופיקודם מסוגלים לתיאום הדוק יותר עם התותחים והמרגמות-הכבדות בתנאים הקיימים ואף חסרה להם מערכת-הקשר הנאותה לכך.

ברם, על-אף כל החסר לנו כדי שנוכל להסיק מסקנות שתהיינה מבוססות-לחלוטין — דומה שלא נטעה באם סיכומנו (שוב: לפי המקורות אשר לרשותנו) יהיה שגם מבצע „יורם“, כמו המבצעים הקודמים, הוכרע לטובת „הלגיון ה"ערבי“ בעיקר מחמת יחסי הכוחות, שהיו חיוביים לגביו.

במבצע „יורם“ נתאשרה שוב אמת-מאמתות-היסוד, והיא: — משימה לשבירת מערך-הגנה מאורגן — רק לעתים אפשר להגשימה באמצעות גורמי הפתעה, העזה ותמרון, גורמים אלה, ל"רבות הטעיה, תחבולה וחסות-הלילה (כאמצעי להשגת ההפתעה) — אינם אלא אחדים מן ה"תנאים להצלחתה של משימה מעין-זו; וברוב המקרים הם כשלעצמם אינם מספיקים, באם לא מתלוו עליהם התנאי-היסודי הנוסף — עדיפות בעצמה-המספרית ובחימוש, וריכוזם התכליתי ביותר של שנים אלה.

תנאי-יסוד זה הוא בגדר תנאי-בלי-יעבור, משום שעפ"י אין ללכוד מערך-הגנה מאורגן מסוגו והיקפו של המערך שהוקם סביב לטרון, במכת-לילה מוצלחת אחת. כמעט מן-הנמנע הוא שמבצע מעין-זה לא יהיה תהליך ממושך, ולא יחייב „לחימה-עלי-היעד“ אף בעצם בשעות היום, וכן התבססות בו והדיפת התקפות-נגד. יתר-על-כן, ברובם של מצבים מעין-אלה תושג ההצלחה השלמה רק ע"י מאמץ נוסף של התוקף, שיעשה ע"י כוחות רעניים, לאחר שנשברה היומה-הנגדית של המתגונן.

כיבוש של מערך-הגנה מאורגן הנו, איפוא, תהליך ממושך, שכן נועד בו תפקיד מרכזי לאורך-הנשימה, המתבטא לא רק בעצמה-הכל-

לית של הכוחות וחלוקתם בכל שלב של פעולה, אגב שמירת עתודה נאותה לשלב הסופי — אלא גם באימון הגייסות ובמחשבת הפיקוד.

דוקא סגולה זו של "נשימה-ארוכה טקטית" היתה נעדרת בצבאנו באותה תקופה. הסיבות העיקריות לכך היו אמנם סיבות שבעצמה-פיסית — היקפם המצומצם של החימוש, הן במימדיו הכלליים והן בסוגיו מזה, ושל מספר הלוחמים, מזה, אכן, נוסף על סיבות אובייקטיביות אלו חסרה היתה באותה עת ליחידותינו ולמפקדינו ודוקא למובחרים שבהם, גם בקיאות מספקת בדרכי לחימה מתאימים לפעולה נגד מערך-הגנה של צבא סדיר; כי עד אז הודגלו בעיקר בהתקפות בסגנון של פשיטת-לילה מהירה ונועזת, ועדיין זר היה להם נוהג המאבק השיטתי והרצוף וה"כרסום" העקשני, האופייניים לתהליך מבצעי התגברות על מתחם מאורגן.

בסופו של דבר, למרות ההבדל הניכר באופי הכוחות שביצעו את ההתקפה-שלישית על למרון לעומת אלה שהופעלו בשתי ההתקפות הקודמות, היתה תוצאת מבצע "יורם" זהה למעשה עם זו של מבצע "בן-נון" על שני שלביו — וזאת הן לשלילה והן לחיוב.

אף מבצע זה הסתיים בכשלון טקטי, אם כי הודות לו — בדומה לפעולות הקודמות, שתוארו כאן — בשארה היוזמה הכללית בגזרה זאת בדינו.

אולם, יש להוסיף ולומר, שאילו היתה מת-אמתת ההנחה — שעל פיה תוכנן מבצע "יורם" ועל פיה הכריעו את כל ההכרעות החמורות הקשורות במבצע זה — היינו, שקיימת הסכנה שתוכרו הפוגה בטרם נפתחה "דרך בורמה" לתנועה סדירה, כי אז היתה עלולה משמעות הכשלון הטקטי של ההתקפה-השלישית להתרחב עד למימדים אופרטיביים ואף אסטרטגיים. ל-מולנו לא נתגשמה סכנה זו, מסיבות שונות לא נכנסה ההפוגה לתוקפה אלא ב-11 ביוני, ולפיכך נותרו בידינו ימים יקרים לסיום העבודה ה-הנדסית בעורק האלטרנטיבי שיקשרנו אל ירי-שלים. עוד בטרם הסתיימו עבודות אלו, כבר החלו נעות ללא-הפסק על פני אותו גתיב שיירות גיפים שנשא הן אמצעי-לחימה והן מזון לבירה, כשיחידות של חטיבה "שבע" מחזיקות במשלטים המתחים על הדרך, והמשטרה-הצבאית החטיב-

תית נאכקת בבעיותיה המורכבות למדי של הכ-ונת התנועה באותו עורק קשה ובלתי-מותקן, המופגז בקטעים מסוימים על ידי האויב — ומתגברת עליהן בהדרגה.

בצדק ראה ראש אגף-המבצעים את זירוז העבודה ההנדסית בנתיב החדש, והבטחתו ה-יציבה ככל-האפשר, כבעיה הנוצרת של השעה — פן ינסה האויב, ברגע האחרון, לבצע מהלך נמרץ על-מנת לשים את מאמצינו לאל. בהתאם לכך יעץ הפיקוד האופרטיבי להנהגת האסטרט-גית לא לעמוד על הדרישה לחדש את ההתקפה על למרון — לעומת זאת להפעיל גם את חטיבות הפלמ"ח, ביומים אשר עוד נותרו עד להפוגה, למען התפקיד המרכזי והדחוק שעמד על הפרק: — הבטחת "דרך-בורמה" וסיום העבודות בה.

שוב לא נקט ה"לגיון הערבי" בצעדים של-ממש כדי להפריע לנו בביצוע משימה זאת. משלטים של חטיבה "שבע" לאורך הדרך הות-קפו, אמנם, ב-8 וב-9 בחודש, אבל ע"י כוחות בלתי-סדירים בלבד, והתקפות אלו נהדפו, אם כי לא בלי אבידות ליחידותינו. כן הופגזו, כפי שכבר צוין, קטעים מסוימים של הנתיב החדש — אולם לפעולה זו הייה, בסיכומי-שלב, ערך מטריד בלבד.

ב-10 בחודש ביצע צוות-קרב של הלגיון, מור-כב משריון ורגלים, פשיטה על קבוצת גזר. קבוצה זו נמצאה אז ב"תפר" שבין מרחב חטיבת "גבעתי" לזה של חטיבת "יפתח" על עובדה זאת יש עוד להוסיף כי חזית רצופה שלנו לא היתה קיימת ב-גזרה זו, כידוע; וכי בהעדר מסגרות-בינים אופר-טיביות גבוהות-יותר, נמצא לפרקים התיאום בין החטיבות השונות, הסמוכות זו לזו, רופף-למדי. נוסף על כך, היתה אותה נקודת-ישוב מרוחקת מאוד מגושי-ההתיישבות הרצופים, ושוכנת בשטח הנתון יתרונות לא-מעטים להפעלת כוח-משורי, ואחרון-אחרון — הן מספר לוחמיה והן חימושה היו מועטים מאוד, יחסית. בשל סיבות אלו הצליחה פעולת הלגיון, אשר בוצעה במפתיע ובסיוע חזק של ארטילריה, לאחר שהיחידה ה-סדירה הערבית השתלטה על המשק היא מסרה אותו לידי המון פרוע של מקומיים להתפרעות וביזה, בעוד היא עצמה נסוגה. אולם זמן קצר לאחר מכן הונסו הפורעים ע"י התקפת-נגד של כוחות חטיבת "יפתח".

שיירה בדרך בורמה (על השלט רשום כינויה דאז — „כביש שבוע“)

מערכה על ירושלים היה בסיס זניקה חשוב לכיתורם של לוד ורמלה.

התפתחות זו גקבעה גם עתה ע"י יזמתנו אנו.

אשר מזה ימים כוונה אל מגמה-עיקרית אחת: השלמת הנתיב-האלטרנטיבי („דרך בורמה“) אל ירושלים. מגמה זו הובעה בפקודה של האג"ם מן ה-10 ביוני לכוחות חזית ירושלים, כדלקמן:

„...שמירה והבטחה של הדרך בית-ג'וז-בית-מוסין-ירושלים, — העברת הספקה לעיר, —

יצירת עובדה שהכביש בידינו...“

אם מטרתו של מבצע זה היתה מטרת הסחה — כלפי האפשרות של התקפתנו המחודשת, ברגע האחרון ערב ההפוגה על לטרון — הרי למעשה היה מבוסס על טעות-בכשבון. על אף האבידות המצערות אשר גרם לנו, לא היתה לו שום השפעה על ההתפתחות הטקטית בגזרה. אדרבא אפשרי לומר ששכר הלגיון בעבור ה- התקפה על גזר יצא בהפסדו. כוחות „יפתח“ ברדפם אחרי המקומיים הנסוגים, השתלטו על הכפר אל-בריה, אשר, בשלב השלישי של ה-

למחרת, ב-11 ביוני בשעה 1000, הוכרזה ה-
הפוגה, ונתברר כי אף הלגיון הערבי מקים אותה.
זמן מה לאחר-מכן עברו משקיפי האו"ם על פני
"דרך-בורמה" וקבעו שהיא נתונה בשליטתנו
הבלתי-מופרעת, וכי מתנהלת בה בפועל תנועה
בשני הכיוונים.

הדרך אל ירושלים נפרצת.

באותו היום מודיע ראש-הממשלה ושר-
הבטחון לחברי הממשלה-הזמנית: "... נשארו
עוד 150 מ' בדרך החדשה לירושלים, אולם זוהי
הכברה הקשה ביותר. מקוים להשלים אותה עד
מחר...".

אכן, באותו הלילה התגברו חיל ההנדסה ו-
הפועלים האזרחיים על מכשול אחרון זה.

"ירושלים אש סביב לה"

סיכום ולקח

גסיון העבר ל"קרדום לקבור בו" (את מישונו). שומה עליו כי יבקש את המאלף ולא את ה"מעליב, כי ישאף לגלות את הדופק של ההתפתחות תחת שינוסה "לדפוק" (כלשון-הזהב של צה"ל) בר-פלוגתא אמתי או מדומה.

קרוב-לודאי כי רק מי שעברו עליו "חיכוכי המלחמה" (לפי אותה אמרה נודעת של קלאוזביץ) במלוא ממשותם, ברמה גבוהה ונמוכה כאחת, יוכל לשמור על סייגים אלה ועם זאת להימנע מן ההתהירות של הידיעה "לאחר מעשה", ולזכור תוך כדי מלאכתו את מימרתו של נפוליאון — "במלחמה הכל עושים שגיאות, אולם זה אשר עושה פחות שגיאות מן האחרים — הריהו המנצח".

ברוח זאת, ובכל רוח-הענוה הדרושה, ננסה עתה לסכם סיכום-ראשוני את לקח שרשרת קרבות-לטרוץ.

הלקח ברמה האסטרטגית

יותר מאשר הצלחות בטת-חלוף, לעומת זאת, עם פלישתם של צבאות ערב הסדירים לא"י התיצב מולנו בחזית זו אויב בעל תפיסה אסטרטגית מחושבת למדי, שנבעה ממגמות מדיניות ברורות, ואשר ידע יותר מהממשלות והמפקדות הערביות האחרות לאון את האיוון הנדרש שבין מטרה לכושר-ביצוע, ולהתאים את תכנית הפעולה ל"גודל כוחותינו וליכולתם הממשית.

ככר תוך כדי המערכה התכרר — דבר שנתאשר בינתים ע"י מקורות ערביים שונים — שהמטרה הפוליטית של מלך עבר-הירדן היתה התכססות כאותו השטח של א"י אשר מבחינה דמוגרפית היתה מרחב רצוף של אוכלוסיה ערבית ומבחינה טופו-גרפית — את הגרעין ההררי, את האזור שהוא לבה התסטורי של הארץ.

למען הבטחת מטרה זאת סירב הלגיון הערבי להשתתף בביצוע התכנית והאופרטיבית שסוכמה ע"י ראשי-המטות של צבאות ערב (כנראה כי ישיבתם באפריל 1948) בדמשק, ואשר קבעה, כידוע, יצירת מאמץ-עיקרי בצפון הארץ, נגד ח'יפה. המלך עבדאללה ידע גם להביא לכך ש-חיל-המשלוח העיראקי יפעל לשם מימוש ה-

ספק הוא הרצויה, או האפשרית כלל, כתיבת הסטוריה-לשמה, והישנה תועלת כלשהי בהעלאת תולדות העבר בפני הציבור הרחב — כאשר אין הן מסקניות ומגמתיות, ואפילו אם מסתכנים בכך בחוסר אוביקטיביות.

בעיה זאת נתונה אמנם במחלוקת; אך עם זאת אין כל פקפוק שאין חפץ בהסטוריה צבאית אשר אינה מפיקה לקח ברור, מחייב ומדריך, וכי רק הפקת לקח כזה נותנת את הטעם לעבודת הנמלים האפורה של בירור העובדות וליבונן. הסקת לקח מקרבות ומערכות של העבר הנה מלאכה אחראית למדי; ובמיוחד כך הוא כשהר מדובר במלחמת-הקוממיות, אשר הואיל והמרחק ממנה אינו רב הרי גורמים שונים, שלאמתו-של-דבר, טפלים הגם, עשויים לערפל את תמונתה. המתנסה במלאכה מעיין-ו מצוה, איפוא, לש-מור בהקפדה על מספר סייגים. אל-לו לעשות את

ההתמודדות האסטרטגית ותוכנה

הצד הערבי חש מלכתחילה בהשפעה המכרעת אשר תהא נודעת לגורלה של ירושלים על התפתחות כלל-המלחמה ותוצאותיו. לא מקרה היה זה שמרבית תגרות-הפתחה אירעו דוקא בעיר ובדרך אליה. לא היה זה מקרה שאחת החטיבות החשובות של הכוחות הערביים, החצי-סדירים והבלתי-סדירים, ודוקא זו אשר עמדה תחת מרותו של המופתי, ניסתה בשלבים הראשונים של המלחמה ליצור מעין "מאמץ עיקרי" ב-ירושלים וסביבתה ואף הצליחה לזמן-מה לנתקה מהשטח העברי הרצוף. כן לא היה זה מקרה שכאשר כוחות עבד-אל-קאדר אל-ח'וסייני הת-פיררו עקב היזמה-הנגדית שלטו הוציאה החטיבה העיקרית השנייה של הערבים שפעלה אז בארץ, זו של קאוקג'י, את רוב יחידותיה מגורתה ה-מקורית שב"משולש" הצפוני והמרכזי, ובלבד שלא תשמט דריסת-הרגל הערבית סביב העיר, ואתה האפשרות של הידוש המצור אשר נפרץ. אולם מאמצים אלה של הצד הערבי בשלבים הראשונים של ההתאבקות לא היו שיטתיים ותכ-ניתיים דים, ולא נשענו על מכשירי ביצוע בעלי כושר ועצמה מספיקים, שיהיה בהם כדי להשיג

שיתוף פעולה שיטתי ומקיף עם צבאות ערב האחרים.

אולם גם ההנהגה האסטרטגית של ישראל הבינה מתחילת ההאבקות, בצורה לא-פחות ברורה מן היריב, את משמעותה של המערכה על ירושלים. היא הזתה-מראש שכאן יחתך גורל המלחמה, ואתן אף גורל מדינת-היהודים.

כשלונות בחזיתות אחרות, שבשלוחות של השטח היהודי הרצוף, צפונה ודרומה — כל-כמה שהיו מעציבים ומסוכנים לא היו עשויים להשפיע על ההכרעה הסופית ב- התמודדות. להכרעה כזאת לרעת הצד ה- יהודי יכול היה לגרום רק אחד משני מאו- רעות, או צירופם: — התמוטטות הכסים- המוצק שבין רחובות לחיפה — או נפילת ירושלים.

כושר העמידה של שני אלה, של השטח ה- אסטרטגי החיוני שבחוף ושל ה"משמר-הקדמי" האסטרטגי שבהר — היו, במידה רבה, מותנים אהרדי זה-בזה, ולא רק מבחינה חמרית-צבאית ממשית, אלא אולי עוד יותר מזה מבחינה נפ- שית-פסיכולוגית.

יתר על כן, אפילו נניח שהישוב היה מתאזר-עוז להתגבר על אבדן ירושלים, היה ממשיך בהאבקותו, היה הודף את הפלישה בחזיתות האחרות, והיה אפילו קוצר נצ- חונות בגליל ובנגב — גם אז לא נגזים אט נאמר כי בשביל הצד היהודי היתה אז המלחמה אבודה למחצה מבחינת תכליתה הפוליטית.

מדינת-היהודים בלי ירושלים, ומבלי חיבור יציב אליה — מן ההכרח שהיתה נהפכת בסופו- של-דבר למין חזרה יוצאת-דופן על ממלכת הפלשתיים, או על ממלכת הצלבנים בשלבי קיומה האחרונים. תמיד היה נשאר מרחק מועט-ביחס — ומסוכן ביותר, — בין מדינה מעין-זו לבין שלב-התפתחות נוסף — להיותה דומה לאותו "קנטון" יהודי שבתכניות מוריסן-גרידי ובזין. היות וההנהגה-האסטרטגית של ישראל הבחינה בעובדות אלו, אשר נתבררו לרבים רק תוך-כדי ההתפתחות, הרי שקדה שקידת-יתר על ביצוע אותן משימות אופרטיביות שבהן היתה מותנית השגת המטרה האסטרטגית — קיומה של ירו- שלים העברית והאחוזתו בה.

שאיפות שלו, ולא בהתאם לקיום שעובדו ע"י המפקד של צבא זה (עצמו). אין זה מן הנמנע שתכניתו של עבדאללה נוצרה בהשראתם של כמה מיועציו הבריטיים. אפשר שלנגד עיני יועצים אלה עמד "פתרון" של הבעיה הארץ- ישראלית לפי הקיום הבאים: ממלכה ערבית מוצקה באזור-הלב של הארץ, כשבמרכזה ירד- שלים ערבית. אל ממלכה זאת יצורף, בסופו- של-דבר, תוך כדי השתלשלות הענינים הצבאית והפוליטית גמיחה, אף הנגב הדרומי לפחות. לעומת זאת, יישאר "קנטון" יהודי ברצועת-החוף, בעל שלוחות בעמק, בגליל המזרחי ובנגב- הצפוני, ויתכן אף בלעדיהן — הכל לפי מידת יכולתם והצלחותיהם של צבאות ערב האחרים. יהי יוזמה של אותה תפיסה מדינית, ממנה נבעה התכנית האסטרטגית שעל-פיה פעלו הלגיון ה- ערבי והצבא העיראקי, מי שהיה — מכל-מקום בולט-לעין הדמיון שבינה לבין תכנית מו- ריסון-גרידי הידועה, תכנית, אשר בגלגו- ליה השונים לבשה שמות נוספים, כגון "תכנית-כויין", ו"תכנית-ברנדוט", אולם תוכן אחד התמיד מתחת לכל השמות: — המ- שך קיום המעמד-העדיף הכריטי בארץ, אם כי מעתה באמצעות מדינת-חסות ערבית, אגב הסכמה לכך כי יתקים גם "גאטו" יהודי בתוכה.

מטרה מדינית זו חייבה מסקנה צבאית חד- משמעית: הדברת המשמר-הקדמי האסטרטגי ה- יהודי שבתוך ההר הערבי, ירושלים שמו, והכ- נעת 100000 תושביה של העיר, כמהלומה המכ- רעת והמרכזית שבמלחמה בכללה.

האסטרטגיה ההאשמיית-הבריטית התרכזה, אפוא, מראש במשימה שהיתה מוגבלת בהיקפה אולם בעלת משמעות מרכזית; היא סירבה מ- לכתחילה לסטות ממנה ולרדוף אחר מגמות שהיו למעלה מאותו כושר-ביצוע ממשי שעמד לרשותה — ואשר לא היה בגדר הכרח להשגת אותה תכלית מדינית — כגון נסיון למצעד על תל- אביב, פריצה אל תוך השרון לשם ביתור השטח היהודי, וכדומה. ביודעין לא הביאה בחשבון

(1) אין אנו יודעים עדיין אם המהלכים של חיל- המשלוח העיראקי נקבעו בניגוד לדעת פיקודו, והמטה- הכללי שבבגדד, כפי שטוענים חוגים אלה עכשיו, או אם באות טענות אלו רק זמן-עלימנט להסתיר כי אמנם קיימת היתה באותו זמן תכנית האשמיית משותפת, שסתרה את כוונותיהן של ממשלות ערב האחרות.

מסתבר, איפוא, שההתמודדות התנהלה (דבר שלא תמיד קורה במלחמות) בין שתי תפיסות אסטרטגיות ברורות ומחושבות, לכל אחד מן הצדדים היה נחיר ערכה של המערכה על ירושלים, והיו נהירות המטרות שעליו להשיגן.

אם מבחינה זאת שרר שוויון בין הצדדים המתמודדים, הרי הנתונים הגיאוגרפיים (כפי שפורט בגוף המחקר) היו ברובם לרעת הצד היהודי.

תוצאות ההתמודדות היו מותנים, איפוא, ב־טיב המכשירים אשר ביד ההנהגה האסטרטגית של כל אחד משני הצדדים — ובאופן השימוש בהם.

ההנהגה האסטרטגית ומכשיריה

הכלים אשר בדרך כלל נתונים ביד ההנהגה העליונה של מדינה בעת מלחמתה הם שלושה: המאמץ הכולל של האומה, המתבטא בראש־וּראשונה בהיקפו ובקצבו של גיוס כוח־האדם ובטיבם ובכמותם של אמצעי־הלחימה, במובן הרחב ביותר; — מערכת־המודיעין־הגבוהה (ה־אסטרטגי והאופרטיבי) על כל אותם הגורמים והמכשירים השונים המאפשרים לה לעמוד על עצמת הצד־שכנגד על כונתיו, כדי שההנהגה תכון את צעדיה בהתאם להם; — ולבסוף, הפיקוד האופרטיבי — ההנהגה־בפועל של ה־כוחות הלוחמים, שתעודתה לממש את המטרות של ההנהגה־האסטרטגית, באמצעות מסעי־מלחמה ומ־כוחות, ושילובם התכליתי של אלה.

מה היה אופים וטיבם של כלים אלה אשר ביד הפיקוד־העליון של כל־אחד מן הצדדים ש־התמודדו בחזית ירושלים?

הכוח־המוזין של השושלת ההאשמית — הלגיון הערבי, וחיל־המשלוח העיראקי (אשר, על אף עדיפותו החמרית והפיקוד הנפרד שלו, הפך למעשה, מראשית המלחמה, לכלי־שרת בידי מלך עבר־הירדן) — לא היה פרי של מאמץ־לאומי כולל ולא נשטן על מאמץ מעין זה. כיתר צבאות ערב, דומה היה יותר לאותם גייסות שקיימו ה־ממלכות האירופאיות במאה ה־17 וה־18, בצורות שלפני המהפכה הצרפתית.

כזה במיוחד היה אופיו של הלגיון הערבי, אשר כרובו מורכב היה מחיילים ששירותם קבע, כך שמצבת־המלחמה שלו היתה כמעט־זהה עם

מצבת־השלום. בכל אופן, בהיותו מחוסר בסיס המוני רחב, לא יכול היה חיל זה ממילא לגדול במימדים מכריעים תוך כדי מהלך המלחמה. גם בן־בריתו הישיר של הלגיון, הצבא העיראקי (שוב — כיתר צבאות ערב) חסר היה בסיס מעיק־זה. אף שלכאורה היתה קיימת בכל מדינות ערב הפולשות, חוץ מעבר־הירדן, תוכת־שירות כללית — הרי אפילו גיוס מוגבל היה מחבצע בהן באטיות ותוך קשיים.

אשר לאמצעי־לחימה, היו כל צבאות ערב תלויים כליל, בכל סוגי החימוש והתחמושת, ב־מקורות חוץ. ושוב: גם בתחום זה חל על הלגיון הערבי, ובמידה רבה גם על החיל־האח־ההאשימי שלו, העיראקי, סיג־מגביל מיוחד נוסף. כמות נשקם וטיבו נקבעו מראש ע־י הענקותיו של האפורטרופוס־הבריטי — כך שגם מבחינה זאת, כאשר מבחינת־כוח־האדם, היתה עצמתם קבועה־מראש, ללא סיכוי להתרחבות ניכרת ו־מהירה. כן חסרים לשני צבאות אלה (בדומה לצבאות־הפלישה האחרים) המקורות העיקריים האחרים של מאמץ־מלחמתי בתנאי התקופה ה־חדשה: תעשייה־צבאית ומערכת־רכישה בעלת יכולת ונסיון, שתדע לנצל כראוי את שוק־הנשק ה־בין־לאומי, "החפשי".

לעומת זאת, המאמץ־המלחמתי הכולל של הצד היהודי היה מאמץ של אומה חדישה בת המאה־העשרים. הוא נשען על גיוס כולל של כוח־האדם של הישוב, על עזרה נרחבת בכספים, ציוד ומתנדבים של העם שבתפוצות, על גרעיני תעשייה־צבאית ועל מנגנון־רכש מסועף, בעל חק ומעוף.

אכן, אם כי מאמץ זה מסוגל היה ל־עליה והתרחבות מתמידים — הרי עם זאת לא היה חפשי מפגמים ומגבלות.

אף כי התעודות ורישומי־הדברים מאותו זמן מעידים על כך כי, לפחות, ראש הנהלת הסוכנות חזה כבר זמן רב קודם־לכן את האפשרות הרבה שמדינת־היהודים לא תקום בלעדי הכרעה מוז־ינת, אשר תכלול התמודדות עם צבאות ערב הסדירים, הרי לא מצא שותפים רבים להערכה זאת בין ראשי התנועה הציונית והישוב. לא בטעה אם נאמר היום שתהליך גיוס כוח־אדם והאמצעים החמריים למיניהם, תהליך המעבר מהמסגרת המיליציונית של ה־הגנה ל־דפוסים

סדירים, התחיל מאוחר יותר והתקדם בקצב אטי יותר מאשר היה דרוש וגם מאשר היה אפשרי, לפי הנתונים האוביקטיביים.

יתר על כן, לגבי הגברת איכותם וכמותם של אמצעי-הלחמה פעלו אף בלמים חיצוניים ש-הרציני-בייחוד בהם היה קיום השלטון הבריטי בארץ, ובחסותו — מצור ימי ואירי על הספקת חימוש, מצור, שנודעה לו יעילות מסוימת. מכאן, שאף כי המאמץ המלחמתי של הצד ה-יהודי עדיף היה ביסודו על זה של הצד הערבי, — הרי לא הגיע יתרון זה לכלל-מימוש אלא במשך הזמן, ואילו בתקופה מן ה-15 במאי ועד להפוגה הראשונה פיגרו, למעלה מכל-ספק, אחרי צרכי המלחמה.

לכן היתה קיימת באותה תקופה סתירה בין המגמות של ההנהגה-האסטרטגית לבין עצמת מכשירי-הביצוע אשר הנהגה זאת היתה יכולה להעמיד לרשותו של הפיקוד-האופרטיבי. על ביי-טויה המעשי של עובדה זאת במספרי עוצבות-מאורגנות, לוחמים, ובטיב הנשק וכמותו — הצבענו תכופות בשלבי השונים של מחקר זה. אם המכשיר הראשון אשר ביד ההנהגה-האסטרטגית — המאמץ-המלחמתי הכולל — לא חושל, בדמות שתתאים לצרכים, אלא תוך-כדי המלחמה, ובתקופת קרבות-לטרון היו בו מגרעות רציניות, הרי כך-הוא גם לגבי המכשיר השני — מערכת המודיעין-הגבוהה. במידת-מה הצבענו כבר בגוף המחקר על בעיה זו, אולם במסגרת הסיכום יש לחזור ולהדגיש שעד גמר ההפוגה הראשונה "לחמנו בחושך" לא רק ברמה הטקטית, אלא גם באופרטיבית ובאסטרטגית, ואותה אפלה התבהרה רק בהדרגה, ואילו "אור מלא" בא ופיזרה רק תוך כדי המסעות בנגב ובגליל, בשלב האחרון של המלחמה.

מותר אמנם להניח, לפי הרושם המתקבל מ- כמה פעולות של הערבים, שמצבו של הצד ה-ערבי מבחינה זאת לא היה טוב ממצבנו, ובשטח זה הגיעו היתרונות והמגרעות של הצדדים ה-מתמודדים לידי התאזנות.

אשר למכשיר השלישי שבידי ההנהגה-האס-טרטגית — לפיקוד האופרטיבי, כלומר, למטה-הכללי, ובעיקר לאותו מוסד בו שהוא מתכנן את המבצעים ומנהלם — הרי יחסי הכוחות היו מראש לטובתנו. מפקדת הלגיון הערבי גילתה

אמנם אחת התכונות היסודיות שהנן הכרחיות למכשיר כזה — דבקות בתעודה-האסטרטגית המוטלת עליה — אולם במימוש תעודה זאת גילתה מידה ניכרת של טכמטיות עיקשת, והעדר דמיון, העוה, תפיסה גמישה ותגובה זריזה, כפי שעוד יפורט להלן. כן השפיעה לרעתה העובדה שהצבא העיראקי אמנם היה מבחינה אוביקטי-בית, שותפה במשימה-האסטרטגית, אולם מבחינה אופרטיבית פעל בנפרד, ובתיאום רופף.

לעומת זאת התברך הצד היהודי בפיקוד אופרטיבי כעל מחשבה מנתחת החודרת-לעומק, בעל יוזמה, מרץ ותושיה.

מובן מאליו, ששתי המסיבות השליליות ש-במסגרתן פעלה ההנהגה-האסטרטגית — הפיגור-היחסי של המאמץ-המלחמתי לעומת קצב ההת-פתחות המלחמתית, וה"אפלה" ברמות-המודיעין הגבוהות — מן-ההכרח היה שתכבדה לא מעט גם על הניהול המעשי של המבצעים.

לכן, מן-הנמנע היה שלא יוצרו מצבים בהם חסר לפיקוד האופרטיבי, במסגרת האמצעים ש-לרשותו, פתרון תקין לתביעה אסטרטגית ש-הוצבה בפניו. מצב כזה נוצר בחזית ירושלים, כפי שתואר, החל מ-18—19 במאי ועד להפוגה-הראשונה.

יחסי-הגומלין בין רמה-האסטרטגית ורמה אופרטיבית יעורה של ההנהגה-האסטרטגית

נהגים להגדיר תמציתית את תחומי האחריות של ההנהגה-האסטרטגית מזה והפיקוד-האופרטי-בי מזה, כך בערך: הדרג העליון קובע מתי ו-איכן לפעול, ואילו הדרג-השני בסולס-הפיקוד קובע כיצד לפעול ובאמצעות-מה — כלומר, דרך הביצוע ומכשיריו.

בתולדות המלחמות אירעו מקרים לא-מועטים של חיכוכים בין שני הדרגים האלה, של ערבוב תחומים וסמכויות. אירעו מקרים בהם קלק ה-פיקוד האופרטיבי על אופן קביעת המתי והיכן של ההנהגה-האסטרטגית; ומאידך גיסא, אירע גם לא-פעם שאותה הנהגה התערבה — מעל לראשו של הדרג הכפוף לה, ותוך התעלמות מסמכויותיו ההגיוניות ותפקידו החיוני — ב-אופן-הביצוע גופו.

לקח המלחמות, ובמיוחד לקחה של ההתנגשות העולמית האחרונה, מלמדנו שרבים מן הכשלונות

היום באיזו מידה היו מבוססים על ראייה מלאה ומפוכחת של כל העובדות.

היא הכריעה הכרעות אלו כיון שלא היתה כל ברירה מלבד אי-עשייה בכלל — זכור, לאור הידיעות המצויות, כרוכה היתה ודאות של התמוטטות חזית ירושלים, על כל התוצאות העלולות לנבוע מכך לגבי מהלך המלחמה כולו.

על הכרעות מעין-אלו נאמר ע"י סופר אחד המתאר מציאותה של מלחמה: — "היתה זו החד-לשתי לבדו. היה זה רגעו של הקברניט, ומבחנה היתה זו שוב המציאות הממשית שמאחרי ה-הצדעות ומשמעת-הדרגות..."

בעוד שהקברניט עומד מחריש על הגשר ושוקל את הסיכויים, לא היה באניה אדם המוכן להתחלף עמו."

* * *

אפשר לסכם, איפוא, את פרקי-הלקח של קרבות לטרון, ברמה האסטרטגית, כדלקמן:

א. במלחמת-הקוממיות הוכח שוב הערך ה-מכריע של ירושלים במערכת האסטרטגיה של ארץ-ישראל.

ב. נתאשר העקרון שאחד התנאים-המוקדמים ההכרחיים להצלחה במלחמה הוא תפיסתן הברורה של המטרות המדיניות והסקת מסקנות צלר לות מתפיסה זו, באשר לניסוח מגמות האסטר-טגיה הצבאית.

אולם, לא פחות מכך מתאשר ע"י לקח זה גם עיקר אחר — והוא שלא די בהנהגה-אסטר-טגית בעלת מחשבה צלולה ומרחיקה-ראות, אם אין בידה שלושת מכשירי הביצוע שלה, מכ-שירים שיהיו בעלי עצמה ויכולת: המאמץ-המלחמתי הכללי; רמת המודיעין הגבוה; רמת הפיקוד-האופרטיבי.

ג. מסתבר, שבעוד התוית תחומים ברורים בין דרגי הפיקוד השונים הנה תנאי הכרחי להצלחה במלחמה. עלולים להתהוות מצבים אשר בהם הדרג העליון לא זו בלבד שהנו רשאי אלא הוא אף חייב לחרוג מתחומים אלה.

בירות השונות היו פועל-יוצא של תקלות ו-סתירות מעין אלו ביחסי-הגומלין שבין שתי הרמות, האסטרטגית והאופרטיבית.

הנהלת מלחמת-הקוממיות היתה חפשית לחלוטין מסכנת היכוכים מסוג זה. הפיקוד האופרטיבי לא חלק מעולם על קביעת-המ-טרות של ההנהגה-האסטרטגית; וזו האח-רונה הניתה יד חפשית לדרג המכצע.

אולם עלולים היו להתהוות מצבים — ומצב מעין זה התהווה בחזית ירושלים ערב קרבות לטרון — עת הפיקוד-האופרטיבי, על אף הזדהותו המלאה עם ה-"היכן ומתי", של ההנהגה-האס-טרטגית, אינו יכול מבחינה אוביקטיבית, לנוכח העצמה הכמותית והאיכותית המוגבלת של מכ-שירי-הביצוע אשר לרשותו (ועל הסיבות לכך עמדנו בסעיף הקודם), לקבוע מצדו, את ה-"כיצד ובאמצעות-מה".

כדי למצוא, על אף התנאים הקיימים, את דרך-המימוש לתביעה האסטרטגית — דרושות היו החלטות אשר מבחינה עקרונית לא חרגו אמנם מתחום-אחריותו של הפיקוד-האופרטיבי, אך הלז לא ראה אפשרות להכריע בהן מחמת אופיין החמור.

במצב זה היה מותר, ואף הכרחי, שההנהגה-האסטרטגית תרחיב בעצמה את תחום סמכותה ופעולתה. ואמנם, היא קיבלה על עצמה את ה-אחריות, והכריעה, היא הכריעה, בין ה-21 וה-25 במאי, להפעיל את חטיבה "שבע", במלוא ידיעת חולשות עוצבה זאת. היא הכריעה, בראשית יוני, להעביר את חטיבת "יפתח" מן הגליל-המזרחי, במלוא הידיעה שעל ידי כך תסוכן חזית חיונית.

היא היתה נאלצת להכריע הכרעות אלו באפלת-המודיעין האופפת אותה ואת מהלך המלחמה כולו, אפלה זו היתה מוארת רק ע-י הכוכים בלתי-כטוחים של תיאורי ה-מצב בירושלים מפי אנשי-ציבור ומפקדים אחר-איים, תיאורים לגבי תנאי-האספקה ה-מחמירים והולכים בעיר, על המצב המקומי הבלתי-יציב בתוכה, והשפעת שניהם על הלך-הרוח של חלק מהאוכלוסיה וגורמים מדיניים שונים, תיאורים אשר אין לדעת

הלכה ברמה האופרטיבית

* * *

כדי להשיג את התעודה האסטרטגית המוטלת עליו — לקיים את ירושלים העברית למול הס־תערות ומצור — חייב היה הפיקוד האופרטיבי של צבאנו לבצע את המשימות האופרטיביות הבאות (על סמך אותם תנאים שנוצרו ע"י הישגים וכשלונות שנוצרו בשלב הראשון של המערכה):

- א. החזקה שאין לערערה במערך התגוננות סביב החלק היהודי של הבירה.
- ב. הכשרת העיר לעמידה ממושכת, מבהינתן אמצעי-הלהימה והמחיה.

למימושן של משימות אופרטיביות אלו היו פתוחות בפני הפיקוד האופרטיבי של צבאנו האפשרויות הבאות:

למען המשימה הראשונה היה בשלב זה של המלחמה (מ־18 במאי ועד ההפוגה הראשונה) אפשרי רק פתרון דפנסיבי; אס־כי בשלב הפותח של המערכה על ירושלים — בעת מבצע "יבוסי" (כפי שהוזכר בגוף המחקר) — נפתח בפני הצד היהודי סיכוי לא רק לשיפור מכריע של מערך ההתגוננות בירושלים בדרך תוקפנית, אלא יתכן אף להכרעה בה בכלל, ע"י תפיסת הכרסים השולטים על העיר החדשה והעתיקה כאחת.

אשר למשימה השנייה דרוש היה מאמץ אופנ־טיבי — פריצת דרך לעיר — באחת משתי הצורות: התקפה ישירה על מתחם החסימה של לטרון על־מנת לסלקו, ולפתוח ע"י כך את הנתיב הראשי — או ריתוקו ונטרולו של המתחם הנ"ל כדי להחדיד נתיב אלטרנטיבי במרחבן של הר־אגף האופרטיבי הדרומי של האויב.

מילוי המשימה האופרטיבית השנייה לא היה אמנם תלוי רק בהצלחתו של מאמץ מעין זה כשלעצמו, אלא היה מותנה גם במאמצים מש־לימים, בעלי תוכן שונה ומגוון: מאמץ הגנתי כדי להבטיח את אחד הנתיבים, משיפתח, — מאמץ ארגוני, כדי להזרים באותו נתיב את ההספקה בקצב ובהיקף הדרושים; — מאמץ הנדסי, כדי להכשירו בכלל לתנועה — במידה שהמדובר הוא בדרך־אלטרנטיבית.

משימות ואפשרויות פתוחות

כדי להשיג את התעודה האסטרטגית המוטלת עליו — השתלטות על השטח הערבי הרצוף במרכזה של א"י וכיבוש ירושלים העברית — היו חייבים הלגיון ובני בריתו הבלתי־אמצעיים, לבצע את המשימות האופרטיביות הבאות:

- א. המאמץ העיקרי: — בעיר ירושלים וב־דרך אליה.

- ב. ההבטחה של המאמץ העיקרי האופרטיבי ושל אנפי גזרתו.

למימושן של משימות אופרטיביות אלו עמדו בפני מפקדת הלגיון האפשרויות הפתוחות הבאות:

משימת המאמץ העיקרי התחלקה לשתי מ־שימות משנה: — הראשונה, אופנסיבית באופיה, הכנעת ירושלים העברית; והשנייה, אופנסיבית בתוכנה, אף היא, אולם דפנסיבית מבחינת הר־ביצוע: — ניתוק העורק המוליך אל הבירה, ע"י התיצבות במתחם הגנה בלטרון וסביבתה.

מפקדת הלגיון היתה חופשית לקבוע את אופן השילוב בין שתי משימות משנה אלו, וגם את גוני הפתרונות השונים לתפקיד האופנסיבי עצי־מו. היא היתה יכולה להתאמץ ולשבור את כוח ההתנגדות של היהודים בירושלים ע"י הסתערות ישירה, ומאידך־גיסא היתה באפשרותה לנסות להתגבר עליה בדרכי התשה, ע"י הרעשה אר־טילרית רצופה והתגברת המצור, מתוך חישוב שחוסר מזון ומים, וזעזוע נפשי בתוך האוכלוסיה הבלתי־לוחמת, יגרמו לנפילת העיר, אמנם כ־אורח אטי — אבל בטוח יותר מאשר התקפה ממש.

במקרה והפיקוד האופרטיבי של הלגיון היה מחליט לנקוט בדרך האחרונה, היה עליו להסיק מכך את המסקנה ההכרחית של שימת דגש־יתר על משימת המשנה הדפנסיבית — כלומר, חייב היה לא רק לחזק את מערך ההתגוננות אלא להרחיבו ולעבותו.

ואשר למשימה של הבטחת האגפים האופר־טיביים — אפשרי היה לבצע אותה בדרכים שונות: — ע"י הערכות להגנה קבועה, — ע"י הצבת מסך־מבטיח — ע"י פעולות ריתוק והסחה.

המהלכים האופרטיביים: — הידיעות

הקצאת הכוחות ותפעולם

הצד הערבי

אין עדיין בידינו מחקר מושלם לגבי פעילות הלגיון בעת מלחמת-הקוממיות ולפיכך הנסיון לסכם את המהלכים האופרטיביים של האיוב בשלב השני של המערכה על ירושלים בכלל, ותוך-כדי קרבות לטרון בפרט, יכול להתבסס לפי-שעה רק על ידיעות חלקיות, שאף הן לא כולן ניתנות לאימות מדויק, ועל השערות בְּצֶדֶן. בהתחשב עם מגבלות והסתגויות אלה, מצטיירת ההתפתחות האופרטיבית בצד הלגיון ובני-בריתו הבלתי-אמצעיים בערך לפי הקוים הבאים:

א. ידיעות.

אם כי עד עכשיו אין מושג ברור על טיבו והרכבו של חומרי-המודיעין שעמד לרשות מפ" קדת הלגיון, מתקבל הרושם כי בראשית הר קרבות, על כל פנים, לא היה בו כדי ל- הסיק הערכת-מצב אמתית לגבי גודלם ואופים של הכוחות היהודיים. כן מתקבל גם הרושם שהפיקוד האופרטיבי של הלגיון היה חסר אפילו ידיעות על צבאות ידידותיים. יתכן שבשבילו היה בנסיגתו של "צבא-ההצלה" של קאוקג'י מן ה"משולש" משום הפתעה; וכן יש ספק אם, ובאיזו מידה, היו קיימים באותה-עת הילופי-אינפורמציה, על תכניות, ותיאומן בין צבאו של עבדאללה לבין חילי-המשלוח העיראקי.

ב. הערכות-התחלית.

לפיכך אי-אפשר לדעת אם הערכות הלגיון שבוצעה בין ה-15 וה-18 במאי היתה תוצאה של תכנון מחושב-מראש או תגובה, מתוך-חוסר- ברירה, על ש"המשולש", לאחר נסיגתו של קאוקג'י, היזה "חלל ריק". וכן לא ניתן עדיין להביא בחשבון ברור את היקף סיועו של בעל- הברית העיראקי וטיבו. מכל מקום, ערכה מפ- קדת הלגיון (אס מרצון ואס מאונס) את כחור- תיהם המצומצמים של 6 צוותי-קרב גדודיים לקראת מילוין בבת-אחת של כל המשימות הר אופרטיביות העיקריות שצוינו לעיל: — התקפה על ירושלים; ניתוקו של הנתיב אליה; הבטחת האגף האופרטיבי-הצפוני של המאמץ-העיקרי; המשולש (ביצועו של תפקיד אחרון זה הודחה עם אחת המטרות האסטרטגיות העיקריות של ממלכת עבר-הירדן — השתלטות על השטח הערבי הרצוף במרכז הארץ).

בהתאם לכך, הוצבו ששת צוותי-הקרב הר גדודיים אשר הוקמו ואורגנו זמן לא-רוב לפני כן, כדלקמן:

שני גדודים — הראשון והשלישי — כמסך מבטיח ב"משולש" הצפוני והמערבי.

שני גדודים — החמישי והששי — נגד ירד- שלים גופא.

הגדוד הרביעי — תפס את מתחם-החסימה בלטרון.

הגדוד השני — נערך בעמדת-חיבור-וביניים בין שתי הגזרות האלה, כשהוא תופס ארעית את המשלטים של נבי-סמואל ומול "הראדאר".

מריכוזים עיקריים אלה היה צורך להפריש פלוגה להבטחת העורק הלוגיסטי הראשי: יריחו — גשר-אלנבי. כן גם נשארו פלוגת-רגלים ור מחלקת-שריון בחבל חברון (לאחר כיבוש גוש- עציון) כיתד מדיני-אסטרטגי, למול השאיפות המצריות לגבי חלק-ארץ זה.

מגרעותיה של הערכות אופרטיבית זו בולטות לעין, ראשית, מתגלה בה הסתירה היסודית (אשר היתה אחת הסיבות לכשלונם של הלגיון ושל הצבאות הפולשים בכלל) — הסתירה בין עצמת הכוחות הפועלים לבין היקף זירת-הפעולה. דבר אשר גרם לאותם פיזור ו"דקות" הצבת גייסות, שהיו אופייניים למערך זה. כמו-כן, עקב העדר-היחס בין עצמת-הכוחות וגודל זירת- הפעולה — נפער כבר אז חלל אופרטיבי רחב- ידים באגף הדרומי של הצבא העבר-ירדני החל מלטרון ועד לחזיתו של הצבא המצרי. אמנם, חלל זה מיושב היה ישוב ערבי רצוף; אבל, שלא כמו בצד היהודי, לא היתה עובדת הישוב זהה כלל וכלל עם האחוזות בטחונית וכושר ל- עמידה-לוחמת.

ג. השלב האופרטיבי הראשון.

על-אף חולשת ריכוזו בגזרה-האופרטיבית של ירושלים, מתחיל הלגיון ב-19 במאי בהתקפה ישירה. הוא קוצר אמנם הצלחות טקטיות בעלות ערך ככיבוש שיך-ג'ראח ובית-הספר לשוטרים; וכן, ע"י לחץ מוגבר על הרויבע היהודי בעיר העתיקה גורם הוא להעברת הטיבת "הראל" מן הפרוודור, לשם נסיון-הפריצה דרך הר-ציון. אולם, בסיכום, נשאר מערך-ההתגוננות שלנו איתן.

בגזרת-המשנה הדרנסיבית של המאמץ העיקר- רי האופרטיבי, במתחם-החסימה של לטרון משיג

הלגיון את מטרותיו. העורך המוליך אל ירושלים מנותק ניתוק מוחלט, כפי שמסתבר מפעולותיה האחרונות של חטיבת "גבעתי" בקטע זה. בין ה-18 ל-20 במאי. משמעותה הממשית של הצלחה זו גדולה היתה ממה שיכול הלגיון לשער — עקב כשלונו הארגוני הלוגיסטי בשלב הראשון של המערכה על ירושלים (כפי שפורט בגוף המחקר).

יחד עם זאת לא נקט פיקוד הלגיון במתחם לטרון בשום צעד, וקרוב-לודאי שלא יכול היה לבקוט בשום צעד כזה. לפי הכוחות שעמדו ל-רשותו בשלב זה, כדי לעבות את האחוזות בחלל האופרטיבי דרומית מן הכביש הראשי, פרט להחזקה בהר-טוב כבמשמרחוץ מבודד ולמסך של "בלתי-סדירים" בבית-ג' ובית-סוסי, (אשר אף עשו נסיון בלתי-תקיף" ל-התקפה על עמדתנו שבתוך מרחב זה — כפר אוריה).

לעומת זאת, יש לשער שאותה התקפה ש-בוצעה ב-17 במאי, ע"י כוחות מקומיים ובסיוע של שריון, נגד עמדותינו בכפר-סבא הערבית, אשר בחזית התיכונה — פירושה האופרטיבי היה נסיון להסחה של הלגיון, על-מנת להבטיח את אגפו ב"משולש".

ד. השלב האופרטיבי השני.

ב-23 בחודש השתפר מצב הכוחות של הלגיון באופן ניכר. ראשית, ביממה שבין ה-22 וה-23 נכנסו כוחות של חיל-המשלוח העיראקי לתוך ה"משולש" וקרוב-לודאי כי שחררו ע"י כך את שני גדודי לגיון לפעולה בגזרת המאמץ העיקרי. כן גם התייצבו בערך באותם הימים, או מעט לפני-כן, יחידות המתנדבים של "האחים המוסלמיים" המצריים בקטע הדרומי של חזית ירושלים, עובדה שאולי לא היתה לשביעת-רצונו של פיקוד הלגיון מבחינה מדינית. אך לפי מצב-כוחו לא יכול היה לולול בתגבורת זו.

עם גידול עצמתה עורכת מפקדת-הלגיון את כוחותיה עריכה-מחודשת, וכן פותחת בצעד נוסף לקראת מילוי המשימות האופרטיביות שלפניה. בגזרת המאמץ-העיקרי האופרטיבי מחדש ה-לגיון, יתכן בעזרת שני הגדודים שנתפזו ב"משולש" וכן אגב הפעלת המתנדבים המצריים, את ההסתערות הישירה על ירושלים. בקרבות נוסף-ראש ורמת-רחול, מן ה-23 ועד ה-25 במאי, נוסתתים נסיון זה בכשלונו.

בגזרה הדפנסטיבית של המאמץ-העיקרי — מתחם-החסימה של לטרון — מכפיל הלגיון את כוחותיו ע"י העברה למתחם את הגדוד השני, אשר גזרתו הקודמת בנובי-סמואל וה"ראדאר" נתפסה קרוב-לודאי ע"י כוחות מקומיים ויחידות-משנה של הגדודים שהתפזו ב"משולש".

גם עתה אין מפקדת הלגיון מפנה שום כח מהעצמה המוגברת שלה להבטחת האגף האופרטיבי הפתוח.

יתר על כן, כאשר הלגיון קוצר את הצלחתו הטקטית ההגנתית הראשונה ב-25 במאי — אין זו מנוצלת ניצול אופרטיבי כל-שהוא.

ה. השלב האופרטיבי השלישי.

החל מן ה-26 במאי ועד ל-11 ביוני, התחלת ההפוגה-הראשונה, אפשר לעמוד על התמורות הבאות בניהול האופרטיבי של המערכה על ירושלים מצד הערבים:

בגזרה האופרטיבית התיאשה מפקדת הלגיון, לנוכח הצלחותינו ההגנתיות משיטת ההסתערות הישירה — וניסתה בשיטת ההתשה בעיר גופא, ע"י הרעשה ארטילרית מוגברת. הפעולה התוקפנית היחידה בעלת-ההיקף שבוצעה על ידה בגזרה זאת במשך השלב המבצעי הנ"ל — כיבוש העיר העתיקה — נועדה בראש-ווראשונה להצלת הפרטיגיה שנפגעה, והיה בה בעקיפין משום הודאה בכשלונו המשימה העיקרית — התגברות על מערך-ההתגוננות של ירושלים החדשה.

הנסיון להכניע את הבירה בדרך של הרעשה ומצור חיבי, כפי שצוין כבר לעיל, דוקא שימת דגש יתר על גזרת המשנה הדפנסטיבית של ה-מאמץ העיקרי.

ההאחזות של הלגיון בגזרת-משנה זו, גזרת לטרון-יאלו, היתה אמנם מבוססת ל-מדי מבחינה טקטית אולם נשארה רופפת מבחינה אופרטיבית.

על כך שמפקדת הלגיון חשה לפחות באופן עקרוני, בחולשה זאת, מעידה פנימה (בהתאם לדו"ח העיראקי, ראה נספח ז') אל הצבא המצרי, ב-28.5, כי יתקדם לעבר יבנה-עקיר-רמלה. כן, לפי אותו מקור, שאפה מפקדת-הלגיון, ובצדק, לכך שהבטחת האגף האופרטיבי הצפוני שלה תבוצע באורח יזום ותוקפני, כדי שכוותותינו ירותקו ויוסחו מהגשת תגבורת לחזית ירושלים.

לכן ביקשה היא מן הצבא העיראקי שיפתח בפעולות בציר טול-כרם—נתניה.

אם דרישותיה אלו של מפקדת הלגיון כמעט ולא נענו ע"י בעל-בריתה הבלתי אמצעי הר עיראקי, ולא נענו כל-עיקר ע"י בעל-הברית המתחרה, המצרי—הרי גם היא עצמה לא נקטה אף בשלב זה בשום צעד מעשי כדי לשפר את מצבה מן הבחינות הנ"ל.

אדרבא, בעת שהפיקוד-האופרטיבי ה-עבר-ירדני הפסיק את נסיונותיו להתגבר על ירושלים העברית בהסתערות ישרה — ב-אותה-עת ממש נעלם גם מסך ההבטחה ה-דק של בלתי-סדירים, דרומית מן הכביש ה-ראשי, החלל האופרטיבי באותו מרחב נש-אר פעור לחלוטין, ונפתח ע"י כך הסיכוי למפנה לטובת הצד היהודי.

תאם היתה התפתחות זאת בלתי נמנעת, ההפיקוד-האופרטיבי של הלגיון נכנע לה מחוסר ברירה? איננו יודעים לפי-ישעה מה התרחש במפקדת האויב, אולם לפי הנתונים אשר לי-דישותנו כעת — נראה כי היו פתוחות לפנינו אפשרויות מספר.

יתר על כן, במשולש היו נמצאים בשלב האופרטיבי השלישי חטיבת-רגלים מוגברת ו-חטיבה ממוכנת של הצבא העיראקי, ואתן אף כוחות מקומיים. להלכה מתקבל על הדעת שכוח זה יכול היה להגיש ללגיון סיוע יעיל — לפחות ע"י ביצוע פעולות הסחה נמרצות יותר לכיוון צפון ומערב, אולם גם באורח ישיר, ע"י שיגור גייסות לחזית ירושלים ממש.

תחת זה הסתפק הצבא העיראקי בהערכות להגנה-קבועה, באורח סכימטי ובלתי גמיש למדי, זכך בהפגנות חלושות לכיוון "גאולים", כפר-יעבץ וכפר-יונה, בין ה-28 וה-30 בחודש. ו-בסופו-של-דבר רותק הוא לגמרי, וניטלה ממנו כל אפשרות של יזמה, ע"י התקפת-הסחה שלנו על ג'נין, בראשית יוגי.

בסיכום אפשר לומר שהצד הערבי נחל כשלון אופרטיבי במערכה על ירושלים באותה תקופה בשל הסיבות הבאות:

א. מפקדת הלגיון לא העריכה במידה נאותה את כושר-העמידה של מצודת ירושלים, הן של חיל-המצב והן של האוכלוסיה הבלתי-לוחמת. על-כן נקטה במהלך המוטעה של הסתערות

ישירה על העיר העברית, וריכזה לשם נסיון בלתי-מוצלח זה חלק גדול-מדי של כוחותיה.

ב. מפקדת הלגיון לא נתנה את דעתה במידה מספקת ובצורה בהירה די צרכה על כך שטיכויח היחיד להשיג את מטרתה האסטרטגית — כיבוש ירושלים — יכול למצוא את מימוש האופרטיבי באורח דפנסיבי, כלומר ע"י ניהול מערכת-הגנה בעלת גמישות ויזמה במרחב הר חסימה שעל הדרך לעיר, שהיתה הגזרה האופרטיבית המכרעת.

ג. כן בלתי מסוגל היה הצד הערבי לפתוח את הבעיה המרכזית אשר התייצבה בפניו דוקא בגזרה זאת: סתימת החלל האופרטיבי, שבתוכו בוצעה "דרך בורמה" אייכולת זו נבעה מכמה מקורות, ונראה שהעיקריים ביניהם היו העדר ראייה חדה למדי של עצם-הבעיה; — קשיחות וחוסר יזמה והעזה, בהערכות ותמרון הגייסות; ותפעולם על פי קוים שגרתיים, ובכפיתות ל-הלכתו היבשה של התקנון.

כן יתכן מאוד שהיחסים בין שתי המפקדות, של הלגיון ושל חיל-המשלוח העיראקי, היו אחד הגורמים לאופן ניהול המערכה, ולמעלה-מכל-ספק הוא שהשפיע עליה העדר שיתוף-פעולה עם הצבא המצרי שהיה בעיקר פרי הניגוד בין המגמות המדיניות והאסטרטגיות שבתוך המחנה הערבי.

ד. בפרק הקודם ציינו שהאויב העבר-ירדני נבדל מיתר הצבאות הפולשים בחשבונו האסטרטגי השקול והמעשי יותר, לעומת זאת, הוזכרו אף ההגבלות שחלו על המאמץ-המלחמתי שלו, וכתוצאה מכך על עצמת הכוח שעמד לרשות מימושן של מטרות אסטרטגיות אלו. רק סגולות של הפיקוד האופרטיבי עשויות היו לגשר על פני פער זה — ודוקא בהעדרה של חזליה זו טמון אולי עיקר הכשלון של הצד הערבי.

הצד היהודי

א. ידיעות.

"אפלת-המודיעין", שדובר עליה בפרק הר קודם, היתה באותה תקופה סמיכה למדי, ל-פיקוד-האופרטיבי של הצד היהודי היו מושגים קלושים לגבי כונות כוחות האויב, עצמתם ו-תנועותיהם.

לא הגיעו לידיו ידיעות שערכן מרכזי ביותר: ראשית כל, תכנית הפלישה וה-

יטיוניים שחלו בה, — נסיגתו של צכא-ההצלה מן ה"משולש" עם התחלת פלישת הצבאות-הסדירים; — לוח-הזמנים של כניסת הגיון והערכותו באותה גזרה; — ה-איחור בכניסת חיל-המשלוח העיראקי ל-"משולש", עובדת התיצבות הגיון במערך-החסימה לטרון-יאלו, ואופן הערכותו בה; וקיומו של החלל האופרטיבי דרומית לה.

אם גם יתכן שלאור כוחנו המוגבל — במספר בחימוש ובעוצבות מאורגנות העשויות לתמרון אופרטיבי — לא היינו יכולים לנצל ניצול מלא ידיעות כאלו גם אילו היו בידינו — אין ספק שמציאותן היתה בכל-זאת משפיעה השפעה מכרעת על המהלכים שלנו.

בהעדר מערכת-מודיעין בעלת יכולת מ-ספקת באותו שלב (בשל סיבות אוביקטי-ביות שפורטו במחקר) יכלו מהלכים אלה להשען רק על הערכת-מצב חופשית של הפיקוד האופרטיבי לגבי האפשרויות ה-פתוחות בפני האויב, וכן על אותן ידיעות שנרכשו בהדרגה תוך כדי הלחימה.

ב. הערכות התחלית.

חופש ההערכות האופרטיבית שלנו היה מ-צומצם הרבה יותר מזה של הצד הערבי. ראשית מחמת העובדה שהיזמה האופנסטיבית היתה בידו, בעוד שאנו נמצאים בדפנסיבה מבחינה אסטרט-גית, מצב שבו מן-ההכרח שתגיע ביתר חריפות לידי ביטוי הסתירה שבין עצמת הכוחות ה-פועלים לבין גודל זירת-הפעולה — סתירה אשר ויתה קיימת אצלנו לא פחות מאשר אצל ה-אויב. "בלס" אחר לחופש התמרון האופרטיבי שלנו היה האופי המיליציוני-טריטוריאלי של חלק גדול של גייסותינו.

בחזית ירושלים, על שתי גזרות-המשנה ה-אופרטיביות שלה — העיר והדרך אליה — היו מוצבים, כפי שהוזכר כבר, שתי חטיבות, "עצ-יוני" ו"הראל". ההנחה היתה שהעוצבה הראשונה (אשר כללה אחוז גבוה של יחידות שונות בעלות אופי מיליציוני, ואשר טרם הפכו כשרות — מבחינת אימון, ארגון וחימוש — לפעולה צבאית סדירה) תמלא את המשימה האופרטיבית ה-דפנסיבית — קיום מערך-התגוננות סביב העיר — בעוד שחטיבת-הפלמ"ח "הראל" תהיה אח-

* במקרה זה — כותב טורים אלה עצמו.

גרעינו של אותו ריכוז העלול להיוצר לשם ביצוע המשימה האופנסטיבית — פתיחת הדרך. המציאות הוכיחה שהנחה זאת היתה מוטעית. מסתבר, שהעוצבה הירושלמית, מסיבות אוביק-טיביות וסוביקטיביות גם יחד, לא היתה מסוגלת לבלום לבדה את ההסתערויות של הגיון ולכן היה צורך להעתיק תכופות את מרבית החטיבה הפלמ"חית ממשימתה העיקרית לתוך העיר. יתר על כן, חטיבת "הראל" צריכה היתה לדאוג גם — להבטחת הקטע המזרחי של הכביש הראשי אל הבריה, קטע שנמצא בידינו.

העוצבה הנוספת, אשר החלק המערבי של הדרך אל ירושלים נכלל במשך השלב הראשון של המערכה בתוך מרחב פעולתה (בגלל משגה של המתכנן במטה-הכללי*), כפי שצוין בגוף המחקר) — חטיבת "גבעתי" כוונה אותה-עת לתפקידה העיקרי והמקורי — הגנה על חזית הדרום.

כך התהווה עם התחלת השלב השני של המערכה על ירושלים, חלל אופרטיבי גם בהערכתם של הכוחות היהודיים; הוה אומר, לא הוקצה והוצב מראש כוח למילוי המשימות האופרטיביות ההכרחיות בחזית זו — פריצת הנתיב לכירה והחזקה בו.

ג. סתימת החלל ע"י אימפרוביזציה של אג-רופי-פעולה.

אולם הפיקוד-האופרטיבי היהודי (לפרקים תוך כדי התערבות ההנהגה האסטרטגית, כפי שתואר בפרק הקודם) הצליח להתגבר על נקודת-התורפה במערך כוחותיו. תוך-כדי המהלכים ה-שונים של המערכה קובצו אגרופי-פעולה — שקובצו בשיטות בלתי שגרתיות, שהיו בהן גם העזה, גם כושר-איתור וכן סיכון לא-מועט. עמדנו בגוף המחקר בפרוטרוט על אופי שיטות אלה: היפעלה חטיבה חדשה, בלתי-מאומנת ובלתי-מגובשת עדיין; — נקרעו גדודים מ"מס" גרות-האם שלהם; — נחשפה חזית חיונית אחרת, למען הזרמת כוח נוסף לחזית המרכזית.

לנוכח ההתפתחות האופרטיבית הכל-לית, היה זה מן-הנמנע לחלוטין לקבץ כ-פרקי-זמן אחד את כל אותם הכוחות השונים שהוזרמו בדיעבד בהדרגה אל תוך המערכה על ירושלים, במשך שלביה השונים. לפיכך, לא יכול היה להתהוות ריכוז כזה במקום,

אשר מכחינת עצמתו המספרית יקנה לצד היהודי עדיפות טקטית בקרבות למרון. אולם רציפותו של המאמץ, יצירת אגף רופים נוספים גם אחרי כשלונות, והפעלתם מחדש — פירושם היה, כמיכומם — מעין ריכוז-בזמן, אשר נתן בידי הצד היהודי, כסופו-של-דבר, את העדיפות האופרטיבית. עדיפות זאת נוצרה לא בבת-אחת, אלא צעד-צעד, לפי השלבים הבאים:

ד. השלב האופרטיבי הראשון.

שלב זה מקיף את הזמן מה-17/18 ועד ה-23 במאי. במשך תקופה זאת מסתברת משמעותם המלאה של כשלונותינו במערכה הראשונה על ירושלים: אי-יכולתנו להחזיק החזקת-קבע בי משלטים שבידינו על הדרך אל העיר והעובדה כי לא ניצלנו, מבחינה ארגונית-לוגיסטית, את פתיחתה הזמנית של הדרך.

התמורות הנוספות שבאותו שלב היו: הצד לחתנו ההגנתי הראשונה בירושלים גופא; הת-יצבות הלגיון במתחם-החסימה של לטרון ללא ידיעתנו; סתימת החלל האופרטיבי בהערכותנו אנו, ע"י שיגור חטיבה "שבע" אל אזור-ההתכנן-סוז שלה.

ה. השלב האופרטיבי השני.

המדרגה המוגדרת הבאה בהתפתחות האופרטיבית הם הימים מן ה-23 ועד ה-26 במאי. הלוח בהם שתי תמורות עיקריות. הראשונה היא הצד לחתנו הסופית במשימה הדפנסיבית במערכה: — בלימת ההסתערות הנוספת, והגדולה-יותר, של האויב על העיר.

הצלחה זאת היתה אמנם מותנית בהשקעה של כוחות גדולים-יותר מאשר תוכנן מראש; היא חיבה, כאמור, את העתקת מרביתה של חטיבת "הראל" לעיר, מגורתה המקורית על הדרך אליה — וזאת דוקא בעת בה חל הנסיון הראשון לפריצת-הדרך.

העובדה שנסיון זה לבש מראש צורה של התקפה ישירה על מתחם-החסימה ש-בלטרון, על כל התוצאות המתוארות בנוף המחקר — דבר זה נבע לא-במעט מאפלת-המודיעין, שהסתירה מעינינו לא רק את עצם המצאו של הלגיון בלטרון, ואת אופן הערכותו, אלא, מה שחשוב יותר — אף את נקודת-התורפה המכרעת שבהערכות זו, את החלל האופרטיבי דרומית מן הכביש.

ז. השלב האופרטיבי השלישי.

בימים שבין ה-26 ועד ה-30 בחודש חל המפנה. הלחימה פוזרה את אפלת המודיעין, התגלה החלל-האופרטיבי, השתלטנו עליו והת-כססנו בו. ע"י כך נפתחה בפנינו האפשרות לפ-תור את משימת פריצת-הדרך פתרון אחד מאשר ע"י חיסול מתחם-לטרון — ע"י הכשרת נתיב-אלטרנטיבי. עם זאת עברה למעשה היוזמה ת-אופרטיבית במערכה על ירושלים לידינו.

ז. השלב האופרטיבי הרביעי.

מתוך אי-בטחון האם פתרון חדש זה, פתרון הנתיב-האלטרנטיבי, יביא למילוי המשימה ב-מועדה, נמשכו הנסיונות להתגבר על מתחם-לטרון ע"י התקפה ישירה.

נסיונות אלה, אשר מסיבות שפורטו-במקומן לא הוכתרו בהצלחה, מילאו כ-זאת את התפקיד האוביקטיבי של ניטרול האויב וריתוקו אל מתחמו — וע"י כך את תפקיד הכפחת המאמץ-העיקרי, הלוכש מעתה יו-תר צורה של מאמץ הנדסי וארגוני מאשר של מאמץ לחימה.

היוזמה האופרטיבית שנכבשה — נשארת בידי הצד היהודי, ללא כל נסיון רציני מצד האויב לשלול אותה ממנו.

*

אפשר לסכם, איפוא, את פרקי-הלקח ברמה האופרטיבית של קרבות לטרון כדלקמן:

א. התמודדו ברמה זאת מאמצים תוקפניים והגנתיים משני הצדדים. המאמץ ההגנתי שלנו בירושלים גופא בלם את היוזמה של האויב. ה-מאמץ התוקפני שלנו בדרך לעיר כבש את ה-יוזמה, ופרץ את הנתיב החדש.

ב. הישגי המאמץ האופרטיבי התוקפני באו על-אף הכשלונות הטקטיים. אדרבה, כל התקפה, למרות אי-הצלחתה, תרמה תרומה, והיותה מד-רגה לתוצאה האופרטיבית הסופית.

כעקבות מבצע "בן-גורן" שלב א', נתפסו עמ-דות המפתח אשר אפשרו התחלת עבודה בנתיב החדש לבירה. עמדות מפתח אשר, קרוב לדאי, לא היו נופלות בידינו בקלות יחסית כזאת אלמלא ההתקפה על לטרון שקדמה לתפיסתם.

השלב השני של מבצע "בן-גורן" מנע מהאויב מהלך נגדי יעיל לעומת הישגנו זה, הבטיח את

הפעולות ההנדסיות בדרך בורמה וחזק את שליטתנו כה ובסביבתה.

זאת היתה גם התרומה העיקרית של ההתקפה השלישית — מבצע יורם, אם גם המגיע ל- מבצע זה היתה בעיקר דוקא החרדה שמא "דרך בורמה" לא תושלם במועדה והכרזה מוקדמת מדי של ההפוגה תגרום לנו לכשלוך אופרטיבי ואסטרטגי גם יחד.

שרשרת מאמצינו אלה היתה, ריכוזיות ב"בזמן" (אם גם לא במקום), לעומת הפיזור היחסי של כוחות האויב.

לפיכך קבע החוק הדיאלקטי השולט במלחמות: — בו בזמן שההישגים הטקטיים של השלב הראשון של המערכה על ירושלים לא נתנו את הפרי האופרטיבי והאסטרטגי המקווה, הביאו שלושת הכשלונות הטקטיים של השלב השני למילוי המשימה האופרטיבית הראשונה: הבטחת כוח העמידה הלוגיסטי של ירושלים — במישור דין; ומילוי המשימה האופרטיבית השנייה: חיזוק מערך ההתגוננות בעיר — בעקיפין.

הצלחות אלה מצדן יצרו במידה רבה את היסוד להצלחות נוספות בשלב השלישי של המערכה — במבצעי "דני" ו"הר", והשלימו את קודמיהם.

ג. שני הצדדים המתמודדים, גם יחד, סבלו ממגרעת יסודית אחת: — הסתירה בין עצמת הכוחות הפועלים לעומת גדל זירת הפעולה.

אולם ביד הצד היהודי עלה להתגבר תוך כדי מהלך המלחמה על מגרעת זאת הודות לשני גורמים: — תמרון זריז של הכוחות, כמו בקרבות לטרון — מזה, ומשקלה הצבאי וההגנתי של מערכת רכת ישובינו מזה, אשר מנעו את התהוותו של חלל אופרטיבי בכל אחד מן החזיתות העיקריות שלנו.

לטובת הצד הערבי לא פעל גורם מסוג זה וגם לא היה לו הכושר להתגבר על אותו הסרון בדרכי תמרון גמישים וגמרצים.

ד. גם בחזית ירושלים, כמו בחזיתות אחרות בשלב בלימת הפלישה, גברה הדפנסיבה האסטרטגית, המבוצעת ע"י שילוב גמיש של שיטות תוקפניות והגנתיות, על האופנסיבה האסטרטגית, שבוצעה לא רק בעוצמה בלתי-מספיקה, אלא אף ללא תנופה ותשואה, בשיטות שגרתיות ובלתי-גמישות.

ה. קרבות לטרון, לא פחות מקרבות אחרים במלחמת-הקוממיות, מלמדים אותנו איפוא את חכמת-המלחמה הנצחית: שכשלוך אינו בא ב"מקרה, והנצחון אינו בא כנס, אלא שהכרעה נופלת כתוצאה מיחסי הכוחות. לצד היהודי, ה"נחות במספר, הלחמים ובכחות אמצעי-לחימה זסיבם, היתה על-אף זאת ברמה-האופרטיבית עדיפות על אויבו: עדיפות הפיקוד והניהול של המערכה, עדיפות ביכולת תמרון אופרטיבי וב"כשר אימפרוביזציה ומציאת פתרונות בלתי-שגרתיים, עדיפות של יומה ושל תושייה.

הלכה מבחינת אירגון ומבנה

בעיות הבערות של המלחמה דורשות יום-יום תשובה בלתי-אמצעית.

אי-אפשר היה להמנע מכך שתהליך ההתמזגות יתפתח אך בהדרגה, שמלאכת הבניה תבוצע אגב חיכוכים, טעויות וחיפוש-דרך. מן הנמנע היה שלא יתגלו במבנה-הכוח-הצבאי שלנו ב-אותה עת ליקויים, מן הרמה הגבוהה ועד ל-גמורה, ליקויים אשר השפיעו השפעתם גם על מעשה-הלחימה. נצביע כאן רק על אחדים מהם.

א. המוסדות המנהלים. בשלב ההוא של המלחמה היו קיימים רק הגרעינים הראשוניים-ביותר של אותה מסגרת, שנועדה לטפח את המאמץ-המלחמתי הכולל ו-לכונו — משרד הבטחון. המטה הכללי ניסה, תוך קושי רב, למלא תפקיד של מוסד זה, נוסף על תפקידו המקורי והעיקרי — הפעלת הגייסות בשדה — על אף העובדה שגם הוא עצמו נמצא או בתהליך בניה והתרחבות, ולא היה חפשי ממגרעות. אחת היסודות שבמגרעות אלו היה השויון-בסמכות ובמידת היכולת לקבוע קווי-מדיניות, שהיה קיים בין הזרוע הממונה על הנהלת המלחמה — אגף-המבצעים — לבין הזרועות שנועדו לספק לו את האמצעים לכך — אגף-האפסנאות ואגף כוח-האדם.

לא יכול להיות ספק בכך שאחד משרשי הכשלונות שאירעו בשלבים השונים של ה-מערכה על ירושלים, ושהכתובו במידה רבה את אופן הנהלת הקרבות על לטרון, כפי שהם התנהלו, היה לא-במעט נעוץ בליקויים אלה של המוסדות המנהלים את כוחנו ה-צבאי.

מגרעות אלו: — העדר רמה-עליונה מיניס-טריאלית המארגנת ומכוונת את המאמץ-המלחמתי; הטלת תפקידים כאלה על מפקדת הגייסות בשדה שאותם אין זו יכולה לבצע בצורה תקינה יחד עם יעודה העיקרי; חוסר מעמד-עדיף לזרוע המבצעת על הזרועות המספקים; כל אלה גרמו לכך שאחת המשימות העיקריות — חיזוקה הלוגיסטי של מצודת-ירושלים — לא בוצעה בהיקף ובמועד הדרושים. כל אלה גרמו במידה רבה לכך שלצבאנו היתה חסרה עצמה-מספרית הנחוצה כדי לנצל אפשרויות אופרטיביות, משי-נפתחו אלו בפנינו. המגרעות ההן היו לא-במעט

כשם שהמאמץ-המלחמתי הכולל של אומה הוא אחד המכשירים העיקריים שביד הנהנהגת-האסטרטגית, כך צעדינו של הפיקוד-האופרטיבי נקבעים לא-במעט ע"י דמותו של הכוח המבצע בפועל, ע"י אופן בנינו הן של היחידות והעוצבות הלהתמות, והן של אותן מסגרות גבוהות-יותר שבהן מאוגדות הללו; וכן ע"י המבנה ודרכי העבודה של המפקדות השונות, כולל המטה-הכללי. גורמים אלה נותנים את אותותיהם לא רק לגבי הרמות הגבוהות של הנהלת המלחמה והמערכה, אלא שהם משפיעים לא-פחות גם על הביצוע בשדה ממש — ברמה הטקטית.

אי-נלהבין לא את הכשלונות ולא את ההצלחות שבשלב זה של המלחמה בכלל — ואלה שאירעו בשרשרת קרבות-לטרון בפרט — ואי-נלהבין את הקשיים שמתוכם צמחו המבצעים ב-רמות השונות — בלי ראות ראייה-נכונה את מהותו הארגונית של כוחנו הצבאי דאז.

כבר נאמר בנוף המחקר, שאין לסדוד כוח זה, על יתרונותיו ומגרעותיו, לפי קנה-מידה של צבא סדור ומנוכש של מדינה קיימת וותיקה. לעומת-זאת, אין בשום פנים לקבל את הטענה כי, לא-ניתן היה כלל לתתחם אלו כאל צבא.

היה זה צבא, צבא-מתהווה, של מדינה-מתהווה — תופעה, שנתקלים בה תכופות-יחסית בתולדות המלחמות, החל מדברי-הימים של עמנו עצמו וכלה כמלחמות-השחרור של העת-החדשה.

הכוח-המזוין העברי בעת מלחמת-הקוממיות היה — כגופים שדמו לו במהותם בקרב עמים אחרים — תרכובת של גורמים שונים: של מסגרת-היסודית-ההכנה המיליציונית — ארגון ה-"הגנה"; גרעיני המגויס של זה — הפלמ"ח; יוצאי ה-"בריגדה" והיחידות העבריות האחרות שבצבא הבריטי במלחמת-העולם השני; מת-נדבים ומתגייסים מארצות הגולה, אף הם בעלי הכשרה ומסורת של כוחות צבאיים שונים.

כל הגורמים האלה היו צריכים להתמזג, ליצור שפה משותפת, לרכוש לעצמם סגולות מקצועיות חדשות, לצקת דפוסיים ארגוניים, לב-הוא מושגים משמעתיים — וכל זאת כאשר ה-

כיוון זה, בחזית הצפון. חסרונו היה ללא-ספק תוצאה של סיבות אוביקטיביות. ראשית, דוקא בשטח זה לא יכלה בתוקף התנאים, מידת ההכנה של "ארגון-ההגנה" להיות אלא מצומצמת בלבד. למערכת-הארגונית הגבוהה שלו (מפקדות גלילות ומחוזות) נודעה יותר מהות מנהלתית מאשר פיקודית-מבצעית.

נוסף על כך, הרי באותה תקופה של מלחמת-הקוממיות כלל עדיין צבאנו, כפי שהוזכר כבר פעמים מספר, רובן ככולן של יחידות בעלות אופי מיליציוני-טריטוריאלי, רתוקות-מראש לגזרה מ-סוימת, ללא אפשרות להזיזן.

נקל להבין, שעובדה זאת היתה נוגדת את עצם יעודה של מסגרת אופרטיבית שהוא ה-תמרון החפשי של הכוחות, ריכוזם ודילולם ל-צורך משימה-כוללת או לצרכי ושלבי מימושה. כן היו חסרים באותה עת מרבית הכלים אשר רק באמצעותם יכולה מסגרת מעין-זאת להביא תועלת מלאה: חימוש-כבד, כלי-רכב ומכשירי-קשר במידה מספקת, יחידות-הנדסה, מתקנים אפסנאיים, ועוד ועוד.

אולם מציאות המלחמה דרשה בכל תוקף, על אף כל הקשיים האוביקטיביים האלה, את הקמתו של דרג-ביניים שבין המטה-הכללי לבין העוצ-בה-הלוחמת. אכן, כאשר נענה הפיקוד-העליון לדרישה זו של ההתפתחות, שהתייצבה בחריפות-יתר דוקא בחזית-ירושלים בעת קרבות לטרון, נסתבר שמסגרת-אופרטיבית סובלת עוד יותר מאשר עוצבה-טקטית מדרכי-אילתור בהקמתה — וזאת משתי סיבות: — ראשית, תועלתה ה-עיקרית של מסגרת מעין זו היא ביכולתה ל-התרומם במלאכת התכנון-המוקדם וההכנה-מראש מעל ללחץ ההתפתחות הטקטית היום-יומית. שנית, כדי שגוף אופרטיבי ימלא פונקציות חיו-ניות אלו — הכרחית לו תקופת גיבוש ממושכת, לשם יציאת דפוסי-הפעולה וקניית השגרה ה-דרושה ע"י קציני-המטה אשר במסגרת זו.

בלתי-נמנע היה, איפוא, שהפיקוד האופרטיבי לחזית-ירושלים, שנוצר באיחור רב לעומת ה-צרכים (אם כי איחור זה ברובו מוטנה היה ב-סיבות אוביקטיביות, כאמור), לא נהנה אלא בהדרגות רבה.

אלמלא כך, אין זה כלל מן הנמנע שמסגרת אופרטיבית, המתאמת ומכוננת באופן תכליתי ר-בהחלטה-תקיפה את כל העוצבות המוצבות ב-

הסיבה למצוקה בכוח-אדם שממנה סבלו העוצ-בות-הלוחמות, בו בזמן שמספרם הכללי של ה-המגויסים הלך הלך ועלה, ולא נגזים אם נאמר, שלא-במעט גרם מצב זה גם להעדר עתודת פיקוד-עליון — דבר אשר הביא מצדו, להפע-לתה של הטיבה "שבע" בתנאים שכבר תוארו במקומם.

כמובן, שום שטח ושום מסגרת-משנה ב-מוסדות המנהלים לא היו חפשיים מ-מחלות-הילדות, מן המגרעות ההכרחיות שבתהליך של התהוות, בניה ולימוד-תוך-התנסות ושגיאות; בין אם התבטא הדבר בחוסר נוהל ושיטה, באגף-האפסנאות או בתקנים מוגזמים, וקביעת יחס בלתי-חסכוני בין הדרגים-הלוחמים והדרגים-המשרתיים, באגף-כוח-האדם; ובין אם היתה זו "אפלת-המודיעין" שהוזכרה תכופות, אשר נוצרה כתוצאה ממעבר מדרכי-הפעולה והמושגים של שירות-הידיעות של "ההגנה" אל הצרכים ה-שונים-בתכלית, של שירות-מודיעין של צבא-סדיר, ובסופו-של-דבר, מהלך הפעולות בכלל, ובחזית ירושלים בפרט, הושפע לא-במעט גם ע"י העובדה שהפיקוד-האופרטיבי בעצמו, אגף-המבצעים, טרם גיבש לעצמו סופית באותה עת את דרכי-העבודה וכלי-העבודה המתאימים ל-מילוי שני תפקידיו העיקריים: תכנון כולל ומקיף, בעל שיקול כל-צדדי לגבי כלל ה-מבצעים — ופיקוח הדוק ברמת העוצבות על כל מבצע ומבצע.

ב. מבוה אופרטיבי.

חולשה אחרת בבנין כוחותינו באותה עת היתה העדר מסגרות-ביניים פיקודיות ו-ארגוניות, בדרג בין המטה-הכללי לבין עוצ-בות-היסוד הלוחמות החטיבות.

מסגרות מעין-אלו, שכל אחת מהן מופקדת על משימה אופרטיבית שלמה, וכפופים לה כל הכוחות הפועלים בתפקידי-משנה וגזרות-המשנה לביצוע משימה זאת, כשלישותה כלי-מטה ר-כליים-לוגיסטיים מספיקים כדי לתאם ולשלב-אהדדי את המאמצים השונים האלה — עשויות היו להקל בהרבה על מלאכתו של אגף-המבצעים, וגם להביא ליתר תכליתיות, תכניתיות וחסכון בהערכות העוצבות ובתפעולן.

באותה תקופה עדיין לא היה קיים דרג ביניים כזה בצבאנו, פרט לנסיון ראשון ב-

חזית-ירושלים, עלולה היתה להשפיע באופן ניכר על מהלך הפעולות, על-אף התנאים האוביקטיביים המגבילים.

ג. המבנה הטקטי.

לא נתעכב על הבעיות המרובות שנתלו ל-סנין העוצבות-הלוחמות. כיון שהן היו מנת חלקו של כלל-הצבא בתקופה הזו, ולא רק של אלו אשר פעלו בחזית-ירושלים — בעיות, הכרוכות במעבר התריף מהפלוגה כיחידת-הקרב היסודית לתפעול של גדוד חטיבה כדבר-שבשגרה; ואף לא על השאלות המורכבות, והחדשות-לגמרי כשביל צבאנו, של שילוב ואיגוד יחידות-הרגלים עם חיל-התותחנים, חיל-השריון, וכן הלאה. נעמוד כאן רק על שתי דוגמאות של יחסי-הגומלין שבין הרמה האופרטיבית של המבנה לבין הרמה-הטקטית, אשר הגיעו לידי ביטוי בפעולות המתוארות בגוף המחקר.

בנינו של ארגון-ה"הגנה" הושגתה על-הי עקרון-המרחבי — כלומר שהעוצבה הלוחמת הי גבוהה ביותר, החטיבה, היתה מגויסת בתוך טריטוריה מסוימת ומוגדרת, ואף פועלת בתוכה. לאורח מבנה זה היו יתרונות רבים, הן מ-בחינת קלות יחסית של הגיוס, הן מבחינת הגיבוש הפנימי של היחידות והעוצבות, והן מ-בחינת רמת הכוננות לפעולה מידית. מצד שני, דוקא בשלב זה של המלחמה — ובפרט תוך-כדי השתלשלות קרבות לטרון — מתבלטים גם הי-חסרונות של שיטה זאת: — דבקותה, יתר-על-המידה, של החטיבה למרחב-האם שלה (דבר שנבע לא רק מן המסיבות האופרטיביות הקונ-קרטיות, אלא גם מתוך עצם עובדת המבנה הטריטוריאלי, ותוצאותיו); ובעקבות כך הי-דבקות של יחידות-המשנה במסגרת העוצבה-האם וקשרם ההדוק-מדי (מבחינת הצרכים הי-מבצעיים) ל"מולדת המצומצמת" ולאותו מרחב שבו נבנתה היחידה, הנוטה לראות את עצמה בראש-וראשונה כמגינה עליו. תוך כדי סיפור-המעשה גופו יכולנו להיזכר בתופעות שליליות (תולדות הקמת חטיבה "שבע" לקראת מבצע "בן נון" שלב א', ושלב ב') אשר היו ללא-ספק פועל-ייצא של מגרעת זו במבנה הטקטי.

כן מסתבר במשך התקופה הזו בכלל, ותוך-כדי שרשרת קרבות לטרון בפרט, שאותה שיטת-עוז בבנין עוצבות טקטיות שהשתמשנו בה מתוך הכרח ואונס — ליקוט יחידות-משנה שונות,

קטנות וחסרות זיקה-אורגנית, לשם ביצועה של משימה מסוימת, — דהיינו, שיטה שאיננה מן היעילות גם במסגרתו של צבא ותיק ומגובש — על אחת-כמה-וכמה אינה יכולה להצדיק את עצ-מה במסגרת צבא צעיר ומתהווה.

אפשר לסכם, איפוא, את פרקי-הלקח של קרבות לטרון מבחינת ארגון ומבנה כדלקמן:

א. מזדמנת ראשית מסקנה כוללת, אשר נר-בעת מלקח מלחמת הקוממיות כולה, אולם שנת-אשרה במיוחד במהלך קרבות לטרון; והיא — שטעות חמורה טועה כל מי שדוגל בהפרדה מחלטת, כביכול, בין התחום הארגוני לבין הי-תחום המבצעי. אדרבה, קיימת השפעת-גומלין הדוקה ביותר בין השניים — ודבר זה תוקפו יפה לגבי כל הרמות.

ב. הנסיון לגבי הרמות הגבוהות במבנה-הצבא, אשר נרכש בתקופה הנדונה, הצביע ברור-רות על ההכרח בקיומן של שתי זרועות עיק-ריות, נפרדות-זרמון בשטחי פעולה ואחריות, ביד ההנהגה-העליונה של האבקות מזוינת: הי-זרוע המיניסטריאלית, המארגנת ומכוננת את המאמץ-המלחמתי הכולל, והזרוע המפעילה את הגייסות בשדה — המטה-הכללי. לקח מובהק לא-פחות נרכש בענין בנין המטה-הכללי עצמו, ולגבי המעמד והיחסים-ההדדיים של האגפים אשר בו. מסתבר ההכרח בקביעת מעמד עדיף של אגף-המבצעים לעומת האגפים האחריים, וכן ההכרח בבנין התקין של אגף זה עצמו, אשר כדי טייבל למלא את תפקידו צריך לכלול-בתוכו כלים משולבים של תכנון ושל פיקוח על הי-ביצוע, ולהשגת על מכשירים יעילים להשגת ידיעות.

ממהלך המערכה על ירושלים על כל שלביה ומקרבות לטרון שבתוך שלבים אלה, נובע הלקח, שכל סדק וכל מגרעת בבנין המוסדות המנהלים את המלחמה — הכרח הוא שיתבטאו בהחלטת המאמץ-המלחמתי ובליקויים בו; ובעקבות-כך — אף בכשלונות בשדה הקרב עצמו, שיגררו אחריהם כשלונות אחריים, או לפחות יכתיבו לפיקוד-העליון מהלכים מסוימים, וע"י כך יצמ-צמו את חופש פעולתה.

ג. הוכח שוב הצורך שבאיגוד העוצבות-הלוחמות במסגרות אופרטיביות, כך שהמטה-הכללי עצמו לא יצטרך לנצח אלא על מספר מצומצם-ביחס של גופים גדולים, אשר כל-אחד

מהם מופקד על משימה המוגדרת במקום ובזמן. פירושו של מבנה זה — הקניית חירות-תמרון, וכושר-גמישות לגבי הנהלת המלחמה בכללה.

מסגרות אופרטיביות כאלו שכוחן בראש-ראשונה בגורם הפיקוד והמטה שבהן, ובשלישתן היעילה באמצעות גורם זה על העוצבות-הכפופות — ורק בשורה שניה בכמות האמצעים שלרשותם — מסגרות מעין-אלו אין להקים באלתור, כי הן מתגבשות בקצב אטי יותר מאשר מפקדות גופים טקטיים. מסגרת אופרטיבית אשר לא נתקיימה לפני מלחמה — תפגר במילוי תפקידיה החיוניים תוך-כדי מלחמה.

ד. כן נלמד בתקופה הנדונה הלקח בדבר היתרונות והחסרונות שבמבנה הטריטוריאלי של הצבא. לעומת הראשונים, שהם ידועים וכולטים — כגון מהירות הגיוס, רמת-הכוננות המידית, קשר בלתי-אמצעי ביותר של הלוחם עם הנושא

הלקח ברמה הטקטית

בניגוד לסעיפים הקודמים, לא נצטרך בסעיף זה להקדים מסכת של עובדות, כביסוס למסקנות. היסוד העובדתי לפרקי-הלקח הטקטיים ניתן בתוך סיפור-המעשה עצמו, ולכן נובל לגשת באופן ישיר אל ציון המסקנות המתבקשות מ-סיפור-מעשה זה:

א. התלות של הרמה הטקטית ברמות הרגבוהות יותר.

נקודת-הלקח הראשונה, אשר הבנתה הנכונה תהווה את המפתח להבנת הנקודות הנוספות, היא שהמבצע בשדה, הקרב הממשי, אינו אלא חוליה סופית בשדרת קציר, כפי שנאמר כבר, של הזרעים שנזרעו ברמות הרגבוהות יותר.

מהלכה הטקטי של כל אחת משלושת התקפות על מתחם-לטרון, שתוארו במחקר זה, נקבע במידה רבה מראש ע"י גורמים אשר היו מחוץ לתחום השליטה, וההשפעה של הגופים-המבצעים ופיקודם.

ההשתלשלות האסטרטגית ותביעותיה, המהלכים האופרטיביים אשר נבעו ממנה, המגרעות במאמץ-המלחמתי הכולל, והמבנה של כלל צבאנו והמוסדות המנהלים אותו — והלקויים בארגון הלוגיסטי, במשק-כוח-האדם ובמערכת-המודיעין

שלמענו הוא נלחם — שקולות היו המגרעות של פטריוטיזם-מקומית מצרת-אופק, וכן (במיוחד לאותה התקופה) ריתקו יתר-על-המידה של גוף מסוים אל מרחב מסוים, אשר מגביל את חופש התמרון הכללי. (ליקוי אחר של המבנה המרחבי — מידה רבה-ידי של ריכוז האבידות בנקודות וחלקי ישוב מסוימים, — דבר אשר הגיע לידי ביטוי חריף במלחמת הקוממיות, לא התבלט במיוחד בקרבות הנדונים במחקר זה).

ה. כן הסתברה החשיבות הגדולה שיש לאורגניות של היחידה הלוחמת, חשיבות העולה ו-הולכת ככל שקטנה יותר המסגרת הטקטית של היחידה. אם היתה תועלת מצומצמת לקריעה זמנית של גדודים מחטיבת-האם, והעברתם ל-מסגרת של חטיבה אחרת (דבר, שלא נעשה אלא מתוסר-ברירה), קל-ותומר מה רבה השלילה ש-ב-הדבקת-גומלין ארעית של פלוגות, ויחידות-משנה קטנות עוד יותר, שמוצאן מגדודים שונים.

אשר היו תוצאה של הראשונות — כל אלה קבעו במידה רבה את דמות הכוחות הפועלים, ואח מטיבות הפעלתם ברמה הטקטית, וצימצמו לפיכך בצורה בלתי-מבוטלת את חופש הברירה וההחלטה של הפיקוד ברמה זאת.

כל מי שבא לנתח ניתוח-בקרתי כל קרב שהוא, ואת קרבות לטרון בפרט, ומתעלם מן המסגרת הרחבה יותר, מן הקשר שבין סיבה אסטרטגית אופרטיבית וארגונית ו-תוצאה טקטית — מן-ההכרח הוא כי ייצור תמונה מסולפת.

עובדה זאת אינה גורעת ולא-כלום מן היחשיבות של המעשה-הטקטי עצמו, מערכו של המבצע אותו ומן האחריות של מי שמפקד על ביצועו. ואין זה גם סותר את החיוניות ללמוד מן הלקח הבלתי-אמצעי של הקרב את אשר ניתן ללמוד ממנו.

ב. ההפתעה וגורמיה.

הבעיה הראשונה שמעלים אותה קרבות לטרון היא: באיזה תנאים ניתן לגוף-טקטי להשיג את אחד היתרונות החשובים ביותר בקרב — יתרון ההפתעה.

במיוחד מובלטת בעיה זאת תוך-כדי התקפה

הראשונה מבצע „בן-נון“ שלב א'. אגב ההכנות לקראת פעולה זאת, ומהלכה, מתאשרת האמת הפשוטה שמודיעין טקטי יעיל הנו אחד התנאים המוקדמים ההכרחיים להשגת יתרון זה. אולם, בד-בבד עם כך מתגלה הסתירה (הקיימת תכופות בקרב), בין התמנה הרצויה לבין הדרכים הר אפשריות להשגתה. במקרה המסוים הנדון, הן אמצעי העיקרי להשלמת הידיעות המועטות הן מצויות — וליצירת יתרון-ההפתעה — היה השימוש בסיוורים, ובפרט סיוורים-לוחמים — אולם דוקא אמצעי זה עלול היה לסכל כל אפשרות של הפתעה בכלל.

אם הקשר שבין ידיעות לבין הפתעה-טקטית, הנו דבר מובן-וידוע, — הרי פחות טוה כולמים-לעין יחסי-הנומלין שבין הרמה הארגונית ויציבותה-הפנימית של היחידה-המבצעת, לבין כושרה להגשים את התנאי-היתרון הנ"ל.

לקח מבצע „בן-נון“ שלב א' מראה ברורות שגוף בלתי-מאומן, מלוקט מיחידות-משנה שונות, ושלדו-הפיקודי שטרם התגבש — אינו עשוי לעמוד בפרטי הביצוע של תכנית ובלוח-הזמנים שנקבע, דבר שצמצם מראש את האפשרות של השגת הפתעה.

טיב הכוחות המבצעים קובע גם את אפשרות המימוש של דרך נוספת להשגת הפתעה בשביל התקפה: בחירת ציר-ההתקדמות שאינו צפוי לי-איוב, כלומר — ציר הדורש, כבמקרה הנדון, תנועה ארוכה ומאומצת-יותר דרך שטח-קשה. ענין זה מתקשר עם נקודת-לקח נוספת, ו-היא —

ג. יחסי-נומלין בין שיטות הביצוע והכוחות המבצעים.

ושוב, בהזדמנות של ההתקפה הראשונה על לטרון יכולים אנו ללמוד שצעדי המפקד-הטקטי מוכתבים לא רק ע"י המשימה ה-אופרטיבית, הידיעות, הקרקע ומהלכי-האו-יב, אלא גם ע"י אופיו וכושרו של הכוח אשר תחת פיקודו.

גורם זה מאלץ תכופות את המפקד — ואילצו אף בפעולה הנדונה — לותר על דרכי ביצוע הנכונים-כשלעצמם, ואף הכרחיים לנוכח התנאים הקיימים, מתמת היותם למעלה מיכולתו של הכוח אשר לרשותו. אפשר אפילו לומר, כי דוקא ב-התקפה הראשונה תכנית הפעולה לא הותאמה

במידה-מספקת לכושר-הפעולה הממשי המוגבל של אותו כוח.

יחסי-הנומלין שבין שני הגורמים האלה בול-טים גם בהמשך ההתפתחות. בעוד שבמבצע „בן-נון“ שלב א' בחר מפקד חטיבה „שבע“ לציר-התקפה אותו כיוון אשר לפי הידיעות המקוטעות שבידו הבטיח לו את הסיכויים הרבים ביותר ודרש את המאמץ הקטן ביותר מן הגייסות, — יכול היה בהתקפה השנייה להחליט כבר על תכנית מורכבת ומשוכללת יותר, היות זרמת עוצבתו השתפרה תוך זמן קצר במידה ניכרת. לעומת זאת, יחידות הפלמ"ח בהתקפה השלישית — במבצע „יורם“ — מסוגלות היו, לפי רמת אימונן, לפעול בציר-התקפה נועז, בין מצבי-האויב, אשר חייב מאמץ רב מן הכוח המבצע. ד. המאמץ העיקרי.

קרבות לטרון בכלל מאשרים עוד עקרון פשוט וידוע, אשר התאשר כבר בתולדות הקרב פעמים ללא-ספור, והוא שהצלחת התקפה אינה תלויה רק בהשגת הפתעה ובחירת ה„ציר“ הנכון, אלא יותר-מכל-אלה ביצירת מאמץ עיקרי נחרץ ותכליתי והתמדה בו.

דבר זה ניתן להגשמה אפילו אם עצמתו של התוקף נחותה מזו של המתגונן — בתנאי של ריכוז מוחלט של תלותמים ואמצעי-הלחימה ב-גזרה נבחרת, אגב צמצומם ודלדולם-עד-המיני-מום של הכוחות אשר בגזרות ובמשימות בעלי ערך-משני.

בקרבות לטרון הסתבר-מחדש הקשר ההדדי ההדוק שבין עקרונות ריכוז-כוחות וחסינות-כוחות, ויש לומר, שאף לא באחת משלוש ההתקפות הצליח הפיקוד הטקטי לשמור על עקרונות אלה די-הצורך, ולממשן.

ה. דרכי התקפה על מתחם-מאורגן. במהלכם של קרבות לטרון, ובמיוחד ב-התקפות השניה ושלישית, התבלט הלקח בדבר התנאים הדרושים להתגברות על מערך מאורגן ומוכן להגנה.

עמדנו בגוף-המחקר על תנאים אלה בפרוט-רוט: — ידיעות מבוססות ככל-האפשר; — מערכת הסחות והטעיות ענפה; — עדיפות ב-עצמת הלוחמים ואמצעי-הלחימה, והטלתם ה-מרוכזת; — „נשימה ארוכה“ טקטית, המתבטאת בנכונות להאבק על שבירת מערך-האויב מאבק ממושך והדרגי בשעות הלילה והיום כאחת, תוך-

כדי הדיפת התקפות-נגד; וכוונות, אשר צריך שתשטן על המחשבה-המתכוננת של הפיקוד, מן חד-גיסא, ועל עתודה נאותה, מאיזן-גיסא.

ו. הגבלות של התקפת לילה.

בסדרת קרבות לטרון — ובמשך רוב שלבי מלחמת-הקוממיות בכלל — היתה הסרה לצבאנו „נשימה-ארוכה“ טקטית זאת, הדרושה בשביל התגברות על מערך-הגנה מאורגן, דבר זה נבע בראש-וראשונה מחוסר אמצעי-לחימה בכמות ור איכות המתאימים, וצמצום גדולו של הכוח הלוחם, אולם מצויות לכך גם סיבות נוספות, הנעוצות בחוסר אימון ומחשבת-פיקוד מתאימים, כפי שמראים לנו כשלונות למול מתחמי-הגנה של האויב בתקופות מאוחרות יותר, שבהן הן הגבלות שבעצמה היו מעיקות פחות (ההתקפה על עיראק-מנשיה במסגרת מבצע „יואב“, הן התקפה של חטיבת „אלכסנדרובי“ על פלוג'ה), מגרעות אלו שימשו המניע לכך שהפיקוד הטקטי תלה לרוב — וגם בקרבות לטרון — את כל תקוותיו בהצלחת מכת-לילה.

במדה והסתבר במהלך הפעולה — כפי ש-אירע במבצע „בן-נון“ שלב ב', ובמבצע „יורם“ — שמכה מעיזו-זו תוכל להשיג אך תוצאות חל-קיות, ולא הכרעה מוחלטת, נאלץ הפיקוד (ב-מקרים הנדונים — מתוך חוסר-ברירה, בגלל העדר עצמה ואמצעים מספיקים) להפסיק את המבצע בכלל.

מלקח זה נוכל להגיע למסקנה כללית, שהתקפת-לילה לבדה אין בה, בדרך כלל, כדי פתרון בעית שכירת מערך-הגנה שלם, אורח התקפה לילי עשוי להקנות לתוקף את דריסת-הרגל הראשונה בתוך המתחם

של המתגונן, בעזרתה ניתן ללכוד מוצב מכווד או מוצבים אחדים, היא עשויה א-פילו לערער את מערך האויב ערעור יסודי אולם — בלי עדיפות מוחלטת ומפורשת לכוחות התוקפים בכוח-אדם ובחימוש או כלי השגת הפתעה גמורה — על התוקפים להתכונן, ברוב המקרים, להשלמת הצלחתה של התקפת לילה, ולהרחבת הצלחה זו עד-כדי הכרעה סופית, כאמצעות המשכת ה-לחימה ביום, והזרמת כוחות ואמצעים נוס-פים.

ז. הערות על ההגנה-הנוקשה.

אם פרקי-לקח אלה נובעים מטעויות כוזבי-תיט-אנז או מגרעות שבהם, הרי-לא-פחות אפי-שר ללמוד גם מליקוייו של האויב.

ברמה-הטקטית עשה הלגיון שגיא עיקרית אחת בלבד, אולם היא היחה מכרעת, היא הת-בטאה בהנהלת קרב-ההגנה על מתחם-לטרון ב-צורה נוקשה, בלתי-גמישה, שוב נתאשר העיקר הישן-נישן שאין כל חפץ בהצלחה כזו של המת-גונן, המתבטאת רק בבלימת מאמץ התוקף.

* *

*

גיסינו למצות פרשה אחת של מלחמת-הקוממיות — והנסיון הרב שנכלל בה — כדי להעלות מספר נקודות-לקח ברמות האסטרטגית האופרטיבית, הארגונית והטקטית, אשר אינן תלויות בזמן ובמסיבות-מקומיות, למטרה זו יועדו המחקר, על הגבלותינו הבלתי-גמנועות, ו-סיפור-המעשה הארוך והמיגע.

הלקח הטמון בו — נרכש בדם; וזעמו — כי יחטוך דם בהתמודדות הבאה.

נספחים

נספח א'

בעיית ירושלים אינה ביסודה שאלת סידורים גם לא שאלה פולימית, אלא בשורה ראשונה שאלה של יכולת צבאית, — אם יהיה לנו כוח צבאי —

- א. לכבוש את העיר העתיקה ;
- ב. לכבוש פרודור רחב כל צרכו מכאן עד ירושלים כדי שלא יהיה רק שביל בלבד אלא שפח ישובי ומשקי מפיק המקשר את ירושלים עם יתר שפחי המדינה העברית ;

ג. למגר את הלגיון הערבי במשולש.

כלי שלושת הדברים האלה אין לחניד בבטחון שירושלים שוחררה וסר צל הסכנת המרחפת עליה.

ד. בן גוריון

בישיבה הטשית של מועצת-המדינה הזמנית,

תל-אביב, 24.6.1948.

נספח ב'

הלך הרוח של חיילינו תובע בימים אלה כלי-סיוע כבדים. אולם תופעה חולפת זאת אל לה להסמיה את דעתנו מן העובדה שהאדם הוא אשר נלחם ולא כלי-הזין, עם כל מה שכלי-הזין יכולים להיות לעזר רב.

מתוך דרי"ח של מפקד חזית ירושלים

אלוף דוד מרכוס (פמון),

בסיוס הקרבות על לטרון.

נספח ג'

מצבת הנשק של מניני ירושלים בתחילת המצור, בראשית מאי 1948

20.000 —	כדורים	6 —	מרגמות (3 אינץ')
50 —	מקלעים קלים (מכל הסוגים)	585 —	פצצות לניל
473 —	רובים (מכל הסוגים)	32 —	מרגמות (2 אינץ')
180.000 —	תחמושת למקלעים הקלים ולרובים	4000 —	פצצות לניל
620 —	תת-מקלעים מכל הסוגים	1 —	מרגמות "דויד"
400.000 —	תחמושת לתת-המקלעים	30 —	פצצות לגיל
10.000 —	רימוני-יד	2 —	רובים ג'ים
300 —	בקבוקי מולוטוב	50 —	כדורים
		8 —	מקלעים בינוניים

נספח ד'

נשק ותחמושת שהוטפו לירושלים בזמן המצור

68 —	מקלעים קלים	3 —	מרגמות (3 אינץ')
876 —	רובים	1432 —	פצצות לנ"ל
500.000 —	כדורים למקלעים הקלים ולרובים	3 —	מרגמות "דויד"
533 —	תת-מקלעים	75 —	פצצות לנ"ל
120.000 —	כדורים לתת-מקלעים	14 —	פיאטים
2000 —	רימונייד	571 —	פצצות לנ"ל
		6 —	מקלעים בינוניים

נספח ה'

התצרוכת השבועית של ירושלים (מברק של ר"ר ג'וף מן ה-27.5.48)

הצרכים המינימליים לקיום התושבים האזרחיים לכל שבוע הגם:

" 10 —	קטניות	140 טון —	לחם
" 10 —	גריסים	" 3 —	אבקת-ביצים
" 5 —	גבינה צהובה	" 10 —	אבקת-חלב
" 5 —	דיבה	" 10 —	דגים משומרים ומלוחים

בס"ה 193 טון

נספח ו'

המערכה לבלוימת הפולש בין ה-15 במאי ועד ה-11 ביוני 1948

חזית ירושלים

דיר-איוב ולטרון נתפסות זמנית עלידי כוחות "הראל" ו"גבעתי" במסגרת מבצע "מכבי" שלב ב'. שיירת ההספקה האחרונה לפני המצור עולה לירושלים.	18—16 במאי
פינוי הרטוב, נוה-יעקב ועטרות.	16—15 במאי
הלגיון מתבסס במשלטי עמואס ולטרון. הדרך לעיר נחסמת.	18 במאי
הטיבת "הראל" נקראת לעזרת עיר-הבירה. הר-ציון נכבש. הדרך לעיר העתיקה נפרצת ונעזבת שוב.	18—19 במאי
הלגיון תוקף את צפון ירושלים וכובש את שיד-ג'ראח ואת בית-הספר לשוטרים. התקפה נבלמה בבנייני פאג'י.	19 במאי

חידוש המאמץ הערבי לחדידה לתוך ירושלים העברית: קרבות ברמת רחל ועל-יד מגור בוטר-דאם.	23 במאי
המשך הקרבות עם ה"אחים המוסלמים" המצריים על רמת-רחל; הנקודה עוברת מיד ליד.	24—25 במאי
מבצע "בן-גון" שלב א'. חטיבה "שבע" תוקפת את משלטי לטרון בפעם הראשונה.	25 במאי
הלגיון כובש בחזרה את גבעת הראדאר שבדרך לירושלים.	26 במאי
הרובע היהודי בעיר תעתיקה נופל.	28 במאי
מבצע "בן-גון" שלב ב'. חטיבה "שבע" תוקפת שנית את משלטי לטרון.	30—31 במאי
מתחילה תנועה בדרך "בורמה".	2—6 ביוני
מבצע "יורם": "הראל" ויפתח" תוקפים את משלטי לטרון.	8—9 ביוני
חידוש ההתקפה שלנו על משלטי לטרון נדחה. יצוב הבטחתנו על "דרך בורמה", הפתוחה לתנועה לירושלים וממנה.	10—11 ביוני

חזית הדרום

הצבא המצרי תוקף את נירים וכפר-דרום ונהדף.	15 במאי
הצבא המצרי מתקיף את יד-מרדכי. הנקודה מפונה. נגבה מוטרדת.	19—24 במאי
הצבא המצרי נכנס לאישדוד.	29 במאי
המצרים תוקפים את נגבה ונהדפים אחורה.	2 ביוני
התקפות-הסחה-ושיבוש מצדנו על הצבא המצרי באישדוד.	2—3, 7—8 ביוני
ניצנים נכבשת על-ידי המצרים.	7 ביוני
המצרים כובשים את גבעה 69: הלגיון פרשט על קבוצת גזר.	10 ביוני
התקפה מצדנו על משטרת עירק-סוידאן נבשלת. אנשי גבעתי" כובשים את ג'סיר, ג'וליס, יסור.	10—11 ביוני
אנשי חטיבת "הנגב" כובשים את משטרת ביר-עסלוג' והמחנה שם. צימת-הכבישים מג'דל-פלוג'ה-ג'וליס-בריר נתפסת על-ידי המצרים. הנגב מנותק.	

חזית התיכון — המזרח

התקפת הסחה של הלגיון על עמדותינו בכפר-סבא הערבית.	17 במאי
הסחות של העיראקים על גאולים, כפר-יונה, כפר-יעבץ ועין-ורד נהדפות.	28—29 במאי
ראשי-העין עוברת מיד ליד.	30—31 במאי
כוחותינו כובשים את קאקון.	5 ביוני

חזית הצפון

- קרבות על סתימת ציר-הפלישה מן הלבנון לגליל המזרחי: מלכיה נכבשת ונעזבת שוב. מבצר נבי-יושע בידני. 15—17 במאי
- כוחות ה"הגנה" כובשים את עכו. לאחר שפרצו את הדרך לגליל המערבי המנותק. 18 במאי
- פלישת הכוחות הסוריים נהדפת בקרב על-יד הדגניות. יחידות חלוץ של הצבא העיראקי נעצרות על-יד הגשר כאוכב-אל-האואה. צמח נכבשת על ידינו מחדש. 18—20 במאי
- נחסם ציר-פלישה נוסף מן הלבנון: כיבוש ראש-הנקרה. כיבוש מלכיה והכפר קדש מחדש על-ידי כוחותינו. 21 במאי
- הוצב מערך-ההגנה שלנו מול המשולש הצפוני על-ידי כיבוש הכפרים זרעין, מזר, נוריס, לג'ין ומשטרת מגידו. התקפת-הסחה-ושיבוש מצדנו על ג'ינין. 23 במאי
- 29 במאי
- 28—30 במאי
- 2—5 ביוני
- 11—1 במאי
- חידוש ההתקפה הערבית בגליל המזרחי, ובגליל התחתון: הסורים כובשים את משמר-הירדן. כוחות קאווק'י כובשים את מלכיה — ומנסים להתקדם לכיוון סג'רה. לחץ סורי חזק על קיבוץ עין-רגב.

נספח ז'

מתוך ה-דו"ח של ועדת-חקירה פרלמנטרית עיראקית על מלחמת-פלשתינה*.

(תשובה לשאלה החמישית)

כשהחלו הפעולות ב־15.5.48, עברו הכוחות העיראקיים את הירדן, באזור נהריים, השתלטו על מפעל הכוח וכיתרו את גשר. הצבא הסורי התקדם וכבש מספר עמדות באזור צמח, זרומית לים כנרת; ואילו הכוחות הלבנוניים החקרמו וכבשו מספר עמדות על הגבול ונקטו קו הגנתי. הלגיון הערבי כבש את שכם ואת השטח שבין ראמאללה וגשר אלנבי ואילו הצבא המצרי התקדם בדרום פלשתינה והחלוץ שלו הגיע לעזה.

כזה היה המצב הכללי, עם ראשית הפעולות; אלא שהתקדמות הצבאות הערביות נתקלה בהתנגדות קשה מצד האויב בכל החזיתות, הרבה יותר קשה משערו מראש. הנה, למשל, כעבור שבוע, לא יכול היה הצבא הלבנוני להתקדם יותר ממה שהתקדם ביום הראשון. הצבא הסורי נעצר מול כוחות יהודיים חזקים לאחר שכבש את צמח; הצבא העיראקי נתקל בהתנגדות חריפה באזור נהריים, לאחר שהאויב החיש תגבורת בלתי פוסקת למקום. כוחו של הלגיון הערבי הותש בניסיונותיו לכבוש את ירושלים, לאחר שהחלוץ שלו הצליח לחזור לעיר העתיקה; ואילו הצבא המצרי — הר"י המשיך בהתקדמותו מעזה צפונה למגידו והחל בטיהור האזור ממזרח ומדרום לעזה. כן הצליח הצבא המצרי לכבוש את בארשיבע, יד-מרכי וחברון.

בשים לב להתנגדות החריפה בה נתקלו הכוחות העיראקיים באזור נהריים ולאור השיפת מבצעי העיראקיים באותו אזור, וכן משום שהלגיון הערבי לא ביצע את הפעולות שנדרשו ממנו, בכיוון עפולה וג'ינין, להקלת הלחץ ולהיזוק הטבעת על היהודים — הוחלט לשנות את ציר-הפעולה של הצבא העיראקי מאזור נהריים לאזור נפת השומרון, שעל הגנתו היה ממונה הלגיון. דבר זה נעשה כדי לאפשר לצבא העיראקי בכללו לבצע פעולות התקפה מוצלחות; אלא שמחמת סינויי ההדרגתי של האזור מיחידות ירדניות, נאלצו הכוחות העיראקיים לעבור לשיטות הגנה. העברת הכוחות העיראקיים לנפת השומרון החלה ב־23.5.48, שעה שהכוח הממוכן הגיע לשכם ולאחריו החלו להגיע היחידות הנותרות.

* "מאחורי הפרגוד" — הוצאת "מערכות" תש"ז.

ביום 25.5.48, אירעה באזור לטרון התנגשות חריפה בין כוחות הלגיון הערבי לבין הכוחות היהודיים אשר ניסו למרוץ את הדרך לירושלים. האויב לחם בחירוף נפש והגביר את כוחותיו ותגבורותיו, דבר שגרם להחמרת מצבו של הלגיון.

לאור זאת ביקש הלגיון ביום 27.5.48 מהצבא העיראקי כי יפתח בתנועות־מגע בציר סול־כרם—נתניה, דבר זה בוצע. כמו כן פנה הלגיון לצבא המצרי כי יתקדם; החל מיום 28.5.48, לעבר יבנה—עקיר—רמלה, אולם נראה כי הצבא המצרי לא נענה לפניה. לבסוף הצליח הלגיון לכבוש ביום 29.5.48 את העיר העתיקה בירושלים. בליל 29.5.48 ביצעו היהודים התקפה לילית על הכפרים קדש ומלכיה בקרבת הגבול הצפוני בגזרת הצבא הלבנוני, וכבשו שני כפרים אלה לאחר שפוננו מהלוחמים שהגנו עליהם.

באותו המועד כבש כבר הצבא המצרי את אשדוד; ואילו הצבא העיראקי, כבש עד לאותה תקופה את אזורי ג'נין, סול־כרם וכפר־קאסם, והשתמש באזורים אלה כבסיסים להתקפותיו ולהרעשותיו הבלתי פוסקות. גם היהודים לעומת זאת, לא חדלו מעריכת התקפות נגד ותקפו אור ליום 31.5.48 בכוחות גדולים את הלגיון הערבי בגזרות לטרון ושערי־הגיא.

כמו כן ערכו היהודים, אור ל־2.6.48, התקפת נגד של הכוחות המצריים באשדוד. התקפה נוספת באותה הגזרה, שנערכה אור ל־3.6.48, נהדפה אף היא, ולאחריה כבשו המצרים את פאלוגיה ואת בית ג'וברין.

אף הכוחות העיראקיים עמדו מול התקפה עזה שביצעו היהודים בגזרת ג'נין. ההתקפה החלה ב־2.6.48 ונסתיימה ב־4.6.48 בכשלוך מוחלט, לאחר שסבלו היהודים אבידות כבדות בהרוגים ובפצועים. התקפה נוספת שביצעו היהודים על ג'נין אור ליום 5.6.48 נהדפה, וכך נשאר המצב עד ל־11.6.48, שעה שהוטלה ההפוגה והופסקה האש.

מסקירת מהלך הקרבות עד כה, יוברר כי הצבאות הערביים הצליחו בתחילה להסתגל ולהתקדם באזורים ערביים, אלא שנתקלו בהתנגדות עיקשת משהחלו להתקדם לאזורים יהודיים. כמו כן הוכח כי היהודים הגנו בחירוף נפש על ישוביהם, כשם שהוברר שנמצאים כוחות יהודיים לא קטנים — ומאומנים למדי — אשר יכלו בעת ובעונה אחת, הן להגן על אזורים שונים והן לבצע התקפות־נגד להחזרת השטחים והעמדות שאיבדו בראשית הקרבות.

נספח ח'

שלבים במתיחת הדרך לירושלים

תעודקים		מס' סדורי	הדפוסיות	הוראות הקשר																								
מעל הקו הזה לשמוע משרד הקשר ברבד																												
מאת		מאריך: חתן החבר																										
חטיבה 7		280130																										
למעלה		הוראות השדר																										
אנ		מספר המילים																										
יריין הואל גבעתי עציון																												
י.ת.נ.ו.ת. שלגו נבנסו לבי.ת. פוס.י. 148134 ומתבצרים																												
<table border="1" style="width: 100%;"> <tr> <td>מס' קשר</td> <td>שם</td> <td>זמן</td> <td>הוראות המספר:</td> <td>מס' זה יש לשלוח בכתב סתר</td> <td>מס' זה מותר לשלוח בכתוב. ככל הדרכים</td> </tr> <tr> <td></td> <td>שם מסירת</td> <td>שם מסירת</td> <td>דרכת ומתיחת</td> <td>בדירה</td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td>שם קבלה</td> <td>שם קבלה</td> <td>מ' ד' י</td> <td>תחנה</td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td>שעת המשלוח</td> <td>שעת המשלוח</td> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> </table>					מס' קשר	שם	זמן	הוראות המספר:	מס' זה יש לשלוח בכתב סתר	מס' זה מותר לשלוח בכתוב. ככל הדרכים		שם מסירת	שם מסירת	דרכת ומתיחת	בדירה			שם קבלה	שם קבלה	מ' ד' י	תחנה			שעת המשלוח	שעת המשלוח			
מס' קשר	שם	זמן	הוראות המספר:	מס' זה יש לשלוח בכתב סתר	מס' זה מותר לשלוח בכתוב. ככל הדרכים																							
	שם מסירת	שם מסירת	דרכת ומתיחת	בדירה																								
	שם קבלה	שם קבלה	מ' ד' י	תחנה																								
	שעת המשלוח	שעת המשלוח																										

טופס מברק

ק. 2007

א.ס.

העורכים	מס' סודי	הדחיסות	הוראות הקשר
מעל הקו הזה לשמוש משרד הקשר בלבד			
מאת		תאריך וזמן המברק	
זמנינה 7		101535	
אל		הוראות הקשר	
לשולח		מספר המילים	
לדיווח בלבד		מספר המילים	

סימון התחביר: מוצעים שהשליח תשלחו בלי אום אלינו וכל משיגה שאוחזו מתווקים בכניס שבר ושעוריהם מלידה

מברק זה מותר לשלוח בכתוב בכל הדרכים	מברק זה יש לעלו בכתב סתר	הוראות התחביר ודגת הדחיסות	זמן
בדירה	בדירה	ב.ד.ו.	ש.מ.ש. עקלו
חתימה	חתימה	ש.מ.ש. עקלו	ש.מ.ש. עקלו

טופס מברק

ק. 2007

א.ס.

העורכים	מס' סודי	הדחיסות	הוראות הקשר
מעל הקו הזה לשמוש משרד הקשר בלבד			
מאת		תאריך וזמן המברק	
זמנינה 7		141000	
אל		הוראות הקשר	
לשולח		מספר המילים	
לדיווח בלבד		מספר המילים	

סימון התחביר: נאשר לפקודה מוצע מס. א של זמנינה 7 (.) זמנו מברקיים כי פתחנו דרך למכונות ליהושלים

מברק זה מותר לשלוח בכתוב בכל הדרכים	מברק זה יש לעלו בכתב סתר	הוראות התחביר ודגת הדחיסות	זמן
בדירה	בדירה	ב.ד.ו.	ש.מ.ש. עקלו
חתימה	חתימה	ש.מ.ש. עקלו	ש.מ.ש. עקלו